



OKTATÁSI
HIVATAL

NAT
2020

Történelem

tankönyv

5



TÖRTÉNELEM

5.



az általános iskolások számára

A tankönyv a TKV/3191-7/2020. engedélyszámon 2020. 06. 11-től tankönyvi engedélyt kapott.

A tankönyv megfelel a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet alapján készült, 2020. 01. 31. után kiadott, 5–8. évfolyam történelem tantárgy kerettantervének.

A tankönyvvé nyilvánítási eljárásban közreműködő szakértő: KOREN PÁLNÉ SZABÓ ANDREA

Tananyagfejlesztők: GRÓF PÉTER, DR. SZABADOS GYÖRGY

Pedagógiai lektor: DR. NÁNAY MIHÁLY

Lektor: BORHEGYI PÉTER

Vezetőszerkesztő: PAPPNÉ GELLÉNYI JUDIT

Szerkesztő: PÁLINKÁS MIHÁLY

Illusztrációk:

KALICZA LÁSZLÓ (térképek)

KURDI ISTVÁN és SZEGSZÁRDY ILDIKÓ (rajzok)

Grafikai szerkesztő: TÉGLÁSY GYÖRGY

Tipográfia: GAUGEZ ISTVÁNNÉ

Fedél: SLEZÁK ILONA terve alapján összeállította BÁNÁTI JÁNOS

Fedélkép: A zsámbéki templom légi felvételen (© Schutterstock Képgyűjtemény)

A tankönyvhöz felhasználtuk a Történelem 5. az általános iskolások számára (NT-11575/T) című tankönyv szövegét és illusztrációit.

© Oktatási Hivatal, 2020

ISBN 978-615-6178-37-4

Oktatási Hivatal • 1055 Budapest, Szalay utca 10–14.
Telefon: (+36-1) 374-2100 • E-mail: tankonyv@oh.gov.hu

A kiadásért felel: Brassói Sándor elnök

Raktári szám: OH-TOR05TB

Tankönyvkiadási osztályvezető: Horváth Zoltán Ákos

Műszaki szerkesztő: Marcsek Ildikó

Nyomdai előkészítés: WOW Kft., Vidosa László

Terjedelem: 18,54 (A/5) ív • Tömeg: 370 gramm

1. kiadás, 2023

Gyártás: Könyvtárellátó Nonprofit Kft.

Nyomta és kötötte az Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen

Felelős vezető: György Géza vezérigazgató

A nyomdai megrendelés törzsszáma:

Kedves Gyerekek!

Miért tanulunk történelmet? Egy régi közmondás szerint: „A történelem az élet tanítómestere.” Aki a múltat megismeri, jobban érti a jelent, mindennapi örömeinkkel, bánatainkkal együtt. A történelemben jártas embernek többet mondanak a regények, filmek, festmények. Könnyen hozzá tud szólni olyan témákhoz, amelyekről a felnőttek szoktak beszélgetni. Ha utazás közben történelmi emlékekkel találkozok, sok érdekesség juthat eszébe róluk. Nemcsak ilyen „hasznos” célok miatt foglalkoznak az emberek szívesen a múlttal, hanem azért is, mert ez a tudás érdekes és szép.

Már ti is sok mindent tudtok történelemből: alsós olvasmányaitokból, mozi- és tévéfilmekből, szüleit elbeszéléseiből. Tudjátok, hogy a magyarok ősei nem itt, a Kárpát-medencében laktak. Arról is olvashattatok, hogy milyen pusztítást okozott őseinknek a tatárjárás és a törökdúlás. Hallottatok Árpád fejedelemről, Szent István királyról, Hunyadi Jánosról, Mátyás királyról, II. Rákóczi Ferencről, Kossuth Lajosról...

Ne gondoljátok azt, hogy a történelem nehéz, unalmas tantárgy! A tankönyvet úgy írtuk meg, hogy a tanulnivaló mellett mindig vannak színes, érdekes olvasmányok. Ezek közül a rövidebbek a tanulnivaló szöveg mellé kerültek, számozva és színes háttérre nyomtatva. (A számozás segít megtalálni, hogy az olvasmány a tananyag mely részéhez kapcsolódik.) Vannak hosszabb olvasmányok is, ezeket cím és az **OLVASMÁNY** felirat is jelöli. Az olvasmányok kiegészítő ismeretek, amit nem kell megtanulni, csak ha a tanárotok ezt külön feladja.

Az interneten keresztül is elutazhattok a múltba! Tankönyvünkben vannak internetes pontok (@). Ha megkeresitek ezeket, újabb érdekességekre bukkanhattok. A leckékhez kapcsolódóan izgalmas történetek nyomába eredhettek a világhálón. Ebben a segít-

ségetekre leszünk: megadtuk a kulcsszavakat, hogy könnyebben megtaláljátok az adott szöveget.

A történelemben nem csak az események és a személyek fontosak. Jó ismerni a múlt használati tárgyait, eszközeit is. Ha kedvetek van, ezek közül néhányat ti is elkészíthettek kicsiben a tankönyv segítségével. Kövessétek a *Te is meg tudod csinálni!* című részek leírásait!

A könyvben sokszor találkozhattok egy kis csillaggal (*). Ez azt jelenti, hogy az előtte levő szó (vagy kifejezés) magyarázatát a tankönyv végén elhelyezett Kislexikonban találjátok. Nézzétek meg akkor is, ha úgy gondoljátok, hogy e nélkül is értitek a szöveget! Hátha nem teljesen pontosan tudtátok! Kipróbáljuk? Keressétek meg a Kislexikonban ezt a szót: „kislexikon*”!

A Kislexikonban vastag betűvel tüntettük fel azokat a történelmi fogalmakat, amelyeket mindenkinek ismernie kell.

Figyeljete arra is, milyen betűvel írtuk (nyomdász szakszóval: „szedtük”) a szavakat, mondatokat! A tankönyvben a fontosabb dolgok dőlt betűvel szerepelnek. *Ez a dőlt betű.* A legfontosabbak pedig vastag betűvel szerepelnek: **tehát ilyenekkel.** A vastag betűk szinte „kiugranak” a lapról, ezért tanulás végi ismétléskor (vagy történelemóra előtti szünetben, tízóraiás közben) segítségükkel felidézhetitek a legfontosabbakat.

A történelmi atlaszban megkereshettek minden helyszínt, amely a tankönyvben szerepel. Így könnyebben megjegyezhetitek a megtanulnivalókat. Az atlaszra vonatkozó kérdéseket, feladatokat a tankönyvben egy földgömb rajzával jelöltük: 🌐

A történelem tanulásához sok sikert, ötöst és még több örömet kíván a könyv írója, szerkesztője és valamennyi munkatársa.



Személyes történelem

I. fejezet



— Az embert érdeklik a régi korok emberei, eseményei. Már a kisgyerek is szívesen hallgat történeteket Mátyás királyról, egy-egy családi kirándulás alkalmával megnézünk régi korokban épült várakat, esetleg múzeumokat. Ilyenkor megismerhetünk régen használt hétköznapi tárgyakat, eszközöket. Ugyanakkor mi mindannyian is részei vagyunk a történelemnek. Személyes kapcsolatunk van más emberekkel, intézményekkel, a természettel. Tudjuk, milyen sorrendben történtek meg életünk eseményei, ismerjük családjunk történetét. A történelem tehát személyes dolog is.





• Kiket ábrázolhatnak ezek a képek? Mit gondolsz, mikor készültek?

1. Körülöttem a történelem

A híres régi római szónok és politikus Cicerótól származik a mondás: A történelem az élet tanítómestere. Talán furcsán hangzik, de történelemről nem csak könyvek, az iskolai órák, régi filmek segítségével lehet ismeretünk. Talán nem is gondoltatok bele, hogy a hétköznapi életünk, mindaz, ami velünk történik, része a történelemnek.

Személyes történelem

A bennünket körülvevő világ történéseiről, a hírekben szereplő politikai változásokról, háborúkról, természeti csapásokról a jövődó diákjai néhány évtized múlva mint a történelem egy-egy eseményéről fognak tanulni.

Ugyanez vonatkozik a mai időkre is. **Szüleitek, nagyszüleitek mindennapi élete**, annak vidám és szomorú történései nektek, akik akkor még nem éltetek, **történelem**. Személyes történelem, amit ti is átélhettek felmenőitek elbeszélései alapján. Közöttetek élnek azok a szemtanúk, akik az egykori események résztvevői voltak, akik átélték a 30 évvel ezelőtti rendszerváltás lázas időszakát, nagyszüleink, dédnagyszüleink nemzedékéből velünk vannak azok, akik szemtanúként voltak részesei az 1956-os forradalomnak, vagy apró gyermekként éltek túl a második világháború borzalmait.

Érdeemes körülnézni otthon! Biztosan találtok olyan **tárgyakat**, bútorokat, festményeket, könyveket, használati eszközöket, vagy régi fényképeket, naplókat, amelyek sok évtizeddel ezelőtt készültek és **egy eltűnt világra emlékeztetnek**. A számítógép elterjedése előtt a családi fényképeket albumba ragasztották és ott nézegették. Egy családi fotóalbum emberi életeket mesélt el. Amatőr és hivatásos fényképészek örökítették meg a családtagok születés utáni képeit, az iskoláskort, a nevezetes eseményeket, családi ünnepeket.

Nézegetsetek a régi képeket és kérdezzetek! Hallgassátok meg szüleitek, nagyszüleitek elbeszélését gyerekkorukról, a régi ünnepekről, a korabeli világ eseményeiről, hogy ti is részesei lehessetek a történelemnek! Hasonlítsátok össze nagyszüleitek esküvői, születésnap fényképeit szüleitek életének hasonló eseményeit megörökítő képeivel!

Nézzetek körül lakóhelyeteken, keressetek **régi épületeket, szobrokat, emlékműveket**, olvassátok el az emléktáblákat! Gyűjtsétek össze azoknak a **történelmi személyeknek** a nevét, akik valamikor a környéketeken éltek! Ha múzeumban jártok, figyeljétek meg, találotok-e olyan tárgyakat, képeket, amelyek otthon is megvannak! Vezessetek naplót, írjátok le, mi történik veletek egy nap! Néhány év múlva érdeklődéssel fogjátok olvasni azokat a veletek megtörtént eseményeket, amelyekre talán már nem is fogtok emlékezni.

• *Keressetek otthon régi tárgyakat! Kérdezzétek meg szüleiteket, miért őrzik azokat!*

Krónikák és geszták

Sok évszázaddal ezelőtt, amikor nem volt internet, televízió, rádió, újság, a kolostorokban a szerzetesek, majd a királyi, főúri udvarokban élő tudós papok időrendbe leírták, mi történt a világban. Ezek voltak a **krónikák***. Egy-egy királyi család, vagy egy nép tetteit mesélték el a geszták (latinul gesta). Az egyik leghíresebb történelmi elbeszélés a

Gesta Hungarorum, a Magyarok története, amelyet **több mint 800 évvel ezelőtt**, III. Béla király ismeretlen nevű jegyzője (Anonymus) írt a **magyar honfoglalásról** és a X. század harcairól. Krónikáink közül a leghíresebb a Nagy Lajos király idején íródott **Képes Krónika***, mely az 1330-as évekig beszéli el őseink történetét. Értékét emeli, hogy szerzője XI–XIII. századi gesztákat és krónikákat is felhasznál. Képes krónikának azért nevezzük, mert a szöveget **több színes, kis méretű kép** (miniatúra) díszíti. A kézzel írott régi könyvek szövegét pergamenre*, állati bőrből készült lapokra írták, ezt bőrrrel bevont fatablák közé szorították, ezt hívták **kódexnek***. Egy-egy ilyen könyv megalkotása, a szöveg megírása, a képek megfestése, a díszes kötés elkészítése több hónapig is eltarthatott.

- **Készíts krónikát! Írd bele, milyen fontos dolgok történtek a világban! Próbáld apró képekkel díszíteni a szöveget!**



A Budai Krónika egy oldala. Különlegessége, hogy nem kézzel írott, hanem nyomtatott könyv. Mátyás király idején készült Hess András budai nyomdájában, 1473-ban, alig két évtizeddel az után, hogy Gutenberg felfedezte a könyvnyomtatást. Az első Magyarországon nyomtatott könyv volt.



A Képes Krónika első oldala I. (Nagy) Lajos királyt és udvarát ábrázolja, mert a krónika Lajos uralkodása idején készült



Krónikáiró ábrázolása a Képes Krónikában. A kódexek képpel vagy más módon díszített kezdőbetűit iniciálénak nevezzük. • **Milyen betűben látható a krónikáiró?**

- Sorold fel, hogy életedben idáig milyen foglalkozások tetszettek! Mi minden szerrettél volna lenni? Mi tetszett ezekben a szakmákban?



Játsszunk történelmet!

Mit gondolsz, honnan tudjuk mindazt, amit a régi korokról tanultunk? Már biztosan kitaláld: a régészek, a történészek kutatásaiból. Most játsszuk azt, hogy mi is történészek vagyunk! Azt szeretnénk megtudni, hogyan éltek az emberek több száz vagy több ezer évvel ezelőtt. Vajon hogyan lássunk munkához?

A *történelemlönyvekből* nagyon sok mindent megtudhatnánk, de „játékszabályunk” szerint ezeket még nem írták meg. Éppen a mi kutatásaink segítségével fognak ezek elkészülni.

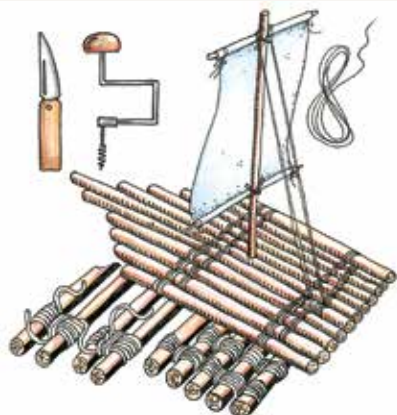
Ha húsz-harminc évvel ezelőtti eseményekre vagyunk kíváncsiak, például arra, milyen filmeket sugárzott a tévé szüleink gyerekkorában, vagy melyek voltak a legsikeresebb focicsapatok abban az időben, akkor legokosabb, ha régi *újságokat* lapozunk fel, vagy régi *filmeket* nézünk meg, esetleg *megkérdezzük* olyan *embereket*, akik jól emlékeznek erre az időre. Ha a sok száz vagy több ezer évvel ezelőtti történelemre vagyunk kíváncsiak, más megoldás után kell néznünk.

Mindenekelőtt olyan *tárgyakat* vizsgáljunk, amelyek abból a korból fennmaradtak. Ilyenek: régi ruhák, fegyverek, bútorok stb. Segítőségünkre lehetnek régi épületek vagy romok, szobrok, festmények... A sor hosszan-hosszan folytatható. Beleolvashatunk olyan *könyvekbe*, amelyeket abban a korban írtak. Ha ekkor már létezett könyvnyomtatás, rengeteget fogunk találni.

Mit tegyünk akkor, ha az emberi történelem legrégebbi időszakára, az őskorra vagyunk kíváncsiak? Ebből az időből nem maradt ránk sem épület, sem ruhadarab, könyvek még nem készültek – sem nyomtatva, sem kézzel írva –, hiszen az írást sem ismerték az emberek. Amit találhatunk, az kevés, többnyire kőből készült egyszerű szerszám- vagy fegyverdarab. *Néma tárgyak*, amelyeket meg kell keresnünk, majd figyelmesen és hozzáértően meg kell vizsgáljunk.



Minden emberi alkotás lehet történelmi forrás • *Válassz ki egyet, és mondd el, milyen történelmi ismereteket meríthetünk belőle!*



Te is meg tudod csinálni!

Készíts tutajt!

A hajónál egyszerűbb ősi – de még ma is használt – vízi szállítóeszköz a tutaj. Készíts kis tutajt ágakból és spárgából! Ha nagyon ügyes vagy, árbócot erősíthetsz a közepére, és papírból vagy szövetből vitorlát erősíthetsz rá. Jó szelet, jó utat!



A történelem forrásai

A forrás földből feltörő vize előbb kis patakként csobog tova, majd a patakokból folyók, hatalmas folyamok állnak össze. Végül ez a sok víz a tengerbe ömlik. Így gyarapodik tudásunk a múlttól azokból az apró adatokból, ismeretekből, amelyeket történelmi forrásoknak nevezünk.

A források fajtái

A történelmi források a múlt tanúi. Közéjük tartoznak a könyvek, az újságok, a levelek, a fényképek, a filmek, a festmények, a szobrok, a ruhák, a fegyverek és más tárgyak, használati eszközök. **Történelmi forrásnak nevezünk mindazt, ami segíti a múlt megismerését.**

A történelmi forrásokat három csoportba soroljuk.

1. A tárgyi emlékek. Rengeteg dolog tartozik ide: ősi szerszámok, régi pénzek, épületek, fegyverek, gépek stb. A legrégebbi történelmi időszakról, az őskorról csak tárgyi emlékeink vannak.

2. Az írott és a képi források. Ez a legfontosabb csoport. Könnyű megérteni, miért tartják a történészek ezeket a leglényegesebbnek, hiszen sok ismeretet szerezhetünk egy régi levélből, könyvből, újságból...

A közelmúlt történelméről – az írott források után – legtöbbit a képi források mesélnek: a rajzok, a fényképek vagy a filmfelvételek.

3. Ősi eredetű szokások, hagyományok, régi mesék, dalok. A néprajztudomány vizsgál olyan népszokásokat, mint például a farsangi álarcos multság, a húsvéti locsolás, a Mikulás-napi ajándékozás vagy a névnapok megünneplése. A sok apró ismeretből pontosabban megérthetjük, hogyan éltek régen az emberek. ¹

Több száz éves meséink közül ki ne ismerné az Attiláról vagy Mátyás királyról szólókat? Történészek vizsgálják azt is, hogy mennyi igazság van ezekben a történetekben.

Sokszor nem is lehet pontosan eldönteni, hogy melyik csoportba tartozik egy történelmi forrás, hiszen például régi pénzek vagy sírkövek egyszerre többre is sorolhatók.

Régészet: emlékek a föld és a víz alatt

A régészet tudománya ősi tárgyakkal, épületromokkal vagy akár emberi csontok vizsgálatával foglalkozik. **Összedőlt vagy lerombolt házak, várak és sokszor egész városok romjait homokkal és porral temette be a szél.** A több száz év múlva ide érkezők új épületeket emeltek a romokon. A halott város fölé új, élő város épült.

Máskor **elődeink szándékosan ástak el dolgokat.** Ellenséges támadás esetén gyakran föld alá rejtették kincseiket. Sok ezer éve **föld alá temetik halottaikat** az emberek. A kutatóknak sokatmondó lehet egy sír. Milyen ruha maradványait őrzi? ²

• *Olvasmányaid vagy filmélményeid alapján gyűjts példákat arra, hogy egy települést elpusztít az ellenség!*

• *Mi mindent temettek el a halottal annak idején? Földrengés vagy más katasztrófa alkalmával pedig egész épületrészek (helyiségek, pincék) kerülhetnek szinte sértetlenül a föld alá. Néha több ezer éven keresztül várják a szerencsés felfedezőt.*

¹ Sokat segíthet a történésznek a nyelvek története is. A középkorban vettük át a német nyelvből a *borbély* szót, mert ekkor terjedt el Magyarországon is ez a mesterség.

A magyar asztalosmesterek sokat tanultak a francia bútorkészítőktől, s ez abból is kiderül, hogy a *rekamié* szavunk a francia nyelvből jött jövevényszó.

A *kocsi* szót viszont mi adtuk az európai nyelveknek. A Komárom vármegyei Kocs község mesterei ugyanis a középkorban kifejlesztettek egy kényelmes utazást biztosító lovas szekeret. Ezt a típust azután egész Európában a községről nevezték el.

² A régészek munkájának különleges fajtája a *tenger alatti kutatás*. Természeti katasztrófák következtében városok, ritkábban egész szigetek kerülhetnek víz alá. A búváruhában alámerülő régész érdekes felvételeket készíthet, és értékes leleteket hozhat fel a tenger mélyéről.

Ma már ritka eset, hogy elsüllyed egy nagy hajó, de a régebbi korokban ez mindennapos volt a viharok és a tengeri csaták miatt. Különlegesen érdekes dolog a kutatóknak egy ilyen víz alatti hajóroncsban vizsgálni.



- Mondjatok példákat arra, hogy egy mostani építkezésnél (útépítésnél) előkerültek a múlt emlékei!
- Nagyon sok régészeti lelet került elő véletlenül, építkezések alkalmával. Nézzetek utána az interneten, hogy mit jelent a leletmentő ásás!



Találkozás a múlttal. Egy híres régész leletet talál.

3 Az ásás helyszínének kiválasztását segíti, ha a régész repülőre száll. A repülőről készült fényképeken vagy filmfelvételeken olyan jelek láthatók, amit a földön sétálva észre sem vesz az ember. Ahol egy régi épület alapjai vagy falmaradványai vannak a mélyben, ott a növények gyérebben, ritkásabban nőnek, mert kevesebb hely jut a gyökereiknek. A légi fényképen az ilyen halványabb foltok szinte „térképé” állnak össze.

Munkában a régészek • Milyen eszközöket ismersz föl a rajzon? Meséld el a rajz alapján, hogyan történik egy régészeti feltárás!

Vázlat

A történelem elmúlt idők embereivel és eseményeivel foglalkozik.
A múlt emlékeit családi otthonok, múzeumok, könyvtárak őrzik.
A források fajtái.
A régész munkája:
– a terület kiválasztása,
– a leletek kiásása,
– kibontása, helyreállítása, koruk meghatározása.

Hogyan dolgoznak a régészek?

A kiválasztott területen először kiássák (feltárják) a leleteket, s közben egyre finomabb szerszámokkal dolgoznak. 3 Az ásó után kézi ásót használnak, majd kefékkel és ecsetekkel tisztítják meg a tárgyakat. Ez után következik az igazi „türelemjáték”! **A föld alól kiszabadított leleteket** (pl. csontokat vagy cserépedényeket) általában **rengeteg apró darabkából kell összeállítani**. Előfordult, hogy a régészek Afrikában olyan ősembercsontvázat találtak, amelynek összeállítása több tudós hatheti munkájába került!

Az ember legrégebbi történetéről csak régészeti leletek adnak ismereteket. A régészek (általában) ásásokat végeznek, és leleteikből következtetnek arra, hogyan éltek, mivel táplálkoztak, milyen építményekben laktak, miben hittek régen az emberek.



Szántóföldről készült légi felvételen jól látszik egy ház alaprajza • Magyarázd meg, miért látható a levegőből a hajdani ház körvonalai! Mondd el (esetleg rajzold le), hogy szerinted hogyan nézett ki ez a ház! (Azaz képzeletben rekonstruáld – építsd újjá – a házat!)



Összefoglaló kérdések

1. Miért tanulunk történelmet?
2. Hogyan tudod dokumentálni családod történetét?
3. Milyen emlékeket őriznek szüleid az elődeitekről és az elődeitektől?
4. Miért nevezzük a történelmi emlékeket „forrásoknak”?
5. Milyen fajtái vannak a forrásoknak?
6. Miért kell ásni a régészeti kutatásokhoz?
7. Sorold fel a régész legfőbb szerszámait!
8. Mikor száll a régész repülőre, vagy merül a tenger alá?

2. Címer, zászló, pecsét és az idő mérése

Az ember fokozatosan ismert magára. Az idők folyamán egyre fontosabb lett számára, hogy meg tudja határozni, ki ő, kikhez tartozik, mennyi idő telt el a születése óta, ki idősebb és ki fiatalabb nála. Önmaga és társai azonosításához különböző módszereket, eszközöket kezdett alkalmazni. Ilyen módszerekkel, eszközökkel ismerkedünk meg a következő témában.

Miről mesélnek a címerek?

A régi időkben, amikor az embereknek nem voltak fényképes igazolványaik, nehéz feladat volt megállapítani valakiről, hogy ki ő és honnét származik. Az egyszerű embereknél az azonosítást segíthette, hogy ki melyik faluból való és ki a földesura. A **nemesek, főurak** keresztnévéhez hozzátették annak a családnak, nemzetségnek a nevét, amelyből származtak. Ezeknek a családoknak a **képes jelképe volt a címer***.

A címerek majdnem 700 évvel ezelőtt jelentek meg hazánkban. Ismerünk ún. beszélő címereket, amelyeken olyan **növényeket vagy állatokat** ábrázoltak, ami a családra vagy településre utal.

Máskor a címet használó **tevékenységére utaló ábrázolást** láthatunk. Például a Görgey család címerén egy fát tövestül kitépő szakállas alak arra utal, hogy a Görgeyek a XIII. századi Magyarországra történt betelepedésük idején felvidéki birtokaikon erdőirtással foglalkoztak.

A címerképek **katonai hőstettet** is megjeleníthetnek, főleg a törökellenes harcok idején, amikor vitézsége jutalmul a király nemességét és címet adományozott egy-egy bátor katonának.



Márkusfalvi Máriaassy István címere (balra) és a Dombay család címere a XVI. század első éveiből. Mindkét címer katonai hőstettet ábrázol.

A címerhasználat a lovagok megjelenésével terjedt el. A lovagi tornákon, csatákban egy tetőtől talpig páncélt* viselő harcosnál a pajzs* vagy a sisakon viselt címer alapján lehetett megállapítani, hogy az illető melyik nemesi családhoz tartozik.

A lovagi tornák előtt megvizsgálták a párviadalra készülő vitézek címerét, hogy eldöntsék az illető lovagról, méltó-e a párviadalra. Sokféle címet ismerünk. Címere, zászlaja lehet királyi, nemesi családnak, országnak, nemzetnek, de lehet ilyen jelképe egy vármegyének és városnak is. A címerábrázolás megjelent a zászlókon is.



Kecskemét város címere, az ún. beszélő címerek egyike



A Görgey család címere a család tevékenységére utal



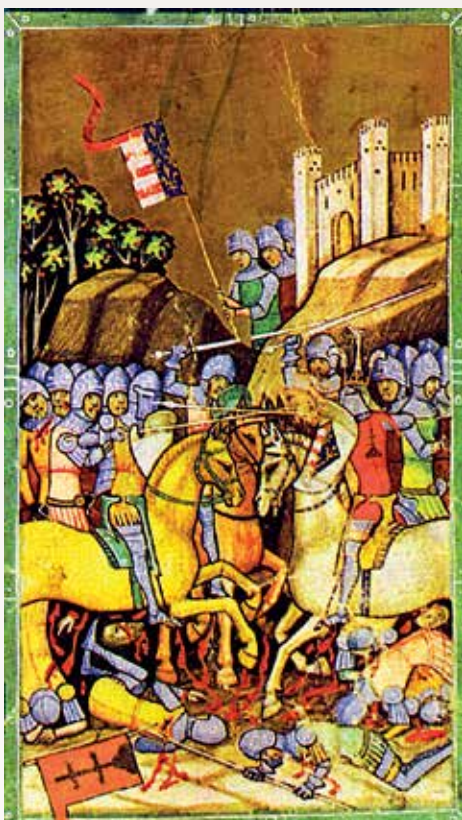
I. (Nagy) Lajos király lovagi öltözete



Dugovics Titusz hőstette Wagner Sándor festményén (1851). A történészek megállapították, hogy Dugovics Titusz személyét csak a XIX. század elején találták ki. A történet és a festmény azonban emléket állít Nándorfehérvár hős védőinek.



III. Béla pénze a kettős kereszt ábrázolásával



A zászlók

A zászló a középkorban a királyok, főurak jelképe volt, de csatákban is nagy jelentőséggel bírt. Minden csapatnak külön zászlaja volt, és így tudták egymást megismerni a küzdelem forgatagában. A harc közben zászlójelekkel irányították a katonákat. A zászlótartó nagyon fontos és egyben veszélyes tisztség volt. Egy vár elfoglalását az jelentette, hogy az **ostromlók kitűzték zászlójukat a vár falára**. Biztosan hallottatok Dugovics Titusz hőstettéről, aki a hagyomány szerint 1456-ban Nándorfehérvár (ma Belgrád) ostrománál a vár falára a török zászlót kitűzni akaró török katonát életét áldozva a mélybe rántotta.

Magyar uralkodók és a magyar állam jelképei

A régi krónikák híradása szerint a honfoglalás előtt a magyar fejedelmek címerállata a sólyomhoz hasonlítható ragadozó madár, a **turul** volt, amelyet a hadi lobogóikon is feltüntettek.

A mai magyar címer elemei, a **piros-fehér sávozás**, a **kettős kereszt** az Árpád-házi királyok korában jelentek meg, ők használták először pecsétjeiken és pénzeiken.



A piros-fehér sávozás Imre király címerén, pecsétje alapján. A piros sávokban arany oroszlánok vannak, ami a király Aragóniából (a mai Spanyolország területéről) származó feleségére utal.

A Nápolyból érkezett, francia eredetű Anjou-családból származó királyaink, I. Károly és Nagy Lajos a piros-fehér sávokat a nápolyi dinasztia kék alapon arany liliomos címerábrázolásával egészítették ki. Ez a címer állami jelképpé vált, és rákerült a koronázási ékszerek egyikére, az országalmára. A Képes Krónika egyik képén Károly Róbert által megvívott rozgonyi csata ábrázolásán is ott látjuk a piros-fehér sávos (Árpád-sávos), Anjou-liliomos királyi zászlót.



Nagy Lajos ábrázolása a Thuróczy-krónikában (1488) • Figyeld meg a képen az uralkodó viselését! Hol látható a király címere? Mit ábrázol a címer?

A rozgonyi csata a Képes Krónikában • Keresd meg a képen az Árpád-sávos, Anjou-liliomos királyi zászlót!

Mátyás király címerében az Árpád-sávok mellett szerepel a kettős kereszt, a cseh királyságot jelképező kettős farkú oroszlán és a Hunyadi család címere, a szájában aranygyűrűt tartó holló is.

Magyarország címerének első mezején a piros-fehér sávozás, második, piros mezejében zöld hármashalmon arany korona látható, ebből kettős kereszt emelkedik ki. A címerpajzson a magyar Szent Korona nyugszik. A piros-fehér sávozás és a kettős kereszt – a királyi hatalom egyik jelképe – az Árpád-házi királyok idejében jelent meg pecséteken és pénzekben. A hármashalom I. (Nagy) Lajos király pecsétjén szerepelt először a mai formájában.

1849 áprilisában, a Habsburg-ház trónfosztása után a magyar címerrel lekerült a Szent Korona, ez volt az ún. Kossuth-címer. Az 1956-os forradalom idején is a Kossuth-címert használták.

A mai nemzeti színek, a piros-fehér-zöld a magyar zászlón először a XVI. században fordultak elő. Az 1848-as magyar forradalom idején megfogalmazták, hogy a nemzeti jelvények legyenek az állami szimbólumok.

Manapság a nemzeti ünnepek idején szokták a középületek mellett egy település számos pontjára kihelyezni a nemzeti lobogót. Sok városban, községben az ott lakók a település zászlaját is kiteszik házukra.

A pecsétek

Már biztosan hallottátok azt a kifejezést: „Megpecsételte a sorsát” valakinek. Ez azt jelenti, hogy valamiről döntés született, s ez már végérvényesen így lesz. A pecsét vagy pecsétnyomó kemény, általában fémbe vésett ábrázolással ellátott nyomó, amelyet agyagba, de főleg viaszba nyomtak. A pecséthasználata a középkorban az írásbeliség elterjedésével vált fontossá.

Magyarországon III. Béla király rendelte el a hivatalos döntések írásba foglalását. Az így keletkező dokumentumot, iratot a kiadó személy, testület, **hivatal a pecsétjével** látta el, ezzel **hitelesítette**. A magyar királyoknak több pecsétjük is volt: nagypecsét, gyűrűs pecsét, középpecsét, titkos pecsét, amelyeket különböző ügyekben kiadott iratokra használtak. A királyi pecsétre nagyon vigyáztak, nehogy illetéktelen kezekbe kerüljön. **Az egyik legszebb középkori királyi pecsét** a II. András király által 1222-ben kiadott oklevélhez, az **Aranybullához függesztve** maradt fenn.

A király mellett az ország tisztségviselőinek (nádor, országbíró, erdélyi vajda stb.), az egyházi méltóságoknak (esztergomi érsek, megyéspüspök, papi testületek), a vármegyéknek, a városoknak, az előjáróságoknak is volt pecsétjük.

A középkorban a különböző oklevelek kiadásával, másolásával, peres ügyek intézésével az ún. hiteles helyek foglalkoztak, amelyek évszázadokon keresztül egyházi testületek voltak, s az ő pecsétjük is hivatalossá tette a kérdéses iratot. Ma e feladatok nagy részét a közjegyzők végzik.



Mátyás király címere a Thuróczy-krónikában



A mai Magyarország címere

- *Járj utána, van-e a lakóhelyednek címere! Mit ábrázol? Mi a jelentése a címeren levő ábrázolásnak? Hol látál címereket a környezeteken (képeken, épületeken, emlékműveken)? Volt-e a családodnak címere? Ha nem, terveld meg a család címerét! Van-e zászlója annak a településnek, ahol élsz? Ha van, mit ábrázol?*

Az Aranybulla pecsétje. A pecsét egyik oldalán az Aranybullát kiadó uralkodó látható, a másik oldalon a címer. • *Egy időben kedvenc gyermekjáték volt a pecsétkészítés. Készíts pecsétet magadnak, családodnak! Milyen elemeket tartalmaz az iskolád pecsétje?*



Csillagászati megfigyelés • Nézz utána, mi mindent lehet megtudni, kiszámítani a csillagok állásából!

Az időszámítás

Ha néha túlságosan elgondolkozunk, vagy belefeledkezünk egy játékba, olvasásba vagy filmnézésbe, hirtelen észbe kapva azt mondjuk, hogy elszaladt az idő. Mindezt könnyen ellenőrizhetjük óránkra vagy mobiltelefonunk időjelzőjére pillantva. Van, aki felhúzza az ébresztőórát, hogy reggel ne aludjon el. De hogy éltek az emberek, amikor még nem voltak órák? Hogyan mérték az időt?

Az **őskori ember nem mérte az idő múlását**, mert nem volt rá szüksége. Azt tudta, hogy a nappalok és éjszakák, a tél és a nyár szabályosan váltják egymást, de azt már nem, hogy hány napból áll egy év, vagy hány év telt el születése óta. Az **ókorban már feljegyezték a fontos események időpontját**. Ehhez időszámításra volt szükség. Hogy ne csak a „hány évvel ezelőtt?” kérdésre tudjanak felelni, hanem arra is: „hányban?”

- Nézz utána, milyen csillagászati jelenségek teszik lehetővé a napok, a hónapok és az évek mérését!

Az első államok és az időmérés

Az **első államokban egyre fontosabbá vált az idő pontos mérése**. Tudni kellett, mikor érkezik az áradás, hogy addigra minden készen álljon az életet adó víz fogadására. A hadseregeknek a megbeszélte időpontban kellett gyülekezniük. Az első államokban feltalálták az írást, és ettől kezdve feljegyezték, hogy a fontos dolgok mikor történtek. **Ehhez arra volt szükség, hogy a tudósok naptárakat szerkesszenek.**

„Hányban” vagy „hány évvel ezelőtt”?

El kellett dönteni, hogy **melyik év legyen az időszámítás első éve**, hiszen csak így lehet válaszolni arra a kérdésre, hogy egy fontos esemény hányban, tehát az időszámítás hányadik évében történt meg. (Te is kétféleképp tudsz válaszolni arra a kérdésre, hogy mikor született: hány évvel ezelőtt vagy melyik évben.)

- Milyen adattal kellene a következő kitalált szöveget kiegészíteni ahhoz, hogy pontosan tudjuk, mikor volt ez a csata? „Hatalmas királyunk tizenkét évvel ezelőtt fényes győzelmet aratott a dicső országonkra támadó idegenek felett...”

Ma a világ nagy részén a keresztény időszámítást használják. Ez a keresztény vallás megalapítója, Jézus Krisztus születése évét tekinti az első évnek. Ezért beszélünk **Krisztus előtti** vagy időszámítás előtti és **Krisztus (születése) utáni**, másképp időszámítás szerinti eseményekről. Ezek a jelölések tehát ugyanazt jelentik:

Kr. e. = i. e. és Kr. u. = i. sz.

- Szerinted időszámításunk kezdetének miért nem a mai emberfajta megjelenését tekintjük? (Tehát miért nem ettől az „eseménytől” számoljuk az éveket?)

Vigyázat! „Időszámítás után” nincs, hiszen most is az időszámítás szerint számoljuk az éveket. **1 2 3**

1 Krisztus születésének valószínű időpontját egy pap számította ki a középkorban. Körülbelül ezer évvel ezelőtt terjedt el ez az időszámítási mód Európában.

2 Egy olyan eseményt, amely Krisztus születése előtt 1500 évvel történt, így határoztunk meg: Kr. e. 1500. (Vagy így: i. e. 1500.)

- Számolj! Hány évvel ezelőtt történt ez az esemény?

3 TALÁLÓS KÉRDÉS: Egy múzeum régészét felkeresi valaki, és eladásra kínál egy pénzdarabot. Nagyon-nagyon drágán, mert a pénz – szerinte – majdnem 3000 éves. Meg is mutatja, hogy az egyik oldalán ez a felirat olvasható: Kr. e. 934. A régész pedig csak nevet: „Ez hamisítvány!” Honnan tudta?

- A hamisító szerint pontosan hány évvel ezelőtt készült a pénz?

Ha csak Krisztus születése utáni eseményekről van szó, akkor nem használjuk a Kr. u. (i. sz.) jelölést.

- *Kr. e. 1500 után eltelt 100 év. Hányban vagyunk?*

Ebből a feladatból látható, hogy a **Krisztus előtti (időszámítás előtti) események közül a régebben történt események évszáma nagyobb szám.** Az már könnyen érthető, hogy a Krisztus utáni (azaz időszámítás szerinti) éveknél éppen fordítva: a régebben történt esemény évszáma kisebb szám. **4**

Az ókori események idejét már pontosabban meg tudjuk határozni, mint az őskoriakét, hála az ókorból fennmaradt írásoknak. Ezért a továbbiakban nem azt mondjuk, hogy egy esemény *hány évvel ezelőtt* történt, hanem azt, hogy *mikor* történt. Az első államok például Kr. e. 3000 körül jöttek létre. **5**

Tíz év egy évtized, száz év egy évszázad, ezer év pedig egy évezred. Az emberöltő pedig körülbelül 25-30 évet jelöl. Az évszázadokat általában római számmal írjuk. **6**

- *Hány évezred (és hány évszázad) telt el az első államok létrejötté óta?*
- *Hogyan válaszolnál arra a kérdésre, hogy kb. hány évvel ezelőtt jöttek létre az első államok?*
- *Számold ki az időszak segítségével, hogy az alábbi események hányadik században történtek!*

- Honfoglalás: 862–895
- Mátyás király uralkodása: 1458–1490
- Mohácsi csata: 1526
- Petőfi Sándor születése: 1823
- A te születésed

4 Az a múzeumőr biztosan nem tudott volna helyesen válaszolni, akiről a vicc szól:

Egy látogató megkérdezi tőle, hogy hány éves a kiállított ősembercsont.

– Háromszázezer-tizenkettő – válaszolja az őr.

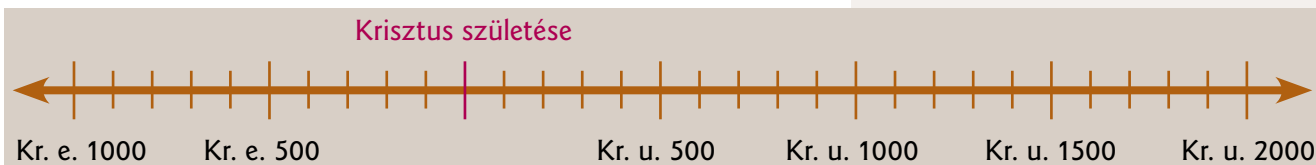
– Honnan tudja ilyen pontosan? – álmélikodik a látogató.

– Onnan, hogy én tizenkét évvel ezelőtt jöttem ide dolgozni, és akkor azt mondták, hogy a csont háromszázezer éves.

5 Alsó tagozatban biztosan olvastatok a honfoglalásról és Mátyás királyról. A honfoglalás kezdete régebben volt, ezért évszáma kisebb: Kr. u. (i. sz.) 895. Mátyás uralkodásának kezdete nem volt olyan régen, tehát nagyobb az évszám: Kr. u. (i. sz.) 1458.

- *Hány év telt el a honfoglalás kezdetétől Mátyás király uralkodásáig?*

6 Az emberöltő fogalmát ritkábban használjuk, mint az előzőeket, mert nem pontos egység. Könnyen kitalálható: azért nevezik így, mert általában ennyi idő alatt nő fel az újszülött annyira, hogy már neki is gyerekei szülehetnek.



Mit kell tudni a római számokról?

Az évszázadokat gyakran római számokkal jelöljük. Érdeemes megismerni a római számokat, mert ma is nagyon sok templomon, műemlék épületen találkozhatasz ezekkel! **7**

1: I	100: C
5: V	500: D
10: X	1000: M
50: L	

A római számokat úgy kell leírni, hogy a jeleket többszörözzük. Tehát: 2 = II és 3 = III. Vigyázz! Egy jegyet csak háromszor írunk le egymás után. Tehát a 4-et már úgy írjuk le, hogy az öt elé teszünk egyet: IV.

7 Néhány évszám római számmal:

M = 1000 – a keresztény magyar királyság megalapítása.

MDXXVI = 1526 – a mohácsi csata.

MDCCCXLVIII = 1848 – a magyar forradalom és szabadságharc kitörése.

MDMXLV = 1945 – a második világháború vége.

MCMLVI = 1956 – forradalom és szabadságharc Magyarországon.

MMXX = 2020 – a történelemtankönyved első megjelenése.

Láthatod, hogy az évszámok leírása római számokkal nagyon bonyolult. Ezért a római számokat csak az évszázadok jelölésére használjuk.

Tudod-e, honnan származnak a római számok jelei? A történészek feltételezése szerint abból, ahogy az ember kezének ujjával mutatta a számokat.



I.



II.



V.



X.

A történelem korszakai

A történelemben a változások nagyon lassan, az akkor élő emberek számára észrevehetetlenül történnek. Ha viszont ma visszatekintünk több száz vagy több ezer évvel ezelőtre, nyilvánvaló, hogy más-hogy éltek az emberek, például ötszáz vagy ötezer évvel ezelőtt. Más házakban laktak, más ruhákban jártak, más ételeket ettek, mást termeltek, másban hittek stb. Ezekről a változásokról szól a történelem. Ahogy egy ember életének szakaszait elnevezzük: gyermekkor, felnőttkor, öregkor, úgy a **történelmet is szakaszokra osztjuk: őskor, ókor, középkor, újkor és jelenkor.**

Az első őseemberfélék több millió évvel ezelőtt éltek, ettől számítjuk tehát az őskort. Az ókor az első államok kialakulásával kezdődött, tehát Kr. e. 3000 körül.

- *Nézz utána! Melyik korszakba tartoznak a következő események:*
 - az ember mamutokra vadászik;
 - piramisokat építenek a fáraóknak;
 - a magyarok elfoglalják a Kárpát-medencét;
 - Hunyadi Mátyást királlyá koronázzák;
 - Petőfi Sándor megírja a Nemzeti dalt;
 - az ember eljut a Holdra?

TÖRTÉNELMI DIVATSZALON



ÓKOR

KÖZÉPKOR

ÚJKOR

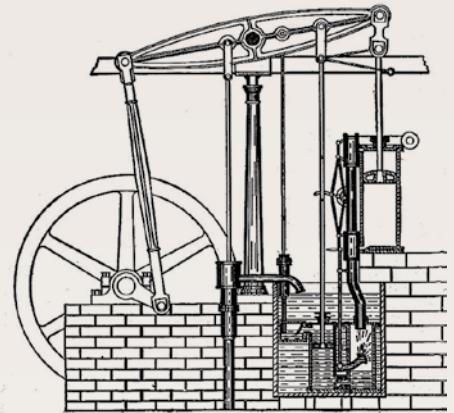
JELENKOR



Ókor. Egy kerék kb. 3800 éves maradványa.



Középkor. Gutenberg nyomdája (XV. század közepe). A középkor végén találták fel a könyvnyomtatást. A tankönyv 91. oldalán olvashatsz róla.



Újkor. Az első gőzgép, amely sokoldalúan felhasználható volt, és lendületet adott a gazdasági fejlődésnek. Az angol James Watt találta fel a XVIII. század közepén.



Jelenkor. Egy laptop. A számítógépek jelentősen átalakították a gazdasági életet és a mindennapi életünket is.



Te is meg tudod csinálni!

Készíts napórát!

A napóra lényegében csak egy sima felületen álló bot. Az árnyékának a vándorlása megmutatja, körülbelül hány óra van. Készíts ilyet a rajz alapján! Reggeltől estig jelöld be vonalacskákkal, hogy az árnyék melyik órában merre esik. Nem lesz olyan pontos, mint a karórád, viszont nem kell benne elemet cserélni!



Összefoglaló kérdések

1. Mikor keletkezett a mai magyar címer?
2. Milyen volt a magyar zászló az 1848-as forradalomban?
3. Miért vált szükségessé az idő pontos mérése?
4. Melyek a történelem legfontosabb korszakai?
5. Írd le a mostani évet római számokkal!
6. Tudod-e, mikor, hol használunk ma is római számokat?

Vázlat

A címer szerepe.

A zászlók keletkezése és elterjedése.

A pecsét a hitelesítés eszköze.

Kezdő év – keresztény időszámítás
(Kr. e. – Kr. u.).

Évezredek – évszázadok.

Őskor – ókor – középkor – újkor – jelenkor.



— Sokan az emberiség történetének kezdetét az első államok kialakulásától számolják. Ekkor – körülbelül ötezer évvel ezelőtt – emelték az első hatalmas építményeket, például a képen látható piramisokat. Az emberek használni kezdték az írásokat, és ekkor fogalmazták meg az első törvényeket is. Mindez nagy folyók mentén történt, Európától délkeletre, keletre.

Fejezetek az ókor történetéből

II. fejezet



Innét nyugatra a görög városállamok teremtettek virágzó kultúrát, majd a római köztársaság és császárság hódította meg a Földközi-tenger egész medencéjét. A Római Birodalom határait folyamatosan támadó népek közül a legfélelmetesebbek a hunok voltak, akik hatalmas birodalmat hoztak létre. A nagy népvándorlás megdöntötte a római császárságot, és területére a mai Európa népeinek ősei költöztek.





Egyiptom • A térkép alapján mesélj Egyiptom természeti adottságairól!

3. Az ókori Egyiptom világa

Amikor Egyiptomról beszélünk, mindenki azonnal a piramisokra gondol. Mit tudunk arról a népről, amely ezeket a csodálatos épületeket emelte?

Hogyan jött létre az Egyiptomi Birodalom?

A legtöbb földművelő közösség a nagy folyók mellett alakult ki. Afrika északi részén a **Nílus folyó** egy keskeny sávon termékenyvé teszi a sivatagot. A Nílus évenként megáradt, és a folyó nemcsak vízzel árasztotta el völgyét, hanem termékeny iszappal is. Ebbe vetették a gabonát. A Nílus mentén élő emberek gátakat építettek, csatornákat ástak, az **öntözéses gazdálkodás** megszervezése tehát biztosította az ott élők élelmezését.

Az **Egyiptomi Birodalom** az emberi együttműködés eredményeként alakult ki.

Ezen a forró és homokos területen csak akkor lehetett eredményes a földművelés, ha teljes mértékben ki tudták használni a **Nílus** áradását. **A folyó melletti kis falvaknak nagyon fontos volt az együttműködés, az öntözéses gazdálkodás közös megszervezése.**

A falvak összefogtak a szükséges feladatok elvégzésére. A munkát (például gátépítés, csatornaásás) a **munkavezetők, a bírók** irányították. A vezetők figyeltek arra is, hogy minden földműves minden évben megerősítse a földjénél húzódó gátat. **A termés egy részét az adószedők minden évben beszedték a parasztoktól.**

- **Miért volt szükség az adószedésre?**



Egyiptomi hieroglifák • Tudod-e, hogyan fejtették meg a hieroglifákat? Ha nem, nézz utána az interneten! Írd be a keresőbe: hieroglifák, rosette-i kő!



Régi egyiptomi falfestmény. A gazda két ökörrel szántja földjét, mögötte felesége halad, és elveti a magot. • **Miért volt fontos a munkálatok megszervezése?**

Társadalmi csoportok Egyiptomban

A társadalom élén a szinte korlátlan hatalmú király, a fáraó állt. A Napisten fiának tartották. A fáraók téglából és fából épült palotában laktak. **1**

A fáraó már uralkodása kezdetén parancsot adott sírmléke felépítésére. **Az egyiptomi királysírok közül leghíresebbek a piramisok.** Egyiptom hosszú történelme során azonban csak kevés fáraó építtetett piramist.

A piramis gúla alakú építmény. Egyiptomból több mint 130 piramist ismerünk. A legismertebb az eredetileg 146,5 méter magas, 52 600 négyzetméter alapterületű gízai Kheopsz-piramis, az ókori világ hét csodájának egyike.

Az előkelők közé tartoztak a hivatalnokok, a papok és a hadsereg vezetői.

🌐 Körülbelül hány kilométert kell a Níluson hajózni, hogy a tengerparttól a nagy piramisokig jussunk el?

Különösen **fontos feladatai voltak az írnokoknak.** Az egyiptomi írás, a **hieroglifa** nagyon bonyolult volt. Írnokok nélkül nem tudták volna irányítani az államot. **2 3**

• **Miért volt fontos az írás a következő feladatok elvégzéséhez: a termés betakarítása, adószedés, kapcsolattartás idegen uralkodókkal, tudományos megfigyelések?**

A lakosság többsége parasztokból és kézművesekből állt. A parasztok a földeken dolgoztak, áradás idején pedig a vezetők más munkára osztották be őket. A parasztok házai egyszerűek voltak, szárított agyagtéglából épültek.

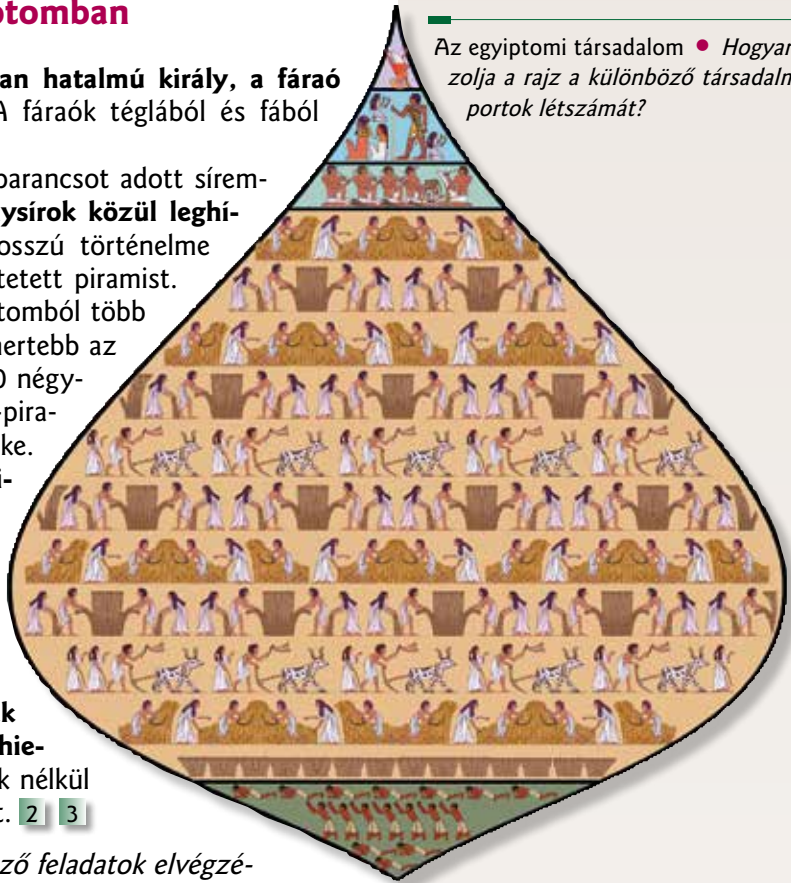
Egyiptomban a hadifoglyokat **rabszolgaként** dolgoztatták, de a piramisépítések korában még nem voltak rabszolgák.

• **Régebben úgy gondolták, hogy a piramisokat a rabszolgák tömegei építették. Ma már tudjuk, hogy nem. De akkor vajon kik?**



Falfestmény Ipi sírjából: vízemelővel vizet húz a Nílusból

Az egyiptomi társadalom • **Hogyan ábrázolja a rajz a különböző társadalmi csoportok létszámát?**



1 Képzeld el a fáraót mindennapi tenivalóinak ellátása közben! Tanácsadóinak körében meghallgatja az ország vezetőinek jelentését, eldönti, hogy megkegyelmezzene-e a bűnözőknek, üdvözlöli a más országokból érkezett követeket, és kegyesen megjutalmazza az arra érdemes alattvalóit.

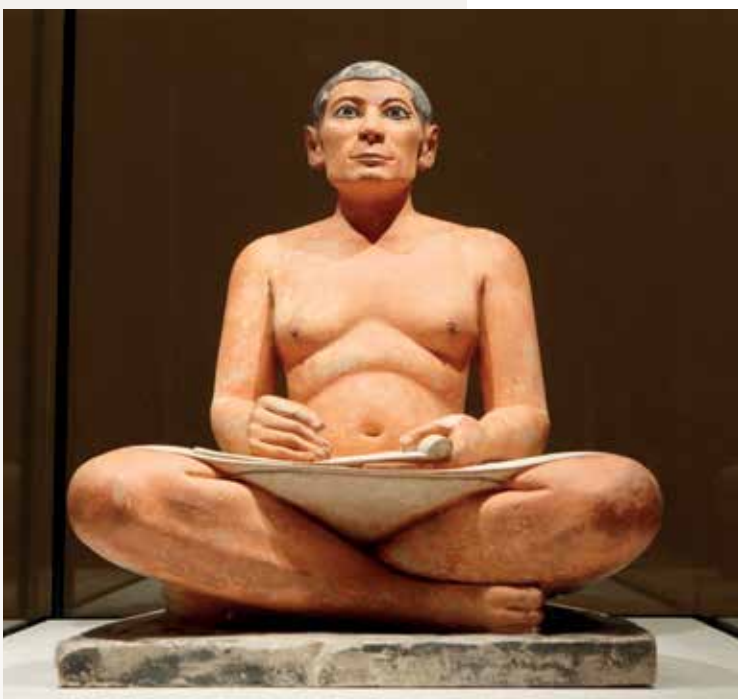
2 Az egyiptomi „papír”, a papirusz úgy készült, hogy a papirusznád nevű vízínövény szárából csíkokat vágtak ki, majd a csíkokat szorosan egymás mellé tették. Erre merőlegesen újabb réteg csíkokat fektettek, végül az egészet összepréselték. Ha már írtak rá, a papiruszlapokat összegöngyölték, tekercs alakban tárolták.

Fekete és piros tintát használtak. A fekete koromból, a piros okkerből készült. Pirossal a fontosabb részeket jelölték. Az egyiptomi fekete tinta az egyik legtartósabb festék, az ezzel írt jelek alig halványodtak évezredek óta.

3 Az írás megtanulása nem volt egyszerű feladat, mert még nem betűket, hanem **bonyolult jeleket** használtak. Az írnoknak tanuló gyerekek öt éves koruktól kezdve közel húsz éven keresztül tanultak!



A fáraó tróntermében



Írnok szobra • *Hogyan jelzi a szobor alkotója az írnik i hivatás méltóságát?*



Egyiptomi család. Egyiptomban nagyon fontosnak tartották a társadalom legkisebb egységét, a családot.

A kézművesipar

Messze földön híres volt az egyiptomi kézműipar. Termékeit szívesen vásárolták az országhatáron túl is. A **kőfaragók** mesteri tudását mutatja a kővázák tömege és a kőszobrok tükörsima felülete. Fejlett volt a **fazekasság**: eleinte kézzel hajtott, majd lábbal forgatott faze-kaskorongot használtak. A **szövőipar** elterjedését mutatja, hogy a szövőszékekről sok kép és tárgyi emlék maradt fenn.

- Melyik korban alakultak ki az itt felsorolt mesterségek?

A tudományok

Egyiptomban **nagyon fejlett volt az orvostudomány**. Külön orvos vizsgálta – mint ma – a szemet, a fejet stb. A betegségek okairól csak homályos elképzeléseik voltak: úgy gondolták, hogy ezeket gonosz szellemek okozzák.

Fejlett volt a **csillagászat** is. Nem véletlenül. Az áradás idejének pontos kiszámításához alapos csillagászati ismeretekre volt szükség.

A **matematika** tudományát elsősorban az **építészetben és a földmérésben** használták. Áradás után például sokszor újra ki kellett mérni és kijelölni az egyes földdarabok határait. **4**



A művészetek

Az egyiptomi festők és szobrászok sokféle alkotást készítettek. Ezek nagyon nagy része nem maradt fenn máig. Megmaradtak viszont a szoboróriások és a sírkamrákban található falfestmények, kisebb szobrok. **5**



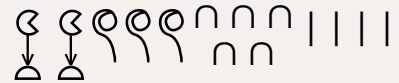
A XX. század egyik legnagyobb régészeti szenzációja a kb. 3400 évvel ezelőtt élt fáraó, Tutankhamon csaknem érintetlen sírjának feltárása. A sírt nem piramisban, hanem egy sírkamra céljára kibővített barlangban találták meg 1922-ben. A képen a fáraó múmiájára helyezett aranyaszk látható. @ Olvasd el a sír feltárásának történetét az interneten (kulcsszavak: „A lépcső egy ajtóhoz vezetett”; honlap: www.mult-kor.hu)! • Hány évvel ezelőtt tárták fel Tutankhamon sírját?



Tésztát dagasztó férfi kőszobrocskája. Balra korszót vivő szolgálólány az ifjúságot jelképező hajfonattal.

4 Egytől kilencig a számokat vonalakkal jelölték: |, a tízeseket a halom jelével fejezték ki: ∩, a százásokat egy zsinór rajzával: ∞, az ezresek jele egy virág volt: ☉.

A 2354 például így fest egyiptomi számokkal:



5 Az előkelők sírját a mindennapi életből vett jelenetekkel díszítették: vadászatot, halászatot, lakomákat ábrázoltak. A sírkamrák nagy részét sajnos még az ókorban kirabolták, de amelyiket mégsem, ott a régészek napjainkban csodálatos műkinccseket: szobrocskákat, ékszereket, bútorkat találnak.

Egyiptomi istenek



Ozirisz
(az alvilág istene)



Hórusz
(az égbolt istene)



Amon-Ré
(a napisten)



Anubisz
(a balszamozás istene)



Falfestmény egy egyiptomi sírkamrából. Különböző munkákat ábrázol: szüret, madarak kopasztása, halászat.

Az egyiptomi vallás

Az egyiptomi vallást a többistenhit jellemezte. Úgy hitték, hogy első királyaik is istenek voltak. A **legfontosabb** istennek a **Napistent** (Ré) tartották. Az isteneket gyakran embertestű, állatfejű lényeknek ábrázolták.

@ Az istenekről szóló egyik legérdekesebb történet Ozirisz és Ízisz története. Olvasd el az interneten (kulcsszavak: Ozirisz, Ízisz)! A történet szerint mi mindent köszönhetnek az egyiptomiak Ozirisznek?



Ápisz
(a Szent Bika)



Bész
(a házi tűzhely, a családi boldogság istene)



Szent állatok Egyiptomban: macska, krokodil, víziló, keselyű, kígyó, majom



Katonaszobrocskák egy sírból

Abban hittek, hogy a halott lelke két formában él tovább. Az egyik lélek a test mellett marad, a másik az alvilágba repül, és ott ítéletre vár.

A test mellett maradó lélek miatt – hitük szerint – törődni kell a holttestekkel is. Ezért **a halott testét bebalzsamozták***. **Az így kikészített test a múmia.** A sírba ételeket, fegyvereket, használati tárgyakat tettek a múmia mellé. **6 7**

• *Vajon miért tettek használati tárgyakat a sírokba? Milyen célból helyezték a tárgyakat a sírokba az őskorban?*

Az egyiptomiak túlvilághitét legjobban az elmúlt évtizedekben felfedezett és a régészek által szakszerűen feltárt előkelők sírjában talált tárgyak, használati eszközök, ékszerek és a sírkamrákat díszítő falfestmények tanulmányozása alapján ismerhetjük meg. A fáraók nyughelyéül szolgáló piramisok mellett az ősi főváros, Memphisz és az ország vallási fővárosa, Théba templomai és más építményei a jelentősek. Thébával átellenben, a Nílus nyugati partján levő Királyok völgyében kb. 500 éven át temetkeztek sírkamrákba az egyiptomi uralkodók és főemberek. Ezek közül a leghíresebb a majdnem teljes ép-ségben megmaradt Tutanhamon fáraó sírja. A piramisok mellett Memphisz és Théba műemlékei is az emberiség kulturális és természeti kincseit magában foglaló világörökség részei.



Táblás játék Tutanhamon sírjából • *Melyik mai játék elődje lehetett?*

Összefoglaló kérdések

1. *Hogyan működött az öntözéses gazdálkodás?*
2. *Mit nevezünk hieroglifának?*
3. *Miért volt fejlett Egyiptomban az orvostudomány, a csillagászat és a matematika?*
4. *Miért Ré volt a főisten?*
5. *Miért balzsamozták be a holttesteket?*

6 A balzsamozók először eltávolították a halott belső szerveit. Az agyvelőt az orrnyíláson keresztül szedték ki. A testet pálmaborral kimosták, majd vegyszereket és illatszereket tartalmazó zacskókkal tömték ki. Ezután kiszáritották a testet, majd gyantával bevont vászonsíkokba tekerték. Ez a múmia. Koporsóba tették. A koporsók eleinte láda formájúak voltak, később a test alakját utánozták. Az előkelők sírjaiban több, egymásba helyezett koporsó védte a múmiát.

7 *Egy ókori krimi:* Az egyiptomi sírok legtöbbször még az ókorban kirabolták. Egy háromezer éves, papiruszra készült írás elfogott sírablók vallomását őrizte meg. A banda tagjai közül ötnek még a neve is fennmaradt! Hapi, a kőfaragó; Iranum, az iparos; Amenemheb, a paraszt; Kemvese, a vízhordó és Ehenufer, a néger rabszolga. A következőket vallották:

„Felnyitottuk a koporsóikat és a testüket övező burkokat. Megtaláltuk a király fenséges múmiáját... Nyakán egy egész sor amulett és ékszer volt, fejét aranyaszak fedte. A király fenséges múmiáját tetőtől talpig arany borította. Burkai kívül-belül aranyozva és ezüstözve voltak, s csupa pompás kővel kirakva. Letéptük a fenséges múmiáról az aranyat, nyakáról az amuletteket és ékszereket, valamint a burkolatot, melyben nyugodott. Ugyanígy találtuk a király hitvesét is, és hasonlóképpen róla is letéptünk mindent, amit csak találtunk.”

(Ceram: *A régészet regénye nyomán*)

• *A sírablók pere IX. Ramszesz (Kr. e. 1142–1123) uralkodása alatt volt. Hány évvel ezelőtt kezdett uralkodni IX. Ramszesz?*



II. Ramszesz fáraó múmiája (Kr. e. XIII. század) • *Mondd el, hogyan „készül” a múmia!*

Vázlat

Nílus – öntözéses földművelés.
Az írkok szerepe az állam irányításában.
Tudományok: orvostudomány, csillagászat, matematika.
Vallás: Ré, sokistenhit.
– Mumifikálás.

4. Az ókori Hellász öröksége

Mi lesz abból, ha három istennő összevész? Nagy háború a földön, amelyet egy fából ácsolt óriási ló segítségével fejeztek be. És mi volt Ariadné fonala? Miben különböznek napjaink olimpiái az ókoriaktól? Milyen volt a spártai nevelés? Tudj meg többet ezekről a kérdésekről!

A Balkán-félsziget, az égei-tengeri szigetek és a kis-ázsiai partvidék • **Jellemezd a térkép alapján a terület természeti adottságait! Miben különbözik Görögország felszíne Egyiptométól?**

🌐 **Nézd meg a történelmi atlaszban, hogyan nevezték az egyes görög népcsoportokat! Mutasd meg, hol telepedtek le!**



A görög föld legrégebbi múltja

1 A monda és mítosz szó majdnem ugyanazt jelenti. A monda kifejezés – amelyet irodalomórán is tanulsz – általában egy történetet jelent, a mítosz pedig több, összefüggő történet sorát (mint például egy TV-sorozat).

2 A történet szereplői:

Ariadné: Minósz király leánya, krétai királylány;

Minósz: Kréta királya;

Minótauros: a bikafejű és embertestű, emberevő szörnyeteg;

Pallasz Athéné: a bölcsesség istennője, aki segített Thészeusznak;

Thészeusz: athéni királyfi.

• **Meséld el a történetet úgy, hogy a szereplőket is megnevezed!**

• **Rajzold le a füzetedbe (vagy egy lapra) a történetnek azt a részét, amely legjobban tetszett!**

A **Balkán-félsziget** déli részére az ókorban görög törzsek vándoroltak be. Görögország legrégebbi múltját nemcsak az épületek romjai és a múzeumok (ma is látható) kincsei őrzik, hanem a görög **mítoszok** is. **1** Ezek az **istenekről és emberfeletti képességekkel rendelkező hősről szóló történetek** annyira színesek és érdekesek, hogy az emberek máig szívesen olvassák őket a világ minden részén. Azért is érdemes velük megismerkedni, mert nem egyszerűen csak mesék, hanem egyben **fontos történelmi források** is.

Ariadné fonala

A Balkán-félszigettől délre található a görög világ legnagyobb szigete, Kréta. A görög történelem kezdetén a krétai király uralta ezen a szigeten kívül a Balkán-félsziget egy részét és az itteni tenger több ezer szigetét.

A monda szerint az egyik leghíresebb görög városnak, Athénnek meghatározott időnként hét ifjat és hét leányt kellett Kréta szigetére küldenie – emberáldozatként. Szörnyű sors várt rájuk: sorra belökték őket egy kiismerhetetlen labirintusba, amelynek mélyén élt a krétai király szörnyesülött fia. Ez az embertestű és bikafejű szörnyeteg pedig felfalta őket!

Amikor harmadszor került sor az emberáldozatra, az athéni király fia önként jelentkezett az áldozatok közé. Elhatározta, hogy legyőzi a város népét rettegésben tartó fenevadat.

Mihelyt hajójuk kikötött Kréta szigetén, meglátta a királyfit Kréta királyának szépséges leánya, Ariadné, és azon nyomban beleszeretett. Elhatározta, hogy megmenti a hős királyfit. **2**

A feladat nagyon nehéz volt, mert a királyfi hiába volt messze földön híres harcos, a szörnyeteg legyőzése után menthetetlenül eltéved a labirintusban, és éhen pusztul.

Ariadné egy gombolyag fonalat adott a királyfinak, hogy a végét kösse az útvesztő bejáratához, s ahogy halad befelé, lassan gombolyítsa le. A csel sikerült. A királyfi egy istennő segítségével legyőzte a rémet, majd a fonál mentén visszafelé haladva kitalált a labirintusból. Megmenekült, és ezzel megmentette szülővárosát is a borzasztó tehertől. Ő lett Athén következő királya.

Az Ariadnéról szóló monda tehát mesés formában elbeszéli, hogyan győzték le a görög harcosok a térség korábbi urát, Krétát. A görögök átvették az uralmat a Balkán-félsziget déli részén és a környező szigetvilág rengeteg szigetén.

- Nevezd meg ezt a tengert a történelmi atlasz segítségével!

Még egy híres monda: a trójai háború

Lakodalmat ültek az istenek. Meghívtak minden istent és istennőt, kivéve a viszály és a veszekedés istennőjét. Erre ő elhatározta, hogy bosszút áll. Készített egy aranyalmát ezzel a felirattal: „A LEGSZEBBNEK”, és az almát a mulatozók közé gurította. A három legfőbb istennő mindegyike úgy gondolta, csak az övé lehet az alma. Szörnyen összevesztek. Végül a főisten, Zeus tanácsára egy földi embert kértek fel döntőbírónak: a trójai király fiát. Mindhárom istennő meg akarta vesztegetni a királyfit. Egyikük rendkívül nagy hatalmat, másikuk bölcsességet, a harmadik pedig a világ legszebb nőjének szerelmét ígérte a királyfinak, ha megkaphatja az aranyalmát. A királyfi a harmadik istennőnek nyújtotta az almát. Ám a világ legszebb nője már férjes asszony volt: Heléna, a spártai király felesége. A királyfit ez sem zavarta. A szerelem istennőjének (Aphrodité) segítségével szerelemre lobbantotta Helénát, megszőktette és Trójába vitte. A spártai király éktelen haragra gerjedt. Segítséget kért a többi görög királytól, és nagy sereggel megtámadták Tróját. Tíz évig tartott a háború, amelynek végén a görög harcosok csellel elfoglalták Tróját.

@ Nézz utána az interneten, mi volt az a csel! Írd be a keresőbe: „trójai faló”! Fogalmazd meg a füzetedbe röviden, hogyan zajlott a trójai háború!



A görög hadiflotta felvonulása Trója ellen. Kép a Trója című filmből (2004).

🌐 Keresd meg a történelmi atlaszban Krétát és Athént!

🌐 Ma egy hajó Athénból Krétára nagyjából 6 óra alatt ér el. Ha egy ókori hajó naponta körülbelül 30 kilométert tett meg, számítsd ki a történelmi atlasz segítségével, mennyi ideig tartott az athéni királyfi útja!

- A mondákban mindig keveredik a mese és a valóság. Válaszd ki a következő állítások közül azokat, amelyek biztosan igazak!
 - Ariadné beleszeretett Thészeuszba.
 - Kréta uralkodott ezen a területen ebben az időben.
 - Egy görög istennő segített Thészeusznak.
 - Thészeusz a fonál segítségével jutott ki a labirintusból.
 - A görögök legyőzték a krétai király uralmát.

OLVASMÁNY

🌐 Keresd meg a történelmi atlaszban Tróját és Spártát! Trója melyik földrészen található?

🌐 Ha figyelmesen megnézed a térképet, meg tudod mondani, hogy Trójának miért volt különösen fontos szerepe a tengeri kereskedelemben és hadviselésben.



„végzete volt ugyanis, hogy vesszen Trója, ha egyszer / ezt a lovat befogadta, amelyben a legderekabbak / ültek, csúnya halált, s vést víve a trójaiakra.”

(Részlet az Odüsszeiából)

A trójai faló egy korabeli görög domborműves ábrázoláson

3 Zeusz felesége, Héra a család, az otthon és a nők védelmezője. S mert az istenek sem tökéletesek, bizony családi viták is előfordulnak az Olümposzon. Ha Zeusz és Héra veszekszik, reng az egész hegy, s a földön zivatarok támadnak, nagy dörgéssel, villámlással. Zeusz és Héra fiai: Árész, a háború istene, Héphaisztosz, a sánta kovácsisten, aki nemcsak kitűnő fegyvereket készít, hanem palotákat is épít aranyból és ezüsből az olümposzi isteneknek. Héphaisztosz felesége Aphrodité (afrodité), a szépség és szerelem istennője, aki állítólag a tenger habjaiból született.

Zeusz fia volt Apollón, akit a jóslás és a költészet istenének tartottak. Hermész szintén Zeusz gyermeke volt. Amikor megszületett, azonnal friss húsból sültötts pecsenyét akart enni. Tehette is, hiszen a főisten fia volt. Elrabolta Apollón isten ötven legszebb tehenét, s közülük kettőt még aznap megsütött és elfogyasztott.

Iszonyú haragra gerjedt Apollón, s Zeuszhoz ment panaszra. Zeusz parancsára Hermész visszaadta a teheneket, s hogy ne haragudjon annyira, ráadásul neki adta azt a lantot, amelyet egy teknősbéka páncéljából készített. Ettől kezdve Apollón a költészet istene lett (aki lantkísérettel énekli verseit), Hermész pedig a tolvajok és a kereskedőké.

@ Nézz utána az interneten, hogyan ábrázolták az említett görög isteneket! Készíts vázlatot a füzetedbe!



Hermész



Hádész



Árész



Aphrodité



Pallasz Athéné



Apollón



Poszeidón

Milyenek voltak a görögök istenei?

Az **ókori görögök vallása többistenhívő**. Isteneik nem voltak tökéletesek: néha bűnököt követtek el, sokszor veszekedtek egymással. Időnként szívesen beavatkoztak a földi emberek sorsába: hol segítettek, hol gátolták őket. Idejük nagy részét lakomákkal, mulatozással töltötték (ez belefért a halhatatlanságba), ahogy sokszor kitalálók – a földi emberek – is szerették volna. A sok isten közül tizenkettő kiemelkedően fontos volt.

Ők – a mítoszok szerint – a görög föld északi részén lévő magas, főföfölte Olümposz hegy csúcsain laktak. **3**

🌐 *Keress meg az Olümposzt a történelmi atlaszban!*

@ *Olvasd el a Prométheuszról szóló történetet az interneten (kulcsszavak: „Prométheusz egy titán volt”)! Bizonyítsd a történet alapján, hogy az ókori görögök vallása többistenhívő volt!*

Az Olümposz lakói

Az istenek egy-egy emberi tevékenység (például foglalkozás) pártfogói: **Zeusz, a főisten**, az „istenek és emberek atyja”, az égi és földi rend felett őröködik. Villámaival lesújt a bűnösökre. Testvérei: Poszeidón a tengerek, Hádész pedig az alvilág istene. Poszeidón uralja a félelmetes, pusztító természeti erőket. Háromágú szigonyával felkorbácsolja vagy elsimítja a tenger hullámain. Ha a földbe vágja, földrengés keletkezik. Hádész, a holtak birodalmának ura az élő emberekkel nem sokat törődik, hiszen előbb-utóbb úgyis mindenki a „vendége” lesz. Szörnyűséges országának kapuját egy háromfejű kutya őrzi, aki szívesen átenged minden érkezőt – befelé. Kifelé viszont senkit sem!

Zeusz legkedvesebb lánya **Pallasz Athéné**, a bölcsesség és a művészetek istennője. Az egyik legfontosabb görög város, **Athén védelmező istenül választotta**, ezért városvédőnek is szokás tartani. Többnyire sisakkal és kezében lándzsával ábrázolták.

A görögök fontos kérdésekben tanácsot kértek isteneiktől. **Felkeresték valamelyik szent helyen a jósdát**. A leghíresebb görög jósda Delphoiban, Apollón isten szentélyében működött. Királyok, városok, gazdag polgárok **kérték az istenek tanácsát**. A jósnő a kábító hatású növények hatása alatt mondta el homályos és félreérthető jövődölését, amelyet a jóslat kérője az elérendő cél szempontjából próbált értelmezni.

A „dicső Athén”

A görög törzsek a Balkán-félszigeten kívül az Égei-tenger szigetvilágát és Kis-Ázsia partvidékét is benépesítették. Több mint négyszáz független városállam alakult ki. **Athén** és **Spárta** volt a legjelentősebb.

🌐 *Mutasd meg a történelematlaszban az ókori görögök három nagy lakóterületét!*

Athén a Balkán-félsziget keleti részén lévő kisebb félszigeten található.

Az itt élők **olajfaligeteket és szőlőt telepítettek**, baromfit és méheket tartottak. A méz még fontosabb volt, mint manapság, mert az ókorban ez volt az egyetlen édesítőszer. Hegyvidékeiken juhot és kecskét tenyésztettek.

Ősszel érett be az olajfák termése, az *olajbogyó*. Ekkor hosszú botokkal levették a termést, majd forró vízben áztatták, és kipréselték belőle az olajat. Elsősorban főzéshez használták, mint manapság, ezenkívül testápolásra, és kis mécsesekbe* töltve világítottak vele.

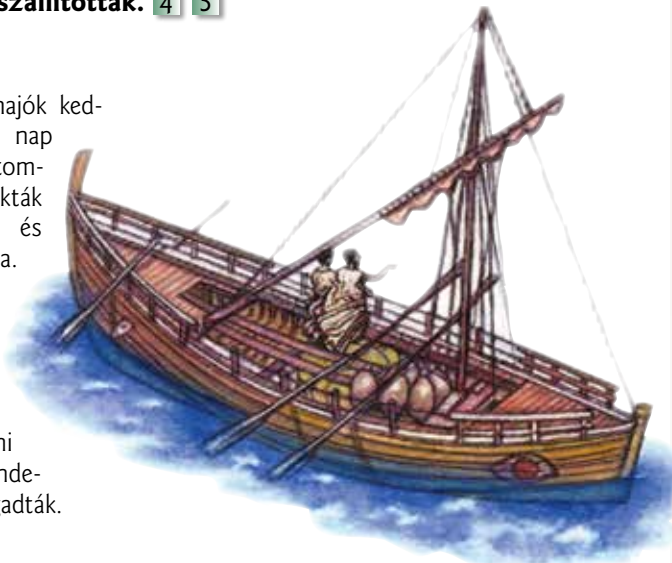
Az olaj és a szőlőből erjesztett *bor* az ókortól napjainkig az egyik legfontosabb kiviteli cikke Görögországnak.



Görög táj • *A rajz alapján fogalmazd meg a táj jellegzetességeit! Milyen gazdasági tevékenységhez kínál jó feltételeket?*

A legrégebbi időktől fogva kihasználták a tenger közelségét: főleg a halászsok és a kereskedők szálltak gyakran hajóra. **Kereskedőhajóikat** magas oldalfalakkal építették, ezért sok áru fért rájuk. **Athénből főleg olajat és bort szállítottak.** 4 5

4 A kereskedőhajók kedvező széllel 7-8 nap alatt értek Egyiptomba. Itt megrakták őket gabonával, és ezzel tértek haza. Még jobban fejlesztette a kereskedelmet a pénz használatának elterjedése. Az athéni ezüstpénzt mindennél szívesen fogadták.



Olajbogyó, a görög világ egyik legfőbb mezőgazdasági terméke • *Nézz utána, mi mindenre használítja az ember az olajbogyót!*



Olajprés és olajbogyó préselése

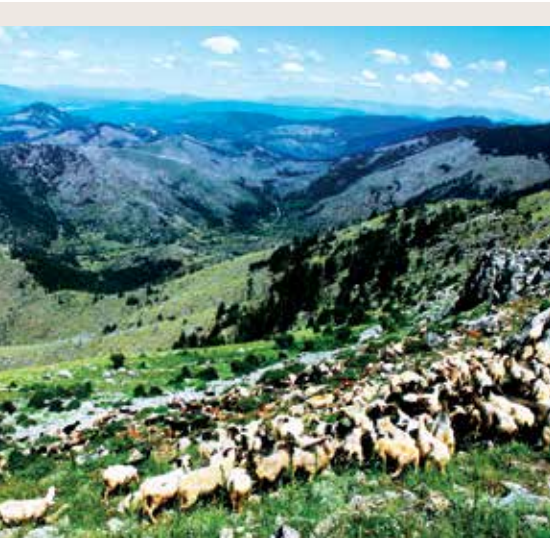


Olajprés fennmaradt alja • *Állapítsd meg, hogy ez a lelet az olajpréselést ábrázoló rajz melyik részletébe lenne beilleszthető!*



Ciprusban talált mükénéi edény 🌐 *Nézd meg a történelematlaszban, hogy milyen irányba kellett hajóznia annak, aki Mükénéből Ciprusba vitt árut! Körülbelül hány kilométert kellett megtennie?*

5 Athénnek hatalmas kikötője volt. A neve: *Píreusz*. Egyszerre 400 hajó fért el itt. A kikötőbe vezető utat két oldalról erős falak védték.



Jellegzetes görög táj



Olajbogyószüret képe egy vázán • Az előző oldal szövege és képei alapján mondd el, hogyan készült a növényi olaj az ókorban!

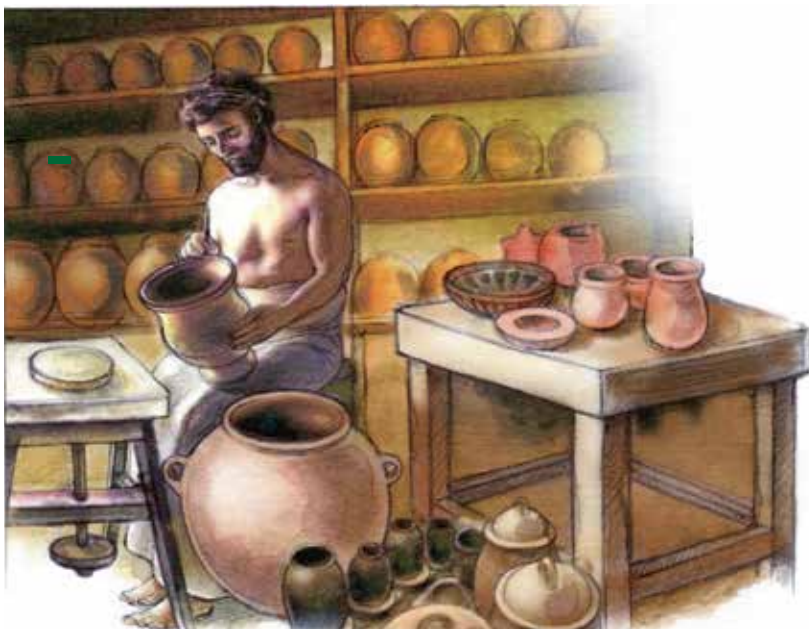
Élet Athén főterén • Milyen épületegyüttest ismersz fel a dombtetőn?



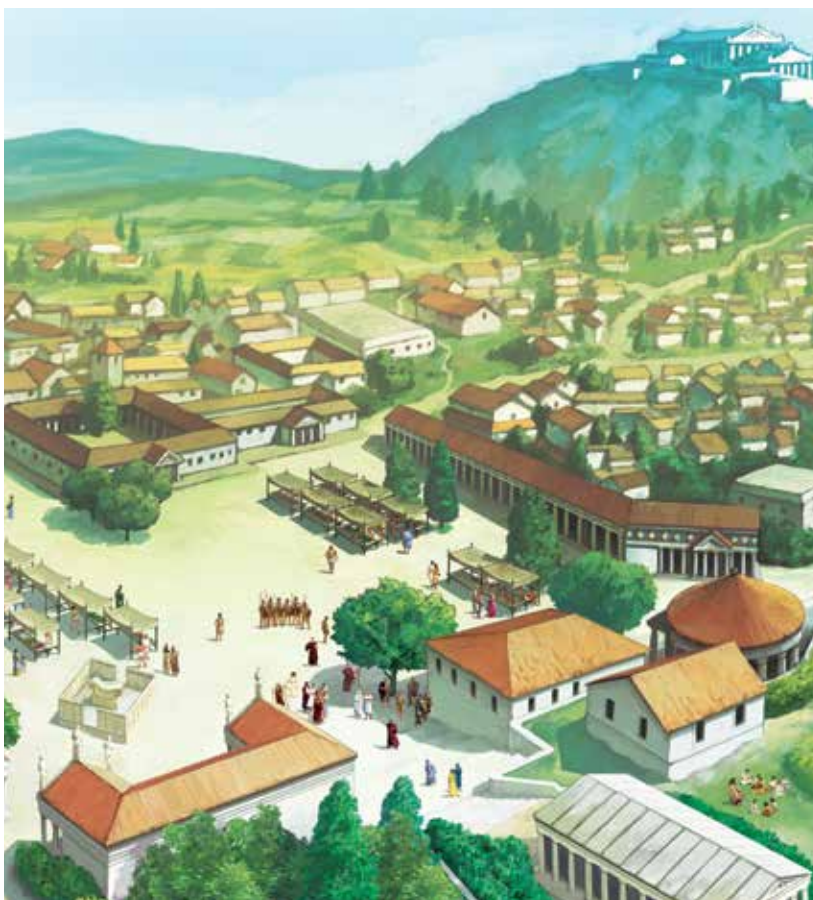
Kr. e. V. századi athéni ezüstpénz. Az előlapon (amit nem látunk) Pallasz Athéné képe, a hátlapon bagoly és olajág. A „bölc” bagoly Pallasz Athéné jelképe volt, Pallasz Athéné pedig Athén „névadó” és védelmező istennője.

Az athéni iparosok közül leghíresebbek a fazekasok voltak. Az itt készült vázákat százával szállították más országokba. Nagyon népszerűek voltak ezek az árucikkek finom anyaguk, szabályos formáik miatt, és azért, mert készítőik valamennyit szép képekkel díszítették. A kecses, felül szélesebb, alul keskenyedő, fülekkel ellátott, égetett agyagedényeket **amforáknak** hívják.

Az athéni kőfaragók főleg a nagy építkezéseken dolgoztak. Munkáikat – például a faragott oszlopokat – ma is megcsodáljuk.



Fazekasműhely • A fazekasmesterség mely eszközeit ismered fel a rajzról?



Spárta

🌐 *A Balkán-félsziget melyik részén jött létre Athén? A másik – nagyobb – félszigeten található Spárta. Mi az utóbbi félsziget neve?*

Spártában a **szabad polgárok** kisebbségben voltak. Az eredetileg itt élő **őslakókat** (a helótákat) kegyetlenül elnyomták. Sorsukat a legszörnyűbbnek tartották az egész görög világban. A Spárta környéki hegyvidék lakosait, az úgynevezett **körüllakókat** pedig adófizetésre kényszerítették, de ők legalább szabadok maradhattak.

Az őslakók és a körüllakók tíz-tizenkétszer annyian voltak, mint a szabad spártaiak. Nem véletlen tehát, hogy **a spártaiak legfontosabbnak**, az egyetlen „hozzájuk méltó” foglalkozásnak **a katonáskodást tartották**, ezzel biztosítva uralmukat. Egész életükben katonáskodtak. Földjeiket a helótákkal műveltették meg.

Az egyszerű, **katonás életmódot** szigorú törvényekkel és a hírhedt* „spártai neveléssel” igyekeztek fenntartani.

A korabeli történetírók szerint egyik spártai család sem lehetett gazdagabb a másíknál. Úgy vélték, ha megbomlik a szabad spártaiak egysége, nem tarthatják fenn uralmukat az őslakosok fölött. **6**

Az állam földjét egyenlő területekre osztották fel a szabad spártaiak között.

Nemcsak a díszes ruhákat és ékszereket tiltották, de még az étkezésben is szigorú szabályokat érvényesítettek. Nem otthon készítették el ebédjüket, hanem körülbelül tizenöt-húsz személyes, közös étkezésekre jártak. **7**

A spártai nevelés

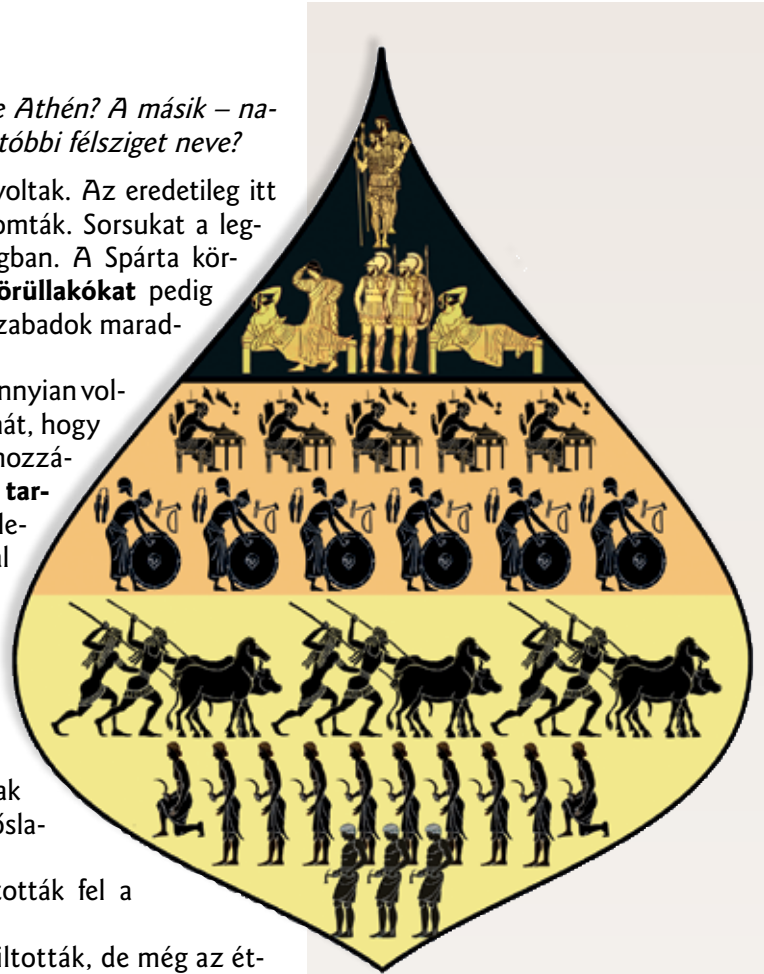
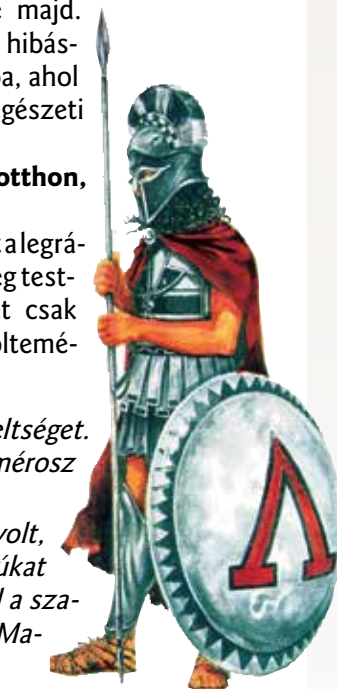
Az újszülöttet apja bemutatta a város vezetőinek, akik eldöntötték, hogy elég erős és jókötésű emberré válik-e majd. A legendák szerint, ha betegesnek vagy testi hibásnak találták, akkor kitétték egy sziklahasadékba, ahol magára hagyatva elpusztult. Ezt azonban régészeti leletek nem igazolják.

A fiúk csak hétéves korukig nevelkedtek otthon, ettől kezdve katonai táborokban éltek.

Kisebbszoportokban végezték el feladataikat a legrátermettebb és legeszesebb fiú vezetésével. Főleg testedzéssel foglalkoztak, szellemi képességeiket csak az írás-olvasás tanulásával és Homérosz költeményeinek olvasásával fejlesztették.

• *A spártaiak nem sokra becsülték a műveltséget. Vajon miért tartották mégis fontosnak Homérosz költeményeinek ismeretét?*

• *A spártai nő legfontosabb feladata az volt, hogy katonáéltre alkalmas, egészséges fiúkat szüljön. Az anya harcba induló fiának ezekkel a szavakkal adta át a pajzsot: „Ezzel vagy ezen!” Magyarázd meg, mit jelent ez a szólás!*



A spártai társadalom csoportjai és foglalkozásuk

6 Egyik királyuk állítólag ezt tanácsolta a spártaiaknak: „Hogyan háríthatjuk el az ellenség betörését? Ha koldusok maradtok, és egyiktek sem akar nagyobb lenni a másíknál.”

7 A közös étkezésen leggyakrabban fekete levest fogyasztottak. Ez úgy készült, hogy a húst az állat saját, ecettel savanyított vérében megfőzték. Egy Spártába látogató vendég, amikor a levest megkóstolta, kijelentette: nem csodálja, hogy a spártaiak halálmegevető bátorsággal harcolnak a csatákban. Ilyen élethez más városok lakói sem ragaszkodnának.

Spártai gyalogos katona teljes fegyverzetben. Pajzsán a görög L betű (Λ), mert a spártai államot Lakedaimónnak hívták. • *Tudod-e, mit jelent a „lakonikus beszéd”? Ha nem, nézd meg a Magyar értelmező kéziszótárban! Vajon miért pont a spártai embereket jellemezték az ilyen beszéddel?*

8 Az együtt nevelkedő gyerekeket időnként – minden ok nélkül – véresre korbácsolták. Aki jajszó nélkül tűrte a kínzást, az nyilvános dicséretet kapott.

Ha az ifjú elérte a felnőttkort, még egy embertelen próbán kellett átesnie. Ezt „rejtőzködésnek” (görögül: krüpteia) nevezték. Az ifjakat kiküldték a város környékeire egy kevés étellel és egy tőrrel felszerelve. Nappal szétszéledtek, és rejtekhelyeiken pihentek, éjszaka viszont előbújtak, és ételmet raboltak maguknak. Amikor egy helóta megpróbálta megvédeni raktárát, akkor egyszerűen meggyilkolták. Ha a helóták lázadásától féltek, akkor időnként minden ok nélkül megölték közülük a legerősebbeket.

• *Mit gondolsz, a kegyetlenkedésre nevélesen kívül mi célja volt ennek?*



Nők mosnak a kútnál. Vázakép. A görög lakóházakban általában nem volt kút, a közös kutakat használták. A mosás, a vízhordás a nők feladata volt. Valószínűleg nem is bánták, mert máskor ritkán hagyták el otthonukat.

Görög lakóház • *A ház milyen jellegzetességeit ismered fel a kép alapján?*

Túrniuk kellett minden nehézséget és fájdalmat. A szabad ég alatt háltak, testük alá növényekből rakott almot* tettek. Keveset kaptak enni. Aki éhes volt, magának kellett táplálék után néznie, de akit lopáson értek, azt súlyosan megbüntették. **8**

Húsz- és harmincéves koruk között a hadsereg tagjai lettek, de változatlanul katonai táborokban laktak. Még akkor is, ha közben megnősültek. Családjukat csak lopva, titokban látogathatták meg. Harmincéves koruk felett már otthon lakhattak, de a közös étkezések megmaradtak. **9**

9 Spártában megvetették azokat, akik nem nősültek meg, s felnőttkorukra nem születtek gyermekeik. Azt mondták rájuk, megszegték a legfőbb törvényt: hogy Spártának a jövőben is legyen elegendő katonája. Büntetésből a nőtlen felnőtteknek egy téli napon meztelenül kellett körbe-körbe járniuk a piactéren, miközben a járókelők csúfolódva szították őket.

Az athéni nevelés


A kisgyerekek 7-8 éves korukig otthonukban nevelkedtek, s idejük nagy részét különféle játékok töltötték ki. A fiúknak vidéken korán részt kellett venniük a mezőgazdasági munkákban. A lányok is otthon nevelkedtek, és anyjuktól, nőrokonaitól tanulták meg a háztartási munkákat. Nagyon korán, 13-15 éves korukban férjhez adták őket.

A **gazdagok gyerekei** alaposabb oktatásban részesültek. Az **írás-olvasás mellett matematikát, geometriát és csillagászatot is tanultak.** Ismerniük kellett Homérosz műveit, és a zeneoktatást is fontosnak tartották. Az általános műveltséghez hozzátartozott valamely hangszerezen való játék. Fontos része volt a nevelésnek – főleg a fiúknál – a **testedzés.** A tornacsarnokokban (gümnaszion) az olümpiai sportokat (birkózás, ökölvívás, gerelyhajítás stb.) gyakorolták. Ennek a katonai kiképzésben is nagy szerepe volt. Minden szabad, 18. évét betöltött athéni ifjúnak egy év katonai kiképzés után egy év határőri szolgálatot kellett teljesítenie. A spártai és athéni nevelés között az az alapvető különbség, hogy **Athénban és más görög városokban nemcsak a katonai kiképzésből állt a tanítás,** hanem hitük szerint az egészséges testben egészséges lélekkel rendelkező, művelt polgárokat neveltek, akik mindenben városuk (polisz), a közösség érdekeit tartották szem előtt.



A görögök összetartozása

A görög városok egymástól független államok voltak. Ezeket nevezték **városállamoknak**, görögül *poliszoknak*. Nem voltak közös vezetőik. Az ókori görög világ érdekessége, hogy mégis kialakult az összetartozás tudata a görögökben. Földjüket Hellásznak, magukat helléneknek nevezték. Az összetartozást három dolog erősítette: **a közös nyelv (és írás), a közös vallás és a katonai szövetségek.** (A trójai háborút például egy ilyen katonai szövetség indította.) A vallásnak voltak olyan központjai, amelyeket minden görög tisztelt. Ilyen volt például Olümpia, ahol Zeusznek építettek templomot, és az ő tiszteletére versenyeken mérték össze erejüket, ügyességüket. Az olimpiai (régiesen: olümpiai) játékok váltak a leghíresebbé. **Kr. e. 776-ban volt az első olyan verseny, amely győztesének nevét írásban is feljegyezték.** Ettől kezdve négyévenként rendeztek versenyeket. Az ókori görögök ezt az évet tették meg időszámításuk kezdő évének. **10**

 *A Balkán-félsziget melyik részén található Olümpia?*

Az olimpiai játékok eseményei

Tavasszal „szent hírvivők” járták körbe a poliszokat, és meghirdették a versenyt. Minden szabad görög férfi indulhatott. Nők viszont még nézőként sem léphettek be Olümpiába. **11**

A „szent hírvivők” egyúttal békét hirdettek egész Hellaszban. **Az olimpia idejére a poliszok közti minden ellenségeskedésnek véget kellett vetni. A verseny első napján ünnepeket tartottak, majd szertartásokat végeztek az istenek tiszteletére. A hatalmas Zeusz-szobor előtt megesküdtek arra, hogy betartják a szabályokat.**

A következő napokban megtartották a főbb versenyszámokat: a kocsiversenyeket, az öttusát, a futóversenyeket, a birkózást és az ökölvívást.

Az olimpiai győztesek jutalma egy **koszorú** volt, amelyet **a szent olajfa ágaiából** fontak. Ezt ma kevésnek gondolnánk, de a görögök a legmagasabb kitüntetésnek tartották, amit férfi egyáltalán elérhet. **12**

• *Régen a versenyeket is olümpiának nevezték. A mai nyelvben mi a különbség Olümpia és olimpia között?*

@ *A szabálytalankodó versenyzőket viszont megbüntették. Hogyan? Keress utána az interneten! Kulcsszó: szabályok az ókori olimpiákon.*

Nem az olimpiai volt az egyetlen verseny, amit Hellaszban rendeztek. Sőt nem csak sportversenyek voltak: időnként zenészek, énekesek, költők és drámaírók mérték össze tudásukat.



Az olümpiai liget • *„Megérkeztem Olümpiába” címmel készíts képzeletbeli élménybeszámolót legjobb barátodnak/barátnődnek! Az ókor utolsó szabályos olümpiai játékait Kr. u. 260-ban tartották. Hány ókori játék volt?*

10 Az olimpiák eredete: Mit tegyünk, ha a halhatatlan istenek közé akarunk emelkedni? Egyszerű: „csak” tizenkét olyan munkát kell megcsinálnunk, amit *Héraklész* (más néven Herkules), a rettenetesen nagy erejű hős végzett el. Például leszakította az aranyalmákat a sárkány őrizte világvégi fáról, legyőzte a háromtestű szörnyeteget, vagy leszállt az Alvilágba a háromfejű kutyaért. El is nyerte jutalmát: az olümposzi istenek maguk közé fogadták. (Könnyű volt neki! Bár földi anyától született, az apja Zeusz volt.)

Nem feledkezett meg a földi hősről sem. Elhatározta, hogy versenyeket alapít, ahol a legerősebb, legügyesebb görögök időnként összemérhetik képességeiket. Választott egy helyet, amit az istenek hegyéről *Olümpiának* nevezett el. Itt *olajfát* ültetett, hogy az ennek ágából font koszorúval jutalmazza a győzteseket.

11 A nők kiltitása Olümpiából talán azzal is magyarázható, hogy a versenyzők többnyire ruhátlanul küzdöttek. Egyszer egy görög anya a tilalom ellenére mégiscsak be akart jutni, megnézni fia ökölvívó-mérkőzését. Férfi edzőnek öltözött, de hiába, mert óvatlan volt: amikor fia győzött, örömeiben odaszaladt hozzá, és közben átugrotta azt a korlátot, ami mögött az edzők ültek. A versenybírák rögtön rájöttek, hogy nem igazi edző. Mégsem büntették meg „apja, bátyjai és fia iránti tiszteletből, akik mindannyian olümpiai győztesek voltak”.

12 Az ókori görögök a győzelem istennőjét szárnyas nőalaknak képelték, aki a fáklás futóverseny győzteseit kíséri. A versenyen lobogó fáklával kellett futni, s ez megnehezítette a versenyzők dolgát, mert a fákllya „szent tüze” nem aludhatott ki a futás közben sem. A győztest érte az a megtiszteltetés, hogy meggyújthatta az áldozati tüzet az isten oltárán.

• *A mai olimpiákon milyen szokás őrzi ennek a régi szertartásnak az emlékét?*

Az ókori olimpiák versenyszámai

Az első nap szertartásai után, a második napon délelőtt rendezték a *kocsiversenye*ket, kétkerekű, négylovas kocsikkal. Ebben a versenyben a győztesek közé nem a sportoló, hanem a kocsi tulajdonosának nevét jegyezték fel. Délután került sor az öttusára. Versenyszámai: *diszkoszvetés**, *távolugrás*, *gerelyhajítás*, *futás* és *birkózás* voltak. Ha valaki három számot megnyert, biztosan bajnok lett.

A harmadik nap ismét vallási szertartással kezdődött. A Zeusz-tempлом melletti oltárnál* száz ökröt áldoztak fel: levágták őket, és combjait elégették. Délután a fiatal (12–18 éves) *fiúk versenye*ivel folytatódott a játék (futás, birkózás, ökölvívás).

A negyedik napon különböző távokon lebonyolított *futóversenye*ket voltak, majd ismét *birkózás* és *ökölvívás*. Ekkor került sor a legdurvább sportágra, a *pankrációra*, amely teljesen szabad birkózást jelentett. A résztvevők ütötték, pofozták, rúgták egymást, sőt sokszor haraptak is – bár ez már szabálytalan volt. A küzdelem addig tartott, amíg valamelyikük fel nem adta a viadalt úgy, hogy megkocogtatta a másik vállát. Ebben a versenyszámban előfordult, hogy egy sportolót halála után avattak győztesse. A dolog úgy esett, hogy vad birkózás közben az illetőt ellenfele fojtogatni kezdte. Nem tudott szabadulni a fojtó markokból, ezért kitörte a másik lábujját, aki kínjában feladta a versenyt, – de már későn. Ellenfele megfulladt. A bírák azért megkoszorúzták, és győztesnek hirdették ki holttestét.

Az ötödik napon ünnepelték meg a versenyszámok győzteseit. Ekkor fogyasztották el közösen a száz áldozati ökr fel nem áldozott részeit.

A középkorban több mint ezer éven át nem rendeztek olimpiai játékokat. *Az első újkori olimpiát a XIX. század végén tartották Athénban.* Hazánk hírnevét Hajós Alfréd úszóbajnok, a „magyar delfin” öregbítette az első magyar aranyéremmel.

- Nézz utána! Ma milyen versenyszámokból áll az öttusa?
- Gyűjtsétek össze közösen, hogy napjaink olimpiai játékein milyen versenyszámok szerepelnek!
- Pontosán mikor rendezték az első újkori olimpiát?
- Melyik földrészen rendezték a legtöbb újkori olimpiát?



Futás

A versenyző letisztítja testéről az olajat



Diszkoszvetés

Gerelyhajítás



Kocsiverseny



Birkózás



Távolugrás

Olimpiai versenyszámok • Válaszd ki a rajzon látható alakok közül az öttusázókat! Milyen apró „hibát” fedezel föl a versenyzők ábrázolásában? (Tankönyvnél megbocsátható hibáról van szó.)

Összefoglaló kérdések

1. Jellemezd az athéni életmódot! (lakhely, étkezés, foglalkozás)
2. Hogyan szolgálta Spárta katonai erejét a nevelés?
3. Hasonlítsd össze az athéni és a spártai életmódot!
4. Ki volt a görög főisten?
5. Hány év telt el az első olimpiai játékoktól máig?
6. Hasonlítsd össze az ókori olimpiákat a maiakkal! Melyek a hasonlóságok és a különbségek?

Vázlat

Attikai-félsziget → Athén.

Fejlett tengeri kereskedelem.

Mezőgazdaság: szőlő, olajbogyó; juh, kecske.

Ipar: fazekasok (amfora), kőfaragók.

Spárta: – szabad spártaiak,

– rabszolgasorban tartott őslakók,

– körüllakók.

Spártai életmód: – katonás nevelés.

Ember alakú, halhatatlan istenek → Olümposz hegység, Zeusz,

Poszeidón, Hádész, Pallasz Athéné stb.

Olimpiai játékok. Első versenyek: Kr. e. 776.

Sportágak: kocsiverseny, öttusa, futás, birkózás, ökölvívás.

5. Az ókori Róma öröksége

Az ókor utolsó nagy birodalma, a Római Birodalom az eddig megismertek közül a legközelebb áll hozzánk. Fénykora nem volt olyan régen, mint a már tanult államoké, és területe sincs olyan messze a mai Magyarországtól. Sőt, amikor legnagyobb volt a Római Birodalom, kiterjeszkedett a mai Dunántúl területére. Nem csoda hát, hogy nekünk, európai embereknek Görögország mellett az ókori Rómáról szóló történetek a legérdekesebbek.

- Milyen népek területén haladsz át, ha Róma városából észak, kelet és délkelet felé indulsz el? Válaszolj a térképvázlat alapján!

Kik alapították Róma városát a mondák szerint és a valóságban?

Az **Itáliai-félsziget** középső részén éltek a **latinok**. Királyaik a monda szerint egy Trójából ide menekült hőstől származtak.

Az egyik latin királyt hatalomvágyó öccse elűzte a trónról. Az elűzött király szépséges lányának, Szilviának azonban ikrei születtek: **Romulus és Remus** (romulusz és rémusz). Gonosz nagybátyjuk elhatározta, hogy megöleti a csecsemőket, nehogy azok fölnöve bosszút álljanak rajta.

Megparancsolta, hogy vessék a csecsemőket a folyóba. A szolgák megsajnálta a kicsiket. Teknőt faragtak, és abban **kitették a Tiberis (tiberisz) folyó vizére az ikreket**. A teknő egy folyókanyarban partra sodródott. Az éhes csecsemők sírására felfigyelt egy **anyafarkas**. Nem bántotta, ellenkezőleg: megszoportatta őket, mintha a saját kölykei lennének. (A farkast ugyanis *Mars** isten küldte segíteni.) Egy pásztor végül rájuk talált, hazavitte és felnevelte a gyerekeket.

Mikor az ikrek felnőttek lettek, bosszút álltak nagybátyjukon, és elhatározták, hogy új várost alapítanak ott, ahol a folyó partra vetette a fűzfa teknőt.

Embereikkel hamarosan építeni kezdték a városfalakat. Romulus megparancsolta egy szolgájának, hogy ölje meg azt, aki gúnyolni meri a – valóban még nem túl magas – falakat. Nem tudta ezt Remus, és így szólt: „Ez a falacska volna alkalmas arra, hogy megvédje a népet?” Azzal már keresztül is ugrott a falon. A szolga erre ásójával azonnal agyoncsapta. **Romulus** keservesen megsíratta testvérét, majd leküzdve fájdalmát, így szólt: „Így merje az ellenség átugorni az én falaimat!”

Ő lett **Róma első királya**. A város alapítása a mondák szerint **Kr. e. 753-ban** történt.

- A görög és a római történelem időben nincs is olyan távol egymástól, mint hinnénk. Hány év telt el az első olimpia és Róma alapítása között?



Itália. Az Itáliai-félszigetet könnyű megtalálni a térképen. Csizma alakjával éppen kettévágja a Földközi-tengert. S a csizma mintha éppen egy háromszögletű kőbe készülné belerúgni: Szicília szigetébe. Hamarosan hallunk erről is. • *Hasonlítsd össze a félsziget partvonalát Görögországgal! Miben különbözik a domborzata a görög területek domborzatától?*



Nőstény farkas szobra Rómából (Kr. e. V. század). A gyermekek szobrát sokkal később – a középkor végén – készítették. • *A monda melyik jelenetét ábrázolja a szobor?*

1 A szabin nők elrablása. Romulus szívesen befogadott minden vándort vagy az otthonából valamiért menekülő embert, de így csak férfiak érkeztek. Romulus hiába küldött követeket a szomszéd népekhez, hogy lányaikat adják feleségül a rómaiakhoz. Lenézték őket, a követeket meg sem hallgatták. Romulus elhatározta, hogy csellel szerez feleséget a rómaiaknak. Nagy ünnepséget rendezett, és meghívta a szomszéd népeket. Erre persze tódultak a kíváncsi idegenek, főleg a szabinok, családjukkal együtt. Az ünnepség fénypontján egy jelre előrontottak a római ifjak, és elrabolták a vendég leányokat. A szabinok bosszút esküdve elhagyták a várost. Miközben a szabinok háborúra készültek, a római ifjak feleségül vették az elrabolt leányokat, akik idővel már nem is haragudtak annyira. Amikor elérkezett a döntő csata napja, a nők a két sereg közé rohantak, és hol (szabin) apjukat, hol (római) férjüket kérelték, ne ontsák egymás véréit. Így a háború elmaradt, a két nép békét kötött. Róma még erősebb lett.

A Kr. e. VIII. században a **latin földművelők és pásztorok** apró falvakban éltek Közép-Itáliában. A falvak között ligetek, szántóföldek zöldelltek. Ahogy a dombokon épült falvak növekedtek, házaik egyre közelebb kerültek egymáshoz. Az összeolvadt falvakat fallal övezték. Így alakult ki a Tiberis folyó melletti **hét dombon** Róma. Rómának kevés lakosa volt, nem töltötték meg a várost. Hogy hogyan alapítottak családot a római férfiak, arról szól a *Szabin nők elrablása* című monda. **1**

Róma kezdetben királyság volt. Az uralkodónak a vének tanácsa (szenátus) segített. Tagjai az előkelő családok vezetői közül kerültek ki. Rómában az előkelőket patríciusoknak nevezték.

A köztársaság

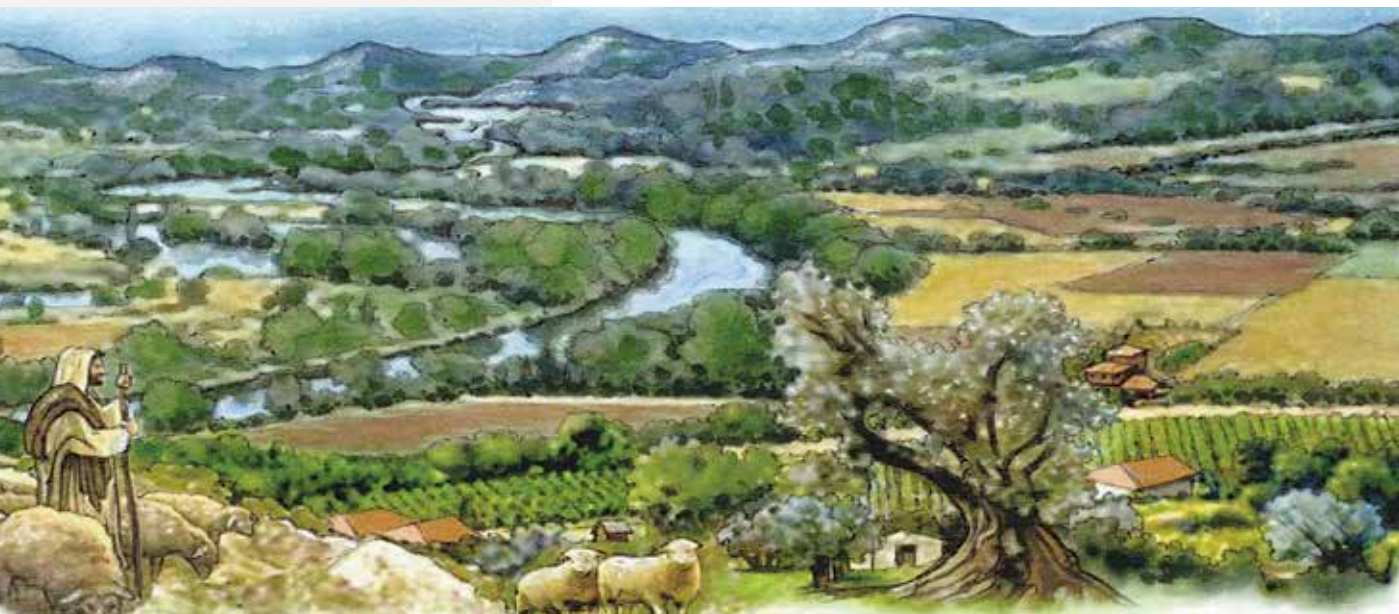
A Kr. e. VI. század végén a rómaiak fellázadtak, és elkergették az utolsó királyt. Ettől kezdve **Róma köztársaság** lett. **Az állam élére minden évben két vezetőt választottak** (konzulok). Ővük volt a legfőbb hatalom, és háborúban ők vezették a **hadsereget**. Hivatali idejük letelte után a konzulok a **szenátus** tagjai lettek. Itt döntöttek minden fontos kérdésről.

A császárság

A Kr. e. I. századra egyre többen felismerték, hogy **Rómát erős kézzel kell összefogni, és egységesen kormányozni. Létrejött a császárság.**

A császár hatalmát erős, jól kiképzett zsoldoshadsereg* biztosította. A császár volt a hadsereg legfőbb parancsnoka, és ő rendelkezett az állam kincstárával. A népgyűlések elvesztették jelentőségüket. **A szenátus megmaradt, de mindig engedelmesen végrehajtotta a császár akaratát.** A császár erős hatalmának köszönhetően **béke volt Rómában.** Gondoskodott arról is, hogy a városi szegény-nép elégedett legyen. Több százezer ember kapott rendszeresen ingyen gabonát, és cirkuszi játékokat szervezett szórakoztatásukra.

- *Mit jelenthetett ez a római szólás: „Kenyeret és cirkuszt!”?*



Jellegzetes Róma környéki táj • *A rajz alapján fogalmazd meg a táj jellegzetességeit! Milyen gazdasági tevékenységekhez kínál jó feltételeket?*

Római világ

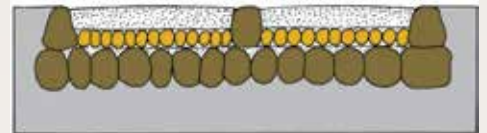
A római köztársaság első évszázadai a környező népekkel folytatott **szakadatlan hadakozásban** teltek. Ennek során Róma lassan az egész félszigetet az uralma alá vonta. Ezt követően további háborúk során a Kr. e. I. századra **az egész Földközi-tenger térségét meghódította**, és kiépült a Római Birodalom. Az elfoglalt területeken **provinciákat** szervezett. Provinciáknak nevezzük az Itálián kívüli, fegyverrel megszerzett, adófizető tartományokat. A provinciák kiépülésével az évszázadok során kiteljesedett a római világ.

• *Nézd meg az atlaszodban, mely területek tartoztak a Római Birodalomhoz! Gyűjts ki a füzetedbe 8-10 provincianevet!*

Rómának nemcsak katonai ereje miatt lett tekintélye, de a művelődésben is példa volt. **Átvette és továbbfejlesztette a meghódított terület** – például az ókori Görögország – **kultúráját**, majd elterjesztette az egész birodalomban. A provinciákban élő népek főleg a saját nyelvüket használták, de mindenütt **elterjedt a latin nyelv használata** is. A latin nyelvvel együtt teret hódított a **latin betűs írás** is. Ma ezt használjuk a világ nagy részén.

Minden provinciában nagy városok épültek. **A városokat jól kiépített, kőből rakott utakkal kötötték össze.** A városok lakóit mindenütt **vízvezetékek** látták el ivóvízzel. A római vízvezeték enyhén lejtős, fedett csatorna volt. Ha a domborzat úgy kívánta, valóságos híd szerkezeteket építettek neki, és ezt persze közlekedésre is használták. A városokban birodalomszerte színházak, kövezett utcák, cirkuszok, fürdők épültek.

Vízvezeték. Úgy építették, hogy a vezeték lejtése biztosítsa a víz megfelelő áramlását. A természeti akadályokat ilyen építményekkel hidalták át.



Római út és annak keresztmetszete • *Nézz utána, milyen építésmód tette ilyen időtállóvá!*



2 Az utak mentén egynapi járásra egymástól *pihenőhelyek* voltak, ahol étkezni lehetett, és éjszakai szállást is kapott az utazó. A szegények gyalogoltak, a tehetősebbek négykerekű lovas kocsin utaztak. A nagyobb utazókocsikat háló- és konyharésszel is ellátták.

Jól jöttek az utak a *lovas futároknak* is, akik többnyire ügyes, fiatal férfiak voltak. A megállóhelyeken tüneményes gyorsasággal pattantak át az eléjük vezetett, pihent lóra.

3 Rómában létkérdés volt a hajózás, hiszen a főváros lakóit csak így tudták gabonával ellátni. *Pompeiusról* (pompejus), a köztársaság idején élt híres hadvezérről és államférfiről szól az a történet, mely szerint egyszer nagy vihar támadt a tengeren, és a hajók kapitányai félték útnak indulni. Pompeius elsőnek szállt fel az egyik hajóra, parancsot adott, hogy húzzák fel a horgonyt, közben pedig harsány hangon így kiáltott: „Hajózni kell, élni nem kell!”

A Római Birodalom gazdasága • A térkép-vázlat alapján mondd el, melyek voltak a birodalom egyes területeinek főbb kereskedelmi cikkei!

Akik az utakat használták

1. **Kereskedők:** Nemcsak a hadsereg használta a híres utakat, hanem a kereskedők is. **Az egyik leghíresebb útvonal a Pannónián áthúzó Borostyánkőút volt, amelyen a Balti-tenger partvidékéről Itáliába szállították a borostyánkövet*.** Az utak sokszor a birodalom határain túl is folytatódtak. 2

A gabonát főleg Egyiptom és Africa provinciákból szállították hajón. Itáliában inkább szőlőt, olajat és gyümölcsöket termeltek. 3

2. **Utazók:** A rómaiak – már aki megtehetette – szerettek utazni. A gazdagabb városi polgároknak tengerparti nyaralójuk volt. Minden művelt római fontosnak tartotta, hogy ellátogasson Görögországba, Trójába, esetleg Egyiptomba.



A Borostyánkőút részlete a mai Szombathelynél



Róma, „az Örök Város”

A rómaiak sok mindenben a görög mintát követték, de városépítésben túltettek tanítómestereiken. Róma a világ egyik leghíresebb városa maradt a Római Birodalom összeomlása után is. Így nevezik már nagyon régen: „az Örök Város”. A Róma központjában lévő téren (Forum Romanum) álltak a legfontosabb középületek, például a templomok és a levéltár*. Itt volt a legnagyobb piac, és itt tartották a gyűléseket.

A nép szórakoztatására rendezett **gladiatori játékokat amfiteátrumokban** szervezték. Ezek hatalmas, kör alakú színházak voltak. Az ókori világ leghatalmasabb körszínháza a **Colosseum** (koloszszeum). Róma városának egyik legfőbb jelképe ma is ez az épület, bár az ókor óta alaposan megrongálták. Ötvenezer néző figyelhette izgatottan és borzongva a gladiátorok küzdelmét. **4**

• *Kérdezd meg osztályfőnöködtől, hány tanuló jár az iskolátokba! Hány ilyen iskola diákjai nézhetnék meg a gladiátorjátékokat a Colosseumban?*

A római nép által kedvelt kocsiversenyeket a **Circus Maximusban** tartották. Híres épület volt az összes istennek szentelt templom, a **Pantheon**. **5 6**

A császárság idején szokássá vált, hogy a **győztes hadjáratot** – és a császár dicsőségét – **diadalívv** (más néven diadalkapuv) **örökítették meg**. Ez egy hatalmas *boltíves** kapu, a rajta lévő domborművek a győztes hadjárat jeleneteit és a császár diadalmenetét ábrázolják.

Az ókori Rómában **több mint 800 közfürdő** működött. A nagyobbak nemcsak a tisztálkodást szolgálták, hanem valóságos „szabadidőközpontok” voltak. A hideg, meleg vizes medencék és gőzfürdők helyiségein túl tornatermekből, játékszobákból, könyvtárakból és előadóhelyiségekből állt ez az építmény.

Előfordult, hogy a császárok együtt fürödtek itt a városi szegényekkel. **7**



4 Különleges látványosság volt a szemnyílás nélküli sisakban harcoló és ezért vakon csapkodó gladiátorok párbaja. A legkegyetlenebb az úgynevezett „vég nélküli küzdelem” lehetett: a párviadalban elesett harcos helyére mindig új lépett, így a győztes újra meg újra pihent ellenféllel került szembe. A Colosseumban tengeri csatákat utánzó gladiátorküzdelmeket is tartottak. A küzdőteret (az arénát) ilyenkor föld alatti csatornarendszer segítségével néhány méter mély vízzel árasztották el.

5 A *Circus Maximus* 800 méteres hosszával a római világ legnagyobb cirkusza volt. Legtöbbször lovaskocsi-versenyeket rendeztek itt, de előfordultak csatajátékok, sőt elefántversenyek is!

6 A *Pantheon* hatalmas, betonból készült kupolájáról* híres. Ennél nagyobb kupolát betonból csak napjaink előtt kb. száz évvel tudtak építeni! A kupola közepén kör alakú nyílás van, ez a templom egyetlen fényforrása. A beeső napsugár a nap minden órájában a templom belsejének más részét világítja meg.

7 *Hadrianus* (hádriánusz) császárról (Kr. u. II. század) mesélték, hogy egy öreg, leszerelt katonája a fürdőben egy oszlophoz dörzsölgette hátát. A császár elcsodálkozott, miért nem rabszolgájával vakartatja magát. Kiderült, hogy nincs neki. Erre Hadrianus annyi pénzzel ajándékozta meg, amiből bőven vehetett rabszolgát. Másnap azután sok veterán várta Hadrianust, s buzgón vakaróztak az oszlopoknál. „Na, ha ennyien vagytok, vakarjátok csak egymás hátát!”

– mondta nekik, és ott hagyta őket.

• *Hogyan nevezzük latin szóval a leszerelt katonákat?*

Fürdőélet Rómában

• *A fürdőben nem csak fürödtek... Hanem?*



Így nézett ki a Colosseum. A kép bal oldalán látható Néro császár szobra, a Colossus (kosszus), amiről az amfiteátrumot elnevezték.

A Colosseum, Róma hatalmas amfiteátruma mai, romos állapotában • *Sorold fel, milyen „műsorszámokat” láthatnál ebben az épületben!*

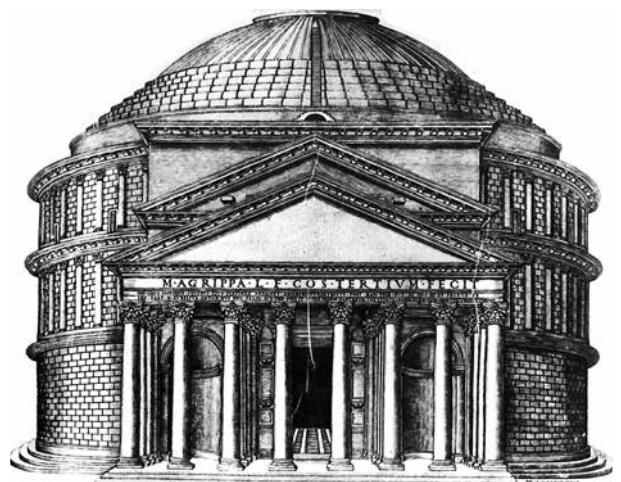


Titus császár diadalíve • *Kiknek a tiszteletére emeltek diadalívet a rómaiak?*

Róma belső területeinek makettje a Colosseummal és a Circus Maximussal • *Keress a történelmi atlaszban lévő Róma térképen további híres épületeket a két épület szomszédságában!*



A Pantheon belseje. A kupola átmérője 43 méter. A Pantheon kívülről (XVI. századi rekonstrukciós* rajz)



A város lakóházai

A város lakossága a császárkorban meghaladta az egymilliót.

- *Mikor és miért költözött sok szegény ember Róma városába?*

A császárkori Rómában 3-5 emelet magas, **hatalmas bérházak*** épültek, sőt volt köztük tízeleteres is! Az építők a lakók kényelmével nem sokat törődtek. A családok szűkös, levegőtlen szobában éltek. Fürdőszoba, illemhely nem tartozott a lakásokhoz. Főzéshez *nyílt tűzhelyeket* használtak, nem csoda, hogy sokszor egész városrészek égtek le – annál is inkább, mert a bérházak felső emeletei nagyrészt fából épültek. A városi szegénynép persze inkább a Forumon vagy valamelyik közfürdőben múlatta idejét. A házak földszinti részén *üzletek és műhelyek* voltak, mint manapság.

@ *A tűzvészek gyakorisága miatt megszervezték a tűzoltóságot Róma városában. Keress rá az interneten az ókori Róma tűzoltóságára!*

Sokkal jobb körülmények között élt, aki **magánházat** tudott építtetni. *A ház központi helyisége egy nagy, négyszögletű terem (átrium) volt, tetején négyszetes nyílással. Ebben a teremben állt a tűzhely (mellette a ház védőszentjeinek kis szobrocskái), a család pénzét rejtő láda és a szövőszék, amelyen az asszony dolgozott. Innen nyílt a ház többi szobája. A rómaiak **kevés bútort használtak**, a szobák mégsem tűntek üresnek, mert a padlót szinte mindig **színes mozaikok***, a falakat pedig nagy falfestmények díszítették, melyek kertet vagy tengerparti tájat ábrázoltak. (Mint a mai óriásposzterek.)*

A legfontosabb bútor az ágy volt. Ezen nemcsak aludtak, hanem olvastak, írtak, sőt felkönyökölve étkeztek is. **8 9**

@ *Tudod-e, miért szokták azt mondani egy különlegesen finom ebédre vagy vacsorára: „lukulluszi lakoma”?*

Ez az amerikai múzeum egy előkelő római villa pontos másaként épült fel 1947-ben



8 A rómaiak nagyon szerettek hosszú, beszélgetéssel, versolvasással, zenehallgatással egybekötött *lakomákat* tartani – ha megtehették. Egy asztal körül legfeljebb kilenc ember lakomázott az asztalnál elhelyezett három fekhelyen heverészve. Az asztal negyedik oldala felől szolgálták fel az újabb fogásokat.

9 *Fagyalt az ókorban:* Az ókori Rómában fával letakart földvermekben a hegyekből származó havat tárolták. Amikor ezek a tartalékok elfogytak, futárokkal hoztattak jeget szőrmébe bugyolált bőrtömlőkben az Appenninek hegységéből. A rómaiak a gyümölcsleveket nemcsak mézzel édesítették, de fűszerezték is: ibolya, rózsavíz, fahéj és koriander szerepel az egykori leírásokban. Ezek a frissítők leginkább a mai jégkására hasonlíthattak. Néro császár nagy kedvelője volt a hideg csemegének. *(A História című folyóirat 1999/7. száma alapján)*



A *tóga** a római férfiak vállon átvethető felsőruhája volt

10 Egy kis latin „nyelvlecke” a szavak kiejtéséhez: **ae** = „é”; **u** = „v” (ha magánhangzó jön utána).

A mássalhangzók kiejtése általában megegyezik a magyarral, kivéve: **s** = „sz”; **ti** = „ci” (magánhangzó előtt); **c** = „k” (kivéve: e, i, ae, oe előtt).

• *Mondd ki a következő római történetírók neveit: Livius, Tacitus, Suetonius; a két leghíresebb költő nevét: Vergilius, Horatius; és Óbuda római kori elődjének nevét: Aquincum!*

11 Híres történetíró volt *Livius* (líviusz). Augustus korában élt, és megírta Róma történetét a város alapításától kezdve. Az ő könyveiből ismerjük például Romulus és Remus mondáját, a szabin nők elrablásának történetét vagy Hannibál hadjáratának eseményeit.

A másik nagy római történetíró, *Tacitus* (tacitusz) híres arról, mennyire megvetette a császárok egyeduralmát, és visszasírta a köztársaság korát.

A császárokról *Suetonius* (szvetóniusz) írt szórakoztató életrajzokat.

12 A leghíresebb római költő *Vergilius*. Fő műve egy hősköltemény, hasonlóan Homérosz műveihez – aki egyébként Vergilius példaképe volt.

Kedvelt költő volt *Horatius*.

Fiatal házaspár. A férfi papirusztekercset tart, felesége pedig viasztáblát és íróveszszőt (stílust). • *Mi célra használhatták a papiruszt, és mire a viasztáblát? Ma mit jelent a stílus szó?*



Tudomány és irodalom

A rómaiak a tudományban és művészetekben is a görögök tanítványának vallották magukat. A **latin betűk** a görög ábécé átalakított betűi. **10**

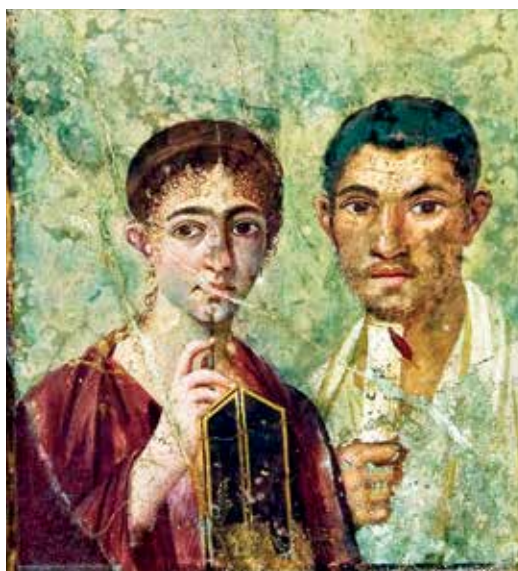
A rómaiak gondolkodásában nagyon fontos helyet kapott a múlt, a dicsőséges hagyományok felidézése, ezért **híres történetíróik voltak**. **11**

A rómaiak fejlesztették ki a jogtudományt. A római gyerekek törvények szövegén tanulták az írás-olvasást. (Ahogy a görög gyerekek Homéroszt olvastak!) A jogi egyetemeken ma is tanítanak római jogot. Most is fontos szabály, hogy *a törvény előtt* (például a bíróságokon) *mindenki egyenlő*, és a tárgyalások nyilvánosak*.

Az ókori Rómában nagyon *nagy szerepe volt a szónoklatnak*. A bírósági tárgyalások legfontosabb része a vád- és védőbeszéd volt. A jó szónokok nagyon népszerűek voltak. **12 13**

@ *Olvasd el a leghíresebb szónok, Cicero beszédének egy részletét az interneten! Miért hatásos Cicero beszéde? (Kulcsszavak: „Meddig élsz még vissza, Catilina”; honlap: www.encyklopedia.fazekas.hu)*

13 Rómában a gazdagabb szülők iskolába járaták gyermekeiket, a még gazdagabbak házitanítót fogadtak melléjük, aki általában görög volt. A fiúk hatéves kor körül kezdték el az iskolát, ahol eleinte írást, olvasást és matematikát tanultak, később irodalommal, történelemmel és csillagászattal foglalkoztak. Akik politikusok akartak lenni, azok a szónoklás művészetét (retorikát) is tanulták az iskolában. A lányok otthon sajátították el a ház körüli munkákat. A szegényebbek gyermekeinek sosem nyílt lehetőségük a tanulásra, nekik kicsi koruktól fogva dolgozniuk kellett. *(Az ókori világ atlasza alapján)*



Te is meg tudod csinálni!

Ha ügyes vagy, készíthetsz mozaikképet.

Színes kavicsokból, cserép- vagy papírdarabokból valamilyen sűrű ragasztó segítségével te is tudsz mozaikképet csinálni. Próbáld meg! (További ötleteket találhatsz erről Massey–Kosmin–Pfhahler: *Mozaik* című könyvecskéjében.)



Légiók a Duna partján

- *Ismételj! Mit jelent a provincia kifejezés? Mi a limes?*

A Dunántúl elfoglalását Augustus császár kezdte el. **Pannónia** néven szerveztek provinciát itt a rómaiak. A provincia az itt élő egyik népről, a pannonokról kapta nevét. Valamivel nagyobb területű volt, mint a Dunántúl: beletartozott a mai Bécs városa is.

Pannóniára a birodalomnak elsősorban a Duna miatt volt nagy szüksége. A folyó az **olcsó vízi szállítás** miatt volt fontos, másrészt a **katonai-védelmi szerepe** miatt. A folyami flotta* hadihajói állandóan a Dunán cirkáltak. *A Duna természetes határt jelentett az északon élő barbár* népek betöréseivel szemben.* (A rómaiak barbárnak neveztek minden idegent.)

A rómaiak a Duna partján felépítették a dunai limest. A limes egyben hadi útként is szolgált. Vonalán katonai táborok épültek. Az őrtornyokból veszély esetén üzenni tudtak egymásnak: nappal füstjelekkel, éjszaka fáklyák tüzevel. ¹⁴

A római uralom képviselői a helytartók* voltak. Biztosították a császár hatalmát, a törvények betartását, és megszervezték a tartomány katonai védelmét.

Élet a pannóniai városokban

A rómaiak több mint 25 várost építettek Pannóniában. Az első jelentős város **Savaria** (ma: Szombathely) volt. A tartomány nyugati részén áthaladó **Borostyánkőút** egyik fontos állomása volt. A többi pannóniai várost is jó utak kötötték össze. ¹⁵

@ *Melyik tengerig ért el a Borostyánkőút? Nézz utána az interneten!*

- *Ma a forgalmas országutak – és különösen az autópályák – lehetőleg elkerülik a zsúfolt városokat. Az ókorban éppen ellenkező volt a cél. Az utakat úgy építették, hogy keresztülhaladjanak a sűrűn lakott településeken. Mit gondolsz, mi a különbség oka?*

A provincia városai Rómát utánozták kicsinyített változatban. A polgárok és a katonák szinte mindent megtalálhattak itt, amit a birodalom fővárosában: elmehettek az *amfiteátrum*ba megnézni egy állatviadalt, felkereshették a *templomokat*, *fürdőket*. ¹⁶

- *A pannóniai állatviadalon nem tigrisek és oroszlánok, hanem főleg medvék, vaddisznók és farkasok küzdöttek egymással. Vajon miért?*

¹⁶ Az M7-es úttól délre, Székesfehérvár közelében van Tác község, s ennek határában található a *Gorsium Régészeti Park*. A római város romjainak feltárása 1958-ban kezdődött.

Gorsium (gorszium) Pannónia egyik legfontosabb városa volt. Az egyik császár ezt a várost jelölte ki a provincia tartománygyűlésének székhelyéül. Ez a gyűlés évente egyszer ült össze a provincia városainak küldötteiből. Az ünnepségeket áldozat vezette be a császár tiszteletére. A szertartást a provincia főpapja végezte. Ezután került sor a tartománygyűlésre. Ezen a beszédett adók felhasználásáról döntöttek, és határozatot hoztak egy-egy szobor vagy dicsőítő felirat állításáról.



A pannóniai limeshez tartozó őrtorony a Duna mentén • *Mondd el a rajz alapján, hogy milyen részei voltak a limesnek!*

¹⁴ A római hadsereg tagjai egységes fegyverzetű, fegyelmezett, harcedzett katonák voltak. A katonai szolgálat 25 évig tartott. A leszerelést sok katona meg sem érte. Aki viszont leszolgált az idejét, veteránként annyi pénzt és akkora földet kapott, amelyből kényelmesen megélhetett. A katonák békében sem tétlenkedtek. Ilyenkor felügyeltek a provincia belső rendjére, utakat, hidakat, vízvezetéket építettek.

¹⁵ Ennek a tartománynak hidegebb az éghajlata, mint a birodalom legtöbb részének, ezért itt – a fürdőkben és a magánházakban egyaránt – gyakori volt a *padlófűtés*. (Ez manapság ismét népszerű.)

A helyiség padlózatát téglaoszlopokkal megemelték, s az oszlopok között kerített a forró levegő. Aquincumban és a vi-segrádi katonai erőd romjai között találtak ilyen fűtési rendszert.

17 Aquincum déli részén (a mai Óbuda belsejében) helyezkedett el a nagy kiterjedésű *katonai város*. Itt látható ma is a katonai amfiteátrum, mely a Római Birodalom északi területeinek legnagyobb ilyen épülete. A katonai tábor épületei itt is négyzetes alapon, szabályos sorban helyezkedtek el. A tábor mellett megtalálták a helytartói palota és a katonai kórház megmaradt részeit.

Északon láthatók a *polgárváros* romjai. A terület ma nagy, szabadtéri múzeum. Templomok, vásárcsarnokok maradványai (a falak alapjai és alsó része), valamint szabályosan épített utcák bizonyítják a római mérnökök tudását. Az utcák kövein sokfelé ma is jól kivehető a hajdani lovas kocsik kereke által koptatott mélyedés. A polgárvárosnak külön amfiteátruma volt.

Az előkelő nézők az amfiteátrumban rávésztették nevüket a kőpadra, ahol gyakran ültek. Az első sor egyik ülésén máig olvasható egy előkelő hölgy neve: *Vale-ria Nonia*.

18 Egy katona sírkövén olvashatjuk: „Az aquincumi légió katonája, elesett a kvádok elleni háborúban.”

Úgy látszik, hogy a rómaiak nem tartották tiszteletlenségnek, ha *tréfás sírversekkel* emlékeznek meg hozzátartozójukról – talán ez enyhítette fájalmukat. Például: „Itt nyugszik két anya két lányával, szám szerint hárman vannak.” (Megoldás: egy nagymama, a lánya és az unokája; így a lány egyszerre anya is, lány is.) Vagy: „Sokszor meghalt már, de így még soha.” (Mert az elhunyt színész volt, aki a színpadon sokszor „meghalt” már.)

Sírkő a táci szabadtéri múzeumból

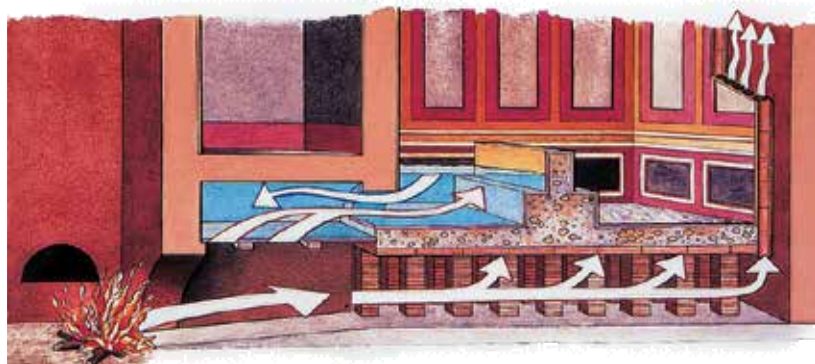
Összefoglaló kérdések

1. Meséld el Romulus és Remus mondáját!
2. Hasonlítsd össze a vagyonosok és a szegényebbek lakóházait!
3. Mi mindent lehetett csinálni egy római fürdőben?
4. Tervezd meg a történelmi atlasz segítségével egy kereskedő útját Pannóniában! Keressen fel legalább három fontos pannóniai várost!
5. Ismertess egy hazánkban előkerült római kori leletet!

Aquincum és más városok

A legtöbb római emléket **Aquincum** (akvinkum) városa őrizte meg, amely a mai Óbuda területén helyezkedett el, és **Pannónia provincia egyik központja volt**. Állandóan itt állomásozott az egyik légió*, s ezért ez a város – hasonlóan más katonai központokhoz – két részből állt: egy katonai és egy polgárvárosból. **17**

Aquincumban találtak rá egy *hordozható bronzorgona* maradványaira. Ez a legrégebb ilyen hangszer az egész világon. A megmaradt alkatrészek alapján elkészítették és megszólaltatták a hangszert!



- Meséld el a rajz alapján, hogyan működött a padlófűtés!
- Nézz utána, hány katona szolgált egy légióban!



Amiről a sírkövek mesélnek

Pannóniában nagyon sok **sírkövet** találtak. A felső részükön általában domborművű kép ábrázolja az elhunytat (vagy elhunytakat), alatta pedig rövid felirat olvasható, természetesen latinul. A dombormű és a felirat is sokat elárul a pannóniai szokásokról. Megmutatja például az itt élt emberek ruházatát, hajviselését, azt, hogy milyen ékszereket és jelvényeket viseltek, esetleg néhány használati eszközüket is. **18**

Vázlat

Kr. e. 753: Róma alapítása a monda szerint.
Róma, az „Örök város”:

- fürdők, bérházak, diadalívek,
- a mindennapi élet eseményei,
- cirkusz, kocsiverseny és diadalmenet.

Római emlékek Pannóniában:

- a Duna fontossága,
- utak, városok, épületek (Aquincum, Savaria).

6. A görög-római hadviselés

Az ókor népei nagy háborúkat vívtak egymással. Minden nagy birodalom arra törekedett, hogy területét tovább gyarapítsa. Hatalmas hadseregek ütköztek meg egymással. Hellász és Róma védekező és támadó háborúi számos legendás eseményt hoztak.

A görögök győzelme a perzsák felett

A Kr. előtti VI. században Hellásztól keletre hatalmas birodalom jött létre. Elfoglalta Babilont és Egyiptomot is. Félelmetes hatalomra tett szert a Földközi-tengertől és a Nílustól egészen Indiáig. Ez volt a Perzsa Birodalom. A meghódított országoknak rengeteg adót kellett fizetniük. A királyi kincstárban több ezer tonna aranyat őriztek. **1** A perzsák további célja a görögök lakta területek meghódítása volt.

1 *Mutasd meg a történelmi atlaszban Kis-Ázsiát!*

Az első háború a görögök és a perzsák között Kis-Ázsiában tört ki. Az itteni görög városok szabadságharcot indítottak a perzsa uralom ellen. **2**

2 A felkelők legerősebb városa Milétosz volt. A hadiszerencse eleinte a görögöknek kedvezett, de hiába küldött Athén 20 hajót Milétosz megsegítésére, a hatalmas perzsa túlerő hamarosan győzött. A perzsák elfoglalták a várost, kirabolták és felgyújtották, lakóit részben lemészárolták, részben elvitték rabszolgának. *Dareiosz*, perzsa nagykirály elhatározta a görög városok „megleckéztetését”. Főleg Athénra haragudott. Egy szolgájának azt a feladatot adta, hogy mindennap háromszor figyelmeztesse őt: „Uram, ne feledkezz meg az athéniakról!” Nem is feledkezett meg róluk. *Kr. e. 492-ben nagy flottát indított Athén megbüntetésére.* A poliszt „Poszeidón tengeristen megmentette”: a perzsa hajók az *Athosz-hegyfoknál* hatalmas viharba kerültek. Háromszáz hajó süllyedt el, és húszezer perzsa halt meg.

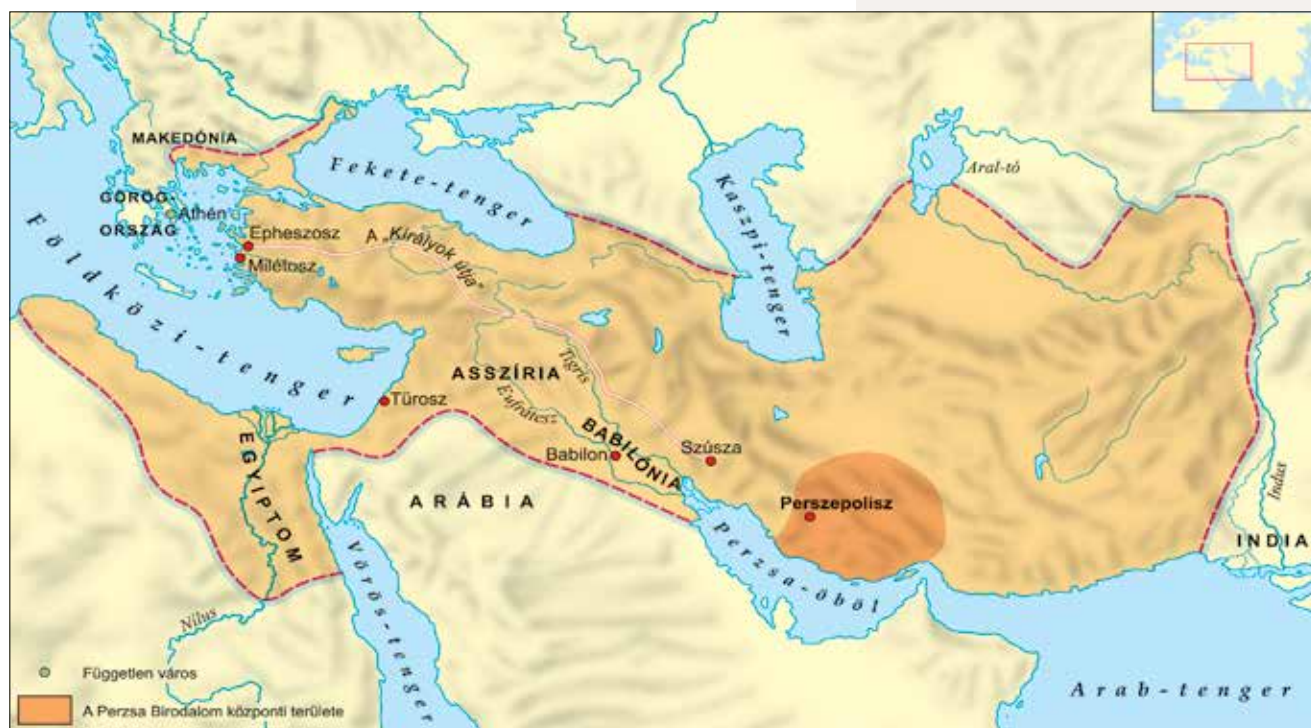
1 A Perzsa Birodalom legfőbb célja a terjeszkedés, a szüntelen hódító háború volt. A perzsa királyok így tudtak új adófizetőket és katonákat szerezni. A birodalom királya élet és halál korlátlan ura volt. Így szólította magát: „Királyok királya, országok királya, a négy égtáj királya”. Egyszerűbben csak „nagykirály”-nak nevezték.

A nagykirály hatalmas birodalma 20 tartományból állt. Mindegyiket egy-egy királyhoz hű kormányzó irányította. Ám az uralkodónak tudnia kellett, hogy tisztviselői valóban hűségesek-e. Például nem tesszik-e zsebre a beszedett adó egy részét? Ezért a király különleges szolgákat alkalmazott, akik a család leghalványabb gyanújáról is tájékoztatták. A „király fülei”-nek nevezték őket.

• *Athén lakói melyik görög népcsoport-hoz tartoztak?*

1 *Keresd meg a történelmi atlaszod térképén az Athosz-hegyfokot!*

2 *Mérd le a térképen, hogy kb. milyen távolságra van Athén Milétosztól! Hány napig tarthatott ide a hajóút, ha egy görög hajó az ókorban egy nap kb. 20 kilométert tett meg?*



A Perzsa Birodalom **1** *Melyik birodalmak és kultúrák területét olvasztotta magába? Milyen mai országok találhatók a Perzsa Birodalom helyén? (Segít a földrajzi atlasz és a történelematlasz térképe.)*

3 A támadás előtt a perzsa nagykirály, Dareiosz követeket küldött a poliszokba. A követek földet és vizet kértek a „nagykirálynak”. A kívánság teljesítése azt jelentette volna, hogy a városállam földjét és vizét (tehát a kikötőt) átadják a perzsáknak, vagyis behódolnak nekik. Sokfelé megrettentek a fenyegetéstől, és teljesítették a követelést. Athén és Spárta lakói nem ijedtek meg: Athénban mély gödörbe, Spártában kútba dobták a követeket. „Ha földre és vízre van szükségetek – mondták nekik –, ott találhattok eleget.”

• *Mi a véleményed arról, hogy így bántak el a perzsa követekkel? Miben volt igazuk, és miben nem a görögöknek?*

4 A perzsa hadsereg legfélelmetesebb része a *gyalogos és lovas íjászok* tömege volt. Ezért a perzsák inkább *távolról* szerettek harcolni: gyors csapatmozdulatokkal különböző irányokból megközelítették és nyílzáporral elárasztották ellenfeleiket. A *görög hadsereg* nagyrészt *nehézfegyverzetű katonákból* állt: fémből készült sisakot, mellvértet és lábszárvédőt viseltek. Karddal és 2,5 méteres lándzsával harcoltak, bal karjukon nagy bronzpajzsot tartottak.

Támadáskor *falanxba* álltak. Ez azt jelentette, hogy kb. tíz, szorosan zárt, egymás mögötti sorba rendeződtek. A nagy bronzpajzsok szinte összefüggő páncélként védték az embereket. Támadáskor az első sor előrenyújtotta lándzsáját, a hátrább állók pedig az előttük harcolók vállaira támasztva tartották előre fegyvereiket. A falanx egy mozgó lándzsaerdőre emlékeztetett.

5 A monda szerint a győzelem hírére egy katona vitte Athénba. Pihenés nélkül végigfutotta a 42 kilométert. Athén főterére érve már csak ennyit tudott kimondani: „Győztünk!” A kimerültségtől összeesett és meghalt. Erre a történetre emlékeztet a *maratoni futás* a mai olimpiákon.

A csata történetét *Hérodotosz* görög történetíró írta meg néhány évtizeddel az események után.

Hérodotosz szerint 6400 perzsa és mindössze 192 athéni esett el a csatában. Az athéni hősök holttestét – régi görög szokás szerint – halotti máglyán elégették, majd hamvaik fölé halotti dombot emeltek. Ez a domb ma is megtalálható a marathóni síkságon.



Miltiadész athéni hadvezér, a marathóni győző

lepték az ellenséget. Az athéni hadsereg két szárnyát (oldalát) megerősítették, így amikor a perzsák a görögöket középen visszaszorították, a két győztes szárny bekerítette őket és **véres harcban kivívta a diadalt.** 200 görög és 6500 perzsa vesztette életét. 5

A marathóni csata után tíz évvel a perzsák ismét a görögökre támadtak. A görögök azonban szárazföldön és tengeren is legyőzték a perzsa hadsereget. A nagy keleti birodalom többé nem veszélyeztette a görög városállamok függetlenségét.

• *Nézz utána (például az interneten), hogy milyen hőstettet hajtottak végre a görögök a Thermopülai-szorosnál!*



Perzsa íjász és nehézfegyverzetű görög katona (úgynevezett hoplita) • *Miben különbözött a görög és a perzsa harcos fegyverzete? A csatában létrejöhett-e közöttük párviadal?*

Makedónia felemelkedése

A perzsák legyőzése után nem sokkal belső viták gyengítették meg Hellászt. **A görögség két táborra szakadt. Az egymással viszálykodó városállamok önállóságát** egy új hatalom, **Makedónia fenyegette.**

Makedónia részben meggyőzéssel, részben fegyveres erőszakkal maga mellé állította a poliszokat. Minden görög a makedón király alattvalója lett. **A demokrácia kora véget ért.**

Makedónia hadvezérei elhatározták a Perzsia elleni háborút. A **Perzsa Birodalom** szerencsétlenségére ekkor került Makedónia trónjára a páratlanul tehetséges ifjú, Nagy Sándor. (Uralkodott Kr. e. 336-tól 323-ig.) ⁶

- *Vajon miért nevezték a görögök a Perzsia elleni háborút büntető hadjáratnak?*
- *Sándor húszéves korában lett király, és haláláig uralkodott. Hány éves korában halt meg?*

Nagy Sándor

Sándort ifjúkorában a leghíresebb görög tudós (Arisztotelész) tanította. Nagyon megkedvelte vele Homérosz trójai háborúról szóló hőskölteményét. Külön példányt másoltatott ebből a fiúnak – hiszen könyvnyomtatás még nem létezett –, amelyet ő egy kis dobozban, a fejpárnája alatt tartott.

Sándor már gyermekkorában kitűnt éles eszével és bátorságával. Egyszer apjának – az akkori királynak – egy különlegesen szép lovat ajánlottak fel. De a ló amilyen szép, olyan vad volt, senkit sem engedett a hátára ülni. Szüntelenül ágaskodott. Sándor kérte apját, hadd tegyen ő is próbát. Odaszaladt a lóhoz, kantárjánál* fogva szembefordította a nappal, mert észrevette, hogy a lovat a saját árnyéka nyugtalanítja. Egy ideig simogatta, csendesítette, majd a hátára pattant és ellovagolt.

Nagy Sándor hódításai

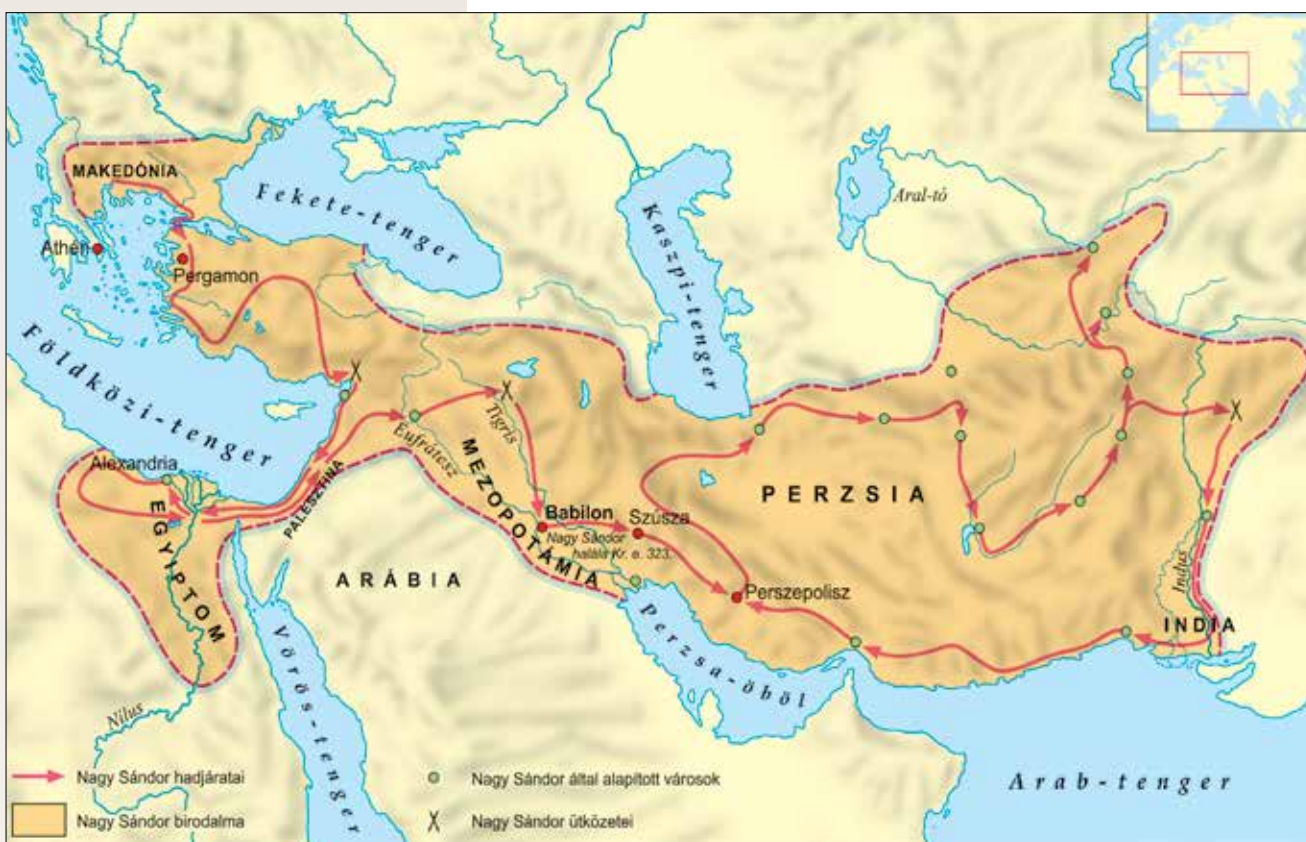
Sándor előbb megerősítette uralmát a görög világban, majd hadseregével átkelt Ázsiába és Afrikába. **Először a Perzsa Birodalom szélső területeit támadta meg** (pl. Egyiptomot), ahol a perzsákat is hódítónak tekintették. Ezután a központi terület felé vette az irányt.



⁶ Persze sok görög nemcsak a régi sérelmekre, a perzsák többszöri támadására gondolt, amikor örült a „büntető” háborúnak, hanem a perzsa nagykirály legendásan gazdag kincstárára és a virágzó keleti városokra is.

- *Nézz utána, hogy Homérosz két hőskölteménye közül melyik szól a trójai háborúról! Vajon miért éppen ez a költemény vált Sándor legkedveltebb olvasmányává?*

Nagy Sándor a csatában (mozaikkép). „Úgy gondolkodott, hogy minél többet kap apjától, annál kevesebb lesz, amit maga hajthat végre.” (Plutarkhosz)



7 Sándor a Perzsa Birodalom ellen indított hadjárata közben egy kis-ázsiai városban, Gordionban megnézte a híres „gordiuszi csomót”. Ez egy szekérrre hurkolt gubancos kötélt volt, amelynek sehol sem lehetett látni a végét. Azt beszélték, hogy az lesz a világ ura, aki ki tudja oldani. Amikor Sándor ezt meghallotta, nem sokat teketóriázott, hanem kardjával egy csapásra kettévágta. Így „oldotta ki” a csomót.

8 Sándor Ázsiában is több tucat Alexandria nevű várost alapított. Ezeket saját magáról nevezte el. (Sándor görögül Alexandrosz.)

- Mennyi egy tucat?

9 Világhódító uralkodóként Nagy Sándort számtalan dolog foglalkoztatta. Tudományos célú expedíciókat* tervezett annak felderítésére, hogy miért árad a Nílus, illetve az Indiába menő hajóútvonal feltérképezésére. Át akarta szervezni a falanxot úgy, hogy perzsa íjászokat és hajítódárdásokat oszt be a lándzsás katonák közé. Tervei között szerepelt az Arab-félsziget és Mezopotámia csatorna-rendszerének rendbehozatala. Ezekből a tervek közül azonban korai halála miatt semmi sem lett. Egészségét aláásta az, hogy gyakran és sok bort fogyasztott.

🌐 *Mutasd meg egy térképen, merrefelé tervezett felfedezőutakat Nagy Sándor!*

Nagy Sándor hódításai 🌐 *Milyen birodalmak és kultúrák területét foglalta el Nagy Sándor? Miért Babilon városát választotta birodalma központjává? A térképen jelöltük Nagy Sándor fontosabb csatáit. A történelematlasz segítségével azonosítsd e csaták helyszíneit!*

Több csatában legyőzte a perzsa nagykirály seregét. Hadjárata során **eljutott egészen az Indus folyóig.** Minden korábbi hódítónál nagyobb területet foglalt el. 7

- *Kövesd nyomon a térképvázlaton Nagy Sándor hadjáratait!*
- 🌐 *A térképvázlat és a földrajzi atlasz segítségével vedd számba, milyen mai államok területére terjedt ki birodalma!*
- *Hasonítsd össze a térkép alapján Makedónia és a Perzsa Birodalom területét! Hogy tudta Nagy Sándor meghódítani a Földközi-tengertől az Indiai-óceánig terjedő hatalmas királyságot?*

A meghódított területeken igyekezett békés eszközökkel uralkodni, például támogatta a vegyes, görög–perzsa házasságokat. Saját esküvője alkalmával 10 ezer görög katonát házasított össze perzsa lányokkal (szúzszai menyegző). Egyiptomban a helyi szokásoknak megfelelően istenkirályként uralkodott.

- *Hogyan nevezték Egyiptomban az uralkodói címet?*

Egyiptomban megalapította **Alexandria** városát, amely ma is a Földközi-tenger egyik legforgalmasabb kikötője. 8

Sándor fiatalkorában hunyt el, lázas betegségben. **Halála után birodalma több** kisebb területű, de a poliszokhoz képest így is hatalmas **államra szakadt.** 9

Nagy Sándor hadserege

A makedón király kiképzésben, fegyverzetben is megújította a korábbi görög hadviselést. A legfontosabb harci alakzat változatlanul a sűrűn egymás mellett álló, lándzsáikat előreszegező gyalogosokból álló falanx volt. A lándzsák hosszát megnövelték 4-5 m hosszúságúra, a korábbi nehéz pajzsot könnyebbre cserélték, a katonák kardja is hosszabb lett. A falanx több 256 fős egységből állt, amely 16 sor mélységben több száz méter, akár 1,5 kilométer szélességben is hadrendbe tudott állni. Az egységek vezényszóra más alakzatot is fel tudtak venni. A könnyűgyalogság és az íjászok mellett a makedón hadsereg fontos része volt a lovasság, amelynek a rajtaütésekben és az ellenség bekerítésében is nagy szerepe volt.

A makedón hadsereg fölénye a nálánál nagyobb számú ellenséges erővel szemben a kiképzésnek, fegyelmezettségnek, az összehozott tisztikarnak és a zseniális hadvezérnek, Nagy Sándornak volt köszönhető.



A makedón hadsereg hadrendje, a falanx mindent legázoló emberfal volt

Róma és Karthágó háborúja Szicíliáért

Róma felemelkedésével egy időben nagyon megerősödött egy észak-afrikai birodalom is, amelyet a pun nép hozott létre. **A punok** főleg tengeri kereskedelemről éltek. **Legnagyobb városuk Karthágó** volt. Innen irányították a pun birodalmat. Fémekkel, elefántcsonttal és rabszolgákkal kereskedtek. Ennek hasznából **hatalmas hadsereget tartottak fenn**, amellyel elfoglalták a Földközi-tenger nyugati partvidékének és szigeteinek egy részét. **Karthágóé volt a fémekben gazdag Hispánia** (hiszpánia) déli része is.

E két hatalmat érdekeik hamarosan egymás ellen fordították. Több mint száz évig folyt közöttük a kegyetlen küzdelem. **Róma és Karthágó először Szicília miatt kerültek ellentétbe egymással.** Mindkettejük célja a sziget megszerzése volt.

• *Szicília elsősorban mezőgazdasági adottságai miatt kellett Rómának. Vajon Karthágónak miért volt fontos a sziget? (Nézd meg a térképet!)*

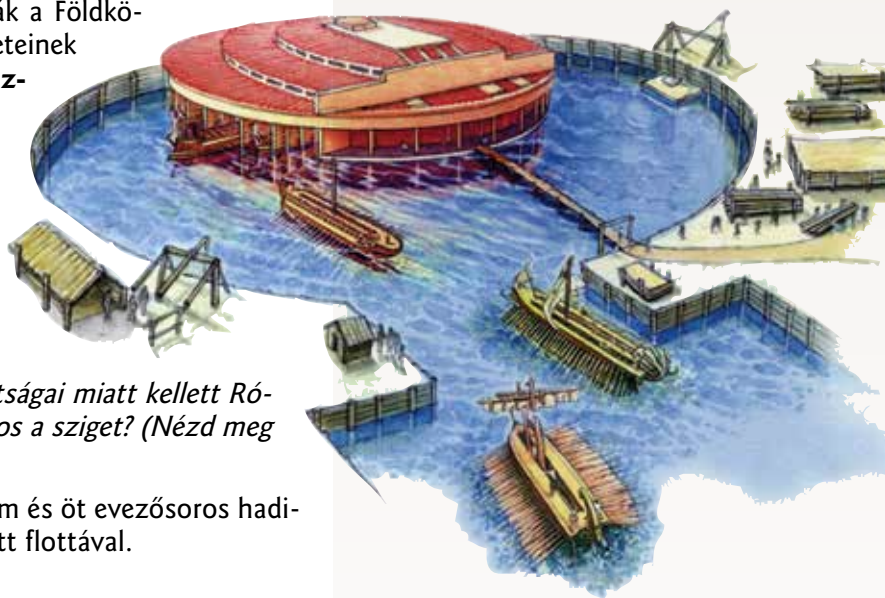
Karthágónak nagyon sok (kb. 350) három és öt evezősoros hadihajója volt, Róma viszont nem rendelkezett flottával.



Felsorakozott a makedón falanx. Kép a Nagy Sándor című filmből (2004). • *Felismered a színészt?*

🌐 *Keresd meg a történelmi atlaszban Hispániát!*

Karthágó hadikikötője • *A rajz alapján mondd el, hogyan használták!*





Tengeri ütközet Róma és Karthágó között • *A kép és a szöveg alapján mondd el, hogyan működött a csapóhíd!*

10 A rómaiak járatlanok voltak a hajóépítésben. Szerencséjükre a vihar partra sodorta egy öt evezősoros pun hajó roncsait. Ezt tanulmányozva két hónap alatt 120 hajót építettek! Még így sem lehetett sok reményük a győzelemre, mert a punok nagyon gyakorlottak voltak a tengeri hadviselésben. Döfőorral felszerelt hajóik sora elsüllyesztették az ellenfél hajóit.

A punok nemegyszer hajtógépekből gyúlékony olajjal telt cserépedényeket lőttek át a római hajókra. Az olaj szétfolyt, és a tüzes nyilaktól lángra lobbant. Egyszer egy pun hajóból mérges kígyókkal megtömött cserépedényt lőttek át. Ilyen trükköket csak nagyon gyakorlott tengerészekkel lehetett alkalmazni.

11 Az Alpok több ezer méter magas hófödte csúcsai között nem vezettek utak. Hannibál hadseregének le kellett győznie a természeti akadályokat, a zord éghajlatot. (Az afrikai katonák többsége még életében nem látott havat.) A hegységen való átkelés és az ellenséges népek támadásai nagy veszteségeket okoztak: a katonák és lovak több mint fele elpusztult útközben. Hannibál körülbelül 30 elefántot vitt magával, közülük csak egy élte túl az utat.

A katonák már a hóviharak látványától is megrettentek. A járhatatlan, jeges ösvényeken szinte lehetetlen volt felkapaszkodni. Sokszor egymást taszította mélybe ember és állat.

A római katonák szárazföldi csatákban sikereket értek el, de világos volt, hogy **Karthágót csak a tengeren lehet legyőzni**. A rómaiak ezért elhatározták, hogy hajóhadat építenek. **10**

Hajóikat hosszú csapóhíddal szerelték fel. Ha közel értek az ellenséges hajóhoz, hirtelen átdobták rá a csapóhidat. Ennek végén volt egy vaskampó, az beleakadt a pun hajó fedélzetébe. A következő pillanatban a római katonák átrohantak a hídon, és közelharcban legyőzték a punokat. Így „szárazföldi” küzdelemmé alakították át a tengeri csatákat. **Diadalt arattak** a „tengerek ura” felett!

Karthágó a békekötés szerint hatalmas hadisarcot* fizetett, és kivonult egész Szicíliából. **Szicília lett Róma első provinciája, azaz Itálián kívüli, fegyverrel megszerzett, adófizető tartománya.**

A harcok folytatódnak

A punok nem nyugodtak bele a vereségbe. Várták az alkalmat, mikor vághatnak vissza gyűlölt ellenségüknek. Ez az alkalom körülbelül húsz év múlva érkezett el, amikor a nagyon tehetséges **Hannibál** lett a hadsereg fővezére.

Hannibál elhatározta, hogy saját földjükön veri meg a rómaiakat. Csakhogy a Földközi-tengeren már Róma volt az úr! A tenger felől nem lehetett támadni. **Hadseregével átkelt az Alpok hegyláncain,** és a szárazföldön, észak felől támadt Rómára. **11**



Hannibál átkel az Alpokon • *Miért volt ez a hadjárat különlegesen nehéz feladat az afrikai katonáknak?*

Hannibál egyik győzelmét a másik után aratta a római *légiók* fölé. A háború Itáliában 16 évig tartott. **12**

A rómaiak elhatározták, hogy nem folytatják a vég nélküli harcot. A római hadsereg Scipio (szcípíó) vezetésével áthajózott Afrikába, és Karthágó közelében partra szállt.

Most a punok rémültek meg az ellenség közelségétől. Sietve hazarendelték Hannibált hadseregével együtt. **Karthágó mellett** csapott össze a két sereg. **A punok megsemmisítő vereséget szenvedtek.** Róma megnyerte a háborút.

🌐 *Kövessd nyomon Hannibál hadjáratát a történelmi atlaszban!*

• *A Karthágó melletti római győzelem Kr. e. 202-ben volt. Ez hányadik század? Ennek a századnak az eleje vagy a vége?*

• *Mutasd meg az időszalagon a következő eseményeket: Róma alapítása; az utolsó király elűzése; Róma győzelme Karthágó felett!*

🌐 *Keressd meg a történelematlaszban a háború két nagy csatáját! Melyik fél győzött az elsőben, és melyik a másodikban?*

Karthágónak ismét hatalmas hadisarcot kellett fizetnie. Ráadásul meg kellett fogadnia, hogy csak Róma engedélyével visel háborút.

Az utóbbi feltétel adott *ürügyet* Rómának arra, hogy végképp leszámoljon régi ellenfelével. Körülbelül 50 évvel a második háború után Karthágóra támadt egy afrikai nép. A punok védekeztek, tehát Róma beleegyezése nélkül háborúztak. Nemsokára megérkezett a római hadüzenet.

Az ókor tankjai – Hannibál elefántjai

Nem Hannibál használt először **harc elefántokat az ókorban**. Ezek az állatok **ijesztő méreteik miatt kedveltek** voltak az ókori hadvezérek számára – ha be tudták szerezni őket. Nagy Sándor hadserege az indiai hadjáratban nehezen győzte le ezt a veszedelmet. Az indiaiak idomított elefántjai ormányukkal felkapták az ellenséges katonát, és a rajtuk ülő harcosnak nyújtották, aki hegyes törével elvégezte a többit. Az óriás állatok **hatalmas erejükkel, kihegyezett agyaraikkal szinte „utcát vágta” az ellenséges hadseregben.**

A római katonák is találkoztak már Hannibál előtt harci elefántokkal. Akkor feltalálták magukat: sertécsordát hajtottak az elefántok felé, mert tudták, hogy az elefántokat megriasztja a sertések hangja. Így is történt, a hatalmas állatok megijedtek a sivalkodó, rőfögő disznóhadtól, és szétfutottak.

Hannibál hadjáratának érdekes eseménye volt, amikor – még az Alpokon való átkelés előtt – egy folyón kellett valahogy átszállítani ezeket a többtonnás állatokat. Úgy oldották meg, hogy a legvadabb elefántot ingerelni, bosszantani kezdték. A feldühödött állat rátámadt kínzójára, mire az a folyóba ugrott, és átúszott a túlsó partra. Az elefánt mérgesen utánarontott. Erre az egész csorda belevetette magát a vízbe, követve társát a túloldalra.

Sok disznó elefántot győz?



12 A punok győzelme után Róma városának polgárai attól rettegettek a legjobban, hogy Hannibál a város ostromába fog. Ekkor terjedt el az ijedt szólás Rómában: „Hannibál a kapuk előtt!” A rómaiak szerencséjére a pun hadvezérnek nem voltak ehhez megfelelő ostromgépei.



Hannibál. Veresége után a rómaiak követelésére száműzték Karthágóból. Különböző keleti királyoknál próbált menedéket találni, de aki befogadta, annak számolnia kellett Róma haragjával. Több mint 10 évi hazátlan bolyongás után önkézzel vetett véget életének. • *A tankönyv szövege alapján jellemezd Hannibált!*




Harci elefánt • *Miért nevezhetjük az ókor tankjának?*

13 A szerencsétlen város még egyszer megpróbált ellenállni. A kovácsok napon-
ta 300 kardot és 500 dárdát készítettek.
A nők levágták hosszú hajfürtjeiket, és
odaadták a hajítógépek kötélzetéhez. Éve-
kig védekeztek elkeseredetten (Kr. e. 149–
146). Hiába. Róma győzött.

Karthágó elpusztítása

Hannibál legyőzése után a rómaiak ürügyet kerestek arra, hogy ismét megtámadják Karthágót, és hadseregük hamarosan *elfoglalta a várost*. Kevés pun élte túl az ostromot. Őket eladták rabszolgának. A várost földig rombolták. *Az elfoglalt területet Africa (afrika) néven provinciává tették.* (Ez persze nem jelentette a teljes földrész elfoglalását, csak a mai Afrika egyes északi területeit.) **13**

Ugyanebben az időben hasonló durvasággal és pusztítással foglalták el a rómaiak az utolsó szabad görög várost. Itt is provinciát szerveztek. Ezzel **Róma a Földközi-tenger egész partvidékének legerősebb hatalma lett.**

 *Hellász déli részét Achaia (akhája) provinciának nevezték. Vajon honnan kapta a nevét? Segít a történelmi atlasz!*

A római köztársaság „betegségei”

1. A győztes háborúkban sokan meggazdagodtak, de még többen, főleg a *parasztok közül tönkrementek*, elnyomorodtak. A szegényebb parasztnak nem voltak rabszolgáik, akik a földet művelték volna, amíg tulajdonosuk katonáskodott. Ezért a kisbirtokos parasztnak gazdasága sokszor évekig megműveletlenül maradt és tönkrement. Ezeket a kis földet a gazdag földbirtokosok olcsón felvásárolták az elszegényedett leszerelő katonáktól. A hazatérő parasztnak így egyszerre *földönfutóvá váltak*. „Még az Itáliában élő vadállatoknak is mindegyiknek van búvóhelye, de azoknak, akik harcolnak és meghalnak Itáliáért, egyebük sincs a levegőnél és a világosságnál; nincs házuk, földönfutókként kóborolnak gyermekeikkel és feleségükkel” – mondta egy népszerű római politikus.
 2. A provinciák határain egyre gyakoribbá váltak a *Róma-ellenes külső támadások*. Sokszor a provinciák lakói lázadtak fel a római uralom ellen. Egy Fekete-tenger melletti provinciában például egy éjszakán, előre megbeszélte jelre 80 ezer római gyilkoltak meg!
 3. A gondok és az ellentétek jelentkeztek a politikában is. *A különböző politikusok közti küzdelmek sokszor fegyveres harccá fajultak*. Rómában valóságos polgárháború* alakult ki. A politikusok már nem hatásos beszédekkel, hanem katonai erővel igyekeztek ellenfelük fölé kerekedni. Róma városát gyakran dúlták föl római katonák. „A várost megtöltötték a holttestek, a gyilkosságoknak nem volt se szeri, se száma” – írja Plutarkhosz, aki szerint több ezer embert meggyilkoltak a polgárháborúban.
 4. A Földközi-tengeren nagyon *elszaporodtak a kalózok**. Már nem lehetett biztonságosan hajózni. A kalózok elrejtőztek a tengerparton, és megfigyelték az éjszakára lehorgonyzó hajókat. Amikor látták, hogy a legénység elszunnyadt, kis csónakjaikkal gyorsan a hajóhoz eveztek. A legénységet lemészárolták vagy eladták rabszolgának, a hajót pedig kifosztották.
- A Kr. e. I. századra egyre többen felismerték, hogy Rómát erős kézzel kell összefogni, és egységesen kormányozni.



Pompeius szobra. A Kr. e. I. században élt hadvezérnek a szenátus megbízásából 500 hajóból álló flotta élén rövid idő alatt sikerült megtisztítani a Földközi-tengert a kalóztól. Ez nagyon népszerűvé tette Rómában, és elősegítette későbbi politikai karrierjét.



Caesar hódításai • A térkép alapján bizonyítsd be, hogy Caesar sikeres hadvezér volt!

Julius Caesar

A válságba jutott köztársaságot Rómában a császárság váltotta fel. Julius Caesar (júliusz cézár) készítette elő Rómában a császárságot. (Nevéből származik a császár szó.) ¹⁴

Caesar sikeres hadvezér volt, rengeteg győztes csatát vívott. *Elfoglalta és provinciaként a birodalomhoz csatolta Galliát* (körülbelül a mai Franciaország területét). A hadi sikerek nemcsak dicsőséget, de hatalmas vagyont is hoztak számára. Ezt felhasználva a Róma feletti **egyeduralmat** is meg akarta szerezni.

Rómában ekkor már teljes volt a zűrzavar. Az egymással vetélkedő politikusok hívei között rendszeresek voltak az utcai összecsapások. **A szenátus nem tudott úrrá lenni a helyzeten.**

@ Caesar a saját bőrén is érezhette a köztársaság zűrzavaros állapotát. Ifjúkorában egy hadvezér akarta meggyilkolni, majd a tengeren utazva kalózok fogságába került. *Hogyan élte túl ezeket a veszélyeket? Nézz utána az interneten! (Kulcsszavak: „húsz talentum váltságdíjat követeltek”; honlap: www.romaikor.hu)*

Caesar ekkor éppen egy újabb hadjáratot vezetett. Politikai ellenfelei Rómában attól tartottak, hogy hatalma még jobban megnövekszik. Azt követelték tőle, hogy oszlassa fel hadseregét, és térjen vissza a városba. **Caesar visszatért – de katonák élén.** ¹⁵

@ *Miért lelkesedtek katonái Caesarért, és miért szerette őt a nép? Nézz utána az interneten! (Kulcsszavak: „a pénzt pazarló módon szórta”; „súlyos vereségeket mért rájuk”; „virulóan egészséges ember volt”; honlap: www.romaikor.hu; www.mek.oszk.hu)*



Julius Caesar. Plutarkhosz így jellemezte őt: „törékeny alkatú férfiú volt, bőre sima és fehér; gyakran fejfájás és epileptikus rohamok gyötörték. (...) Gyenge egészségi állapotát nemhogy ürügyül használta volna a kényelmes, elpuhult életre, hanem ellenkezőleg, a hadviselést tekintette a legkitűnőbb gyógymódnak.”

¹⁴ Nagyobb terület, sokszor több ország uralkodóját, vagy más királyok felett álló uralkodót szoktak császárnak nevezni.

• Melyik birodalomnál találkoztunk már a császári méltósággal?

¹⁵ Amikor Caesar átkelt az Itália északi határát jelentő *Rubicon* (rubikon) folyón, ahol a hazatérő hadvezérnek el kellett volna köszönnie seregétől, így szólott: „A kocka el van vetve!” A szólás az ókorban is kedvelt kockajátékra utal. A dobókockához dobás után a játékos már nem nyúlhat. Ehhez hasonlóan Caesar a Rubicont átlépve többé nem változtathatott merész döntésén: *hadsereggel vonul a saját fővárosa ellen!*

Dombormű Traianus (trajánusz) római császár (98–117) daciai hadjáratát megőrkítő oszlopról • *Hogyan védekeztek a római katonák? Vajon miért nevezték a középen látható katonai alakzatot teknősbékának?*

🌐 *Keresd meg a történelmi atlaszban Dacia provinciát!*



Római legionárius • *Mutasd be a rajz alapján a fegyverzetét! Nézz utána az interneten (pl. a Wikipédián), hogy milyen nehéz felszerelést kellett cipelnie egy legionáriusnak!*

16 Az összeesküvők között legismertebb Caesar fogadott fia*, Brutus (brútusz) volt. Amikor Caesar felfedezte, hogy ő is ott van az összeesküvők között, állítólag így kiáltott fel: „Te is, fiam, Brutus?”

@ *Hogyan történt a gyilkosság? Meséld el! Nézz utána az interneten! (Kulcsszavak: „tiszteletadás ürügyén körülállták”; honlap: www.mek.oszk.hu)*

Caesar halála után ismét fellángolt a polgárháború. Gyilkosai közül egy sem élte túl három évvel, és egyikük sem halt meg természetes halállal. Akadt olyan, aki – menekülés közben – ugyanazzal a tőrrel ölte meg magát, amelyet annak idején Caesarba döfött.



Caesar légiói

Julius Caesar idejére a római hadsereg komoly változásokon ment keresztül. **A világ legelső egységes kiképzésű, felszerelésű fegyverezett zsoldosserege jött létre. Az alapegység a légió**, amelyet 6000 katona alkotott. (A légió tagjai csak római polgárok lehettek.)

A legionárius **fegyverzete hajtólándzsából, kardból, pajzsból és sisakból, védőpáncélzatból állt**. Caesar hadseregében is használták az ún. teknősbéka alakzatot (testudo), amikor a katonák szorosan egymáshoz tartott pajzsokkal a teknősbéka páncéljára emlékeztető formában védekeztek a lándzsák, nyilak, kövek ellen. A római hadsereghez műszaki alakulatok, tüzérség (követők, dárdatetők stb.) és egészségügyi szolgálat is tartozott. A hadsereg mozgását jelentős mértékben segítette a már megismert (38. oldal) kitűnő úthálózat. Ennek kiépítésében a katonák is jelentős szerepet játszottak.

A **katonák fizetséget, majd** szolgálati idejük letöltése után mint veteránok **földbirtokot is kaptak**, és tisztos római polgárként élhették le életüket.

Caesar egyeduralma

Caesar néhány hónap alatt nemcsak Rómát, de az egész **Itáliai-félszigetet** hatalmába kerítette. *Az ijedt szenátus megszavazta neki az élete végéig tartó egyeduralmat.*

Uralma véget vetett a véres belső harcoknak, de a köztársaságnak is. A népgyűlés már csak a Caesar által javasolt jelöltekből „választhatta meg” a tisztviselőket, és csak olyan javaslatokról tárgyalhatott, amelyeket Caesar jóváhagyott.

A béke helyreállításán kívül Caesar számos hasznos intézkedést hozott. **Földhöz juttatott sok kiszolgált katonát és római szegényt.** **Korszerűsítette a római naptárt:** ő vezette be a négyévenkénti szökőnapot*. A július hónap máig az ő nevét viseli.

A politikusok egy csoportja szerette volna visszaállítani a köztársaságot – és visszaszerezni saját hatalmát. Merényletet szerveztek Caesar ellen, és Kr. e. 44. március 15-én (római kifejezéssel március idusán) **meggyilkolták.** **16**

• *Ismételj! Milyen jóslatokban hittek a rómaiak?*

„Az isteni Augustus”

A merénylet után kiújultak a belső harcok. A küzdelemben Caesar unokaöccse lett a győztes. Az ő kezébe került minden hatalom.

17 Róma vezetői megszavazták, hogy ettől kezdve használhatja az **Augustus** (augusztusz, magyarul: isteni, fenséges) nevet. Augustus Róma első császára. A következő ötszáz évben rengeteg császár követte egymást.

17 Caesar unokaöccse és fogadott fia Octavianus (oktáviánusz) volt. Legkomolyabb ellenfele Caesar híve és hadvezére, *Antonius* (antóniusz) lett, akit az egyiptomi királynő, a szépséges *Kleopátra* is támogatott. Mégsem sikerült győzniük. Szerelmüket és halálukat számos irodalmi alkotás és film örökítette meg.

• *Augustus Kr. e. 27-től Kr. u. 14-ig uralkodott. Hány évig tartott az uralma?*



Drágakőből készült alakos dombormű, a gemma. A domborművön Augustus Jupiterként trónol, a feje fölött babérkoszorú, körülötte istenek, hadvezérek, alatta római katonák. Augustus békét teremtett a birodalomban.

Három mondat – három fontos esemény Caesar életéből



„A kocka el van vetve.”
(„Alea iacta est.”)



„Jöttem, láttam, győztem.”
(„Veni, vidi, vici.”)



„Te is, fiam, Brutus!”
(„Et tu mi fili Brute!”)

Összefoglaló kérdések

1. Miért tudták legyőzni az athéniak a perzsa király seregét Marathónnál?
2. Mi lehetett Nagy Sándor hadi sikereinek oka?
3. Milyen csellel tudták legyőzni a rómaiak Hannibált?
4. Jellemezd Caesar hadseregét!

Vázlat

A marathóni csata.
Nagy Sándor hadserege és hódításai.
A pun háborúk és Hannibál.
Julius Caesar légiói.

7. Képek a népvándorlás korából

Az ókor kezdetétől sok állam nőtt hatalmas birodalommá, majd elbukott, szétesett. Érdekes kérdés, hogy mi okozza egy birodalom hanyatlását, felbomlását. Egy-két mondatban biztosan nem lehet összefoglalni a választ. A IV. században Európa keleti határán egy új, gyorsan növekvő birodalom jelent meg, a Hun Birodalom. Ennek a birodalomnak az V. században a Római Birodalom határán, a Kárpát-medencében volt a székhelye.

A Római Birodalom hanyatlása

- *Állítsd sorrendbe a következő birodalmakat aszerint, hogy mikor alakultak ki (az első a legrégebben kialakult birodalom legyen): Egyiptom, Perzsa Birodalom, Babiloni Birodalom, Nagy Sándor birodalma!*

A sok évszázados terjeszkedés következtében a Római Birodalom területe hatalmas lett. Rengeteg katonára volt szükség a határok védelméhez. Ráadásul **több** újonnan megerősödött **külső ellenség** fenyegette. **Róma állandó védekezésre kényszerült.**

Közben a **császári hatalom** is nagyon **meggyöngült**. A hadsereg gyakran beleavatkozott a politikába: a légiók új uralkodókat kiáltottak ki – sokszor többet egyszerre –, akik aztán egymással háborúztak a hatalomért. **1**

1 A III. században 50 év alatt 28 császár követte egymást a trónon, de rajtuk kívül még fellépett számtalan trónkövetelő. A huszonnyolcból egy betegségben halt meg, a másikat villám sújtotta agyon, az összes többit összeesküvés vagy katonai lázadás során gyilkolták meg.

Konstantinápoly falai rekonstrukciós rajzon és mai állapotában. A falak 447-ben egy földrengés következtében súlyosan megrongálódtak. A hírre Attila hunjai a város ellen vonultak. A lakosságnak azonban sikerült két hónap alatt újjáépíteni és megerősíteni a falakat. Így a hunok elszalasztották a lehetőséget, hogy könnyen elfoglalják a várost.



Császári újítások

Több császár megpróbálta újításokkal, **átszervezéssel** megmenteni a birodalmat. Jobb megoldás híján úgy növelték a hadsereg létszámát, hogy **barbárokat is bevontak zsoldoskatonának**.

- Kiket neveztek ebben az időben barbárnak?
- Mit gondolsz, milyen veszélyt jelentett ez az intézkedés?

A növekvő katonai (és egyéb állami) kiadások miatt a császárok **emelték az adókat**. ²

Nagy Konstantin császár **új birodalmi fővárost** is építtetett a birodalom jobban védhető keleti részén. Magáról nevezte el **Konstantinápoly**nak.

A Római Birodalom így sem tudott ellenállni a barbárok egyre hevesebb támadásainak. Különösen Itália és a nyugati provinciák helyzete volt válságos. A IV. század végén **az egyik császár kettéosztotta a birodalmat: Nyugatrómai Birodalomra és Keletrómai Birodalomra**. Az utóbbi fővárosa Konstantinápoly lett. A népvándorlás népei – főleg a germánok* – elsősorban a nyugati részt támadták. ³

🌐 *Tudod-e, mi lett a Nyugatrómai Birodalom új fővárosa (ahol a császár székhelye volt)? Ha nem, nézz utána, és keresd meg a térképen ezt a várost!*

A hunok

A IV. század végén újabb félelmetes ellenfél bukkant fel a birodalom keleti peremén: **a hunok**. Európában való megjelenésük **hatalmas népvándorlást** idézett elő. Maguk előtt hajtottak rengeteg kisebb-nagyobb népet, akik igyekeztek elmenekülni előlük. Akiknek ez nem sikerült, azokat megadóztatták, a férfiakat pedig hadra fogták seregükben. A hunok **sokféle népből álló, sok nyelven beszélő törzsszövetségébe** azok tartoztak bele, akik engedelmeskedtek a hun uralkodónak, és az ő oldalán vonultak hadba.

@ *Mi mindenben különbözött a hunok életmódja a rómaiakétól? Válaszolj a tankönyv szövege és az interneten található információk alapján! (Kulcsszavak: „nincs bennük semmi szépség”; honlap: www.sulinet.hu)*



Nagy Konstantin császár • *Mely tetteiért nevezhették „nagy”-nak?*

² *A növekvő adók miatt a birodalom lakói egyre közönyösebben figyelték, milyen erőfeszítéseket tesznek a császárok és hivatalnokaik a birodalom egyben tartására. A császár helyett mind többen bíztak azokban a nagy földbirtokosokban, akiknek birtokai a közelükben voltak. Így egy-egy vidéken az állam helyett mindinkább e birtokosok szervezték meg az életet. A császár „távolí, tisztelt úr” lett, egyre kisebb hatalommal.*

³ *A germán támadások olyannyira sikeresek voltak, hogy az V. században többször elfoglalták Róma városát is. Egyik alkalommal a rómaiak követeket küldtek a germán parancsnokhoz, hogy milyen feltételekkel hajlandó seregével elvonulni. Azt válaszolta, hogy ha megkap minden aranyat, ezüstöt, ami a városban van, ezenfelül minden ingóságot* és rabszolgát, akkor megszünteti az ostromot. „Ha mindezeket elviszed, ugyan mit hagysz meg a város lakóinak?” – kérdezték rémülten a követek. „Az életüket” – jött a tömör válasz.*

Germánok fosztogatják Róma városát • *Tudósító vagy az V. századi Rómában. Írj rövid híradást egy barbár betörésről!*

4 A monda szerint réges-régen volt a szittyia királyoknak egy csodálatos, nagy erejű kardja, melyet azért kaptak az Istentől, hogy azzal minden népet legyőzzenek. Ez az ősi kard elveszett, csak híre maradt meg az öreg vitézek ajkán, akik mindig ezt mondogatták: „Csak keressétek, mert az lesz a világ ura, aki az Isten kardját megtalálja!” Egyszer egy hun pásztor észrevette, hogy sántít az egyik állata. Ahogy a földet kémlelte, látta, hogy egy kard áll ki onnan, és lángok csapnak ki belőle. Kihúzta a kardot, és Attilához futott vele, aki mindjárt megismerte Isten kardját. Megmarkolta, négyfelé suhintott, és így szólt: „A világ minden népén uralkodni fogok!”

5 A történelem érdekes tréfája, hogy az utolsó császárt *Romulus Augustulusnak* („augusztuszocskának”) nevezték.

• Kik voltak híres elődei: *Romulus és Augustus?*



Bizánci aranypénzek. Bizánc rendszeresen fizetett a határaihoz érkező nomád* népek uralkodóinak, hogy ne törjenek be a birodalom területére.

Az V. században a hunok óriási birodalmat szerveztek, melynek központja a Kárpát-medencében volt, valahol a Tisza környékén. Állandó fővárost nem építettek, szétszedhető – és tovább szállítható – faházakban és sátrakban laktak. A Hun Birodalom legnagyobb uralkodója **Attila király** volt, vagy ahogy a rómaiak nevezték: „az Isten ostora”. 4

Attila és hadjáratai

451-ben **Attila a szövetséges germán népekkel** a Római Birodalom nyugati tartományára, **Galliára támadt**. A mai Franciaország területén zajlott le a **világtörténelem egyik legnagyobb és legvéresebb, több napos csatája, a catalaunumi csata**, ahol mindkét oldalon több tízezer ember csapott össze. A **római hadvezér Aetius** (éciusz) zömében szintén barbár seregével **megállította a hunok támadását**. A következő évben Attila Észak-Itália ellen indult és elfoglalta a bevehetetlennek hitt Aquileia (akvileja) városát, majd egészen Rómáig vonult, de az éhség és a járványok visszafordulásra kényszerítették.

A hunok győzelmeiket a gyorsan mozgó lovas íjász seregüknek köszönhatték. Fegyverzetükhöz tartozott a **visszacsapó íj** (reflexíj) mellett a hosszú, egyenes kard, lándzsa, a lasszóra emlékeztető pányva. A test védelmére páncélt és sisakot is viseltek.

A hunok hadjáratai megváltoztatták a korabeli világot. Hadjárataikkal hozzájárultak, hogy a mai Európa népeinek ősei új hazát találjanak.

🌐 *A döntő csata helyét megtalálod a történelematlaszban. Gallia provinciában keresd, a Rajna folyótól kb. 250 kilométerre nyugatra. Mikor és hol volt a csata?*

476: a Nyugatrómai Birodalom bukása

Az utolsó római császár alig volt 12 esztendő, amikor saját barbár zsoldosai fellázadtak ellene, és egy falusi birtokra száműzték. Ez az esemény **476-ban** volt. Ezzel a **Római Birodalom története véget ért**. 5

• *Számolj! Hány évvel ezelőtt történt ez az esemény?*

A Nyugatrómai Birodalom helyén kis germán királyságok alakultak. A birodalom megszűnése olyan fontos esemény, hogy **476-ot tekintjük az ókor végének, a középkor kezdetének**.

Róma „örököse”, a birodalom keleti része Bizánci Birodalom néven még fennállt ezer esztendeig.

Összefoglaló kérdések

1. *Csoportosítsd a Nyugatrómai Birodalom bukásának okait:*
 - külső okok,
 - belső okok!
2. *Miért indított el a hunok Európába érkezése népvándorlást?*
3. *Miért nevezték Attilát „Isten ostorának”?*

Vázlat

A birodalom gondjai:

- külső támadások,
- gyengülő császári hatalom,
- a rabszolgatartás válsága.

Hunok (Attila) → népvándorlás.

IV. század vége: a birodalom kettéosztása;

476: a Nyugatrómai Birodalom bukása.

Fejezetek az ókor történetéből

Körülbelül 5000 évvel ezelőtt jött létre az egyik legjelentősebb birodalom a Nílus mentén. Egyiptomot a Nílus ajándékának szoktuk nevezni, hiszen a hatalmas folyam két partján lehetett öntözéses földművelést folytatni. A birodalom két legnagyobb központja Memphis és Théba volt. Egyiptomban ma is megcsodálhatjuk a piramisokat, amelyeket az ókor csodáinak is neveztek. (Az ókori történetírók hét csodálatos ókori épületet említettek.)

A görögök elsősorban állattenyésztéssel, gyümölcs- és olajbogyó-termesztéssel foglalkoztak. A görögök földjén, Hellaszban mindenütt közel van a tenger, és a szigetek, tengeröblök jó kikötőket kínálnak. A görögök kitűnő hajósok voltak, életükben fontos szerepet játszott a hajózás. A földrajzi tagoltságnak megfelelően a görögök nem egységes államban éltek. A földműveléssel, hajózással, kereskedelemmel vagy iparral foglalkozó köznép (démosz) a fejlettebb városállamokban, a történelemben először megteremtette a népuralmat, a demokráciát. Minden lényeges kérdésben a népgyűlés döntött. A Perzsa Birodalom legyőzése után Athén lett a legnagyobb hatalmú görög városállam. Amikor Athén és Spárta ellentéte a görög városállamok közötti háborúhoz vezetett, Makedónia szerezte meg a Hellász feletti uralmat. Királya, Nagy Sándor hódításaival eddig soha nem látott méretű birodalmat teremtett.

Róma kezdetben kis városállam volt. Latin pásztorok és földművelők alapították több mint 2700 évvel ezelőtt. A várost eleinte királyok kormányozták, majd a rómaiak megdöntötték a királyságot, és köztársaságot vezettek be.

A római állam évszázadokon át folyamatosan terjeszkedett. Először Itáliát foglalta el, majd Karthágó legyőzése után a Földközi-tenger medencéjében is egyre nagyobb területeket hódított meg. Körülbelül 2000 évvel ezelőtt a Római Birodalom Európa nagy részén kívül már Ázsia és Afrika egyes részeit is magába foglalta. A nagy terület feletti uralom erős központi hatalmat igényelt: a köztársaságot felváltotta a császárság. A római császárságot – körülbelül ötszáz éves fennállás után – különböző okok meggyengítették, majd külső támadók megdöntötték.

1. Milyen feladatokkal járt az öntözéses földművelés?
2. Mit tudtál meg az egyiptomi hitvilágról és halottkultuszról?
3. Meséld el a trójai faló történetét!
4. Minek az istene: Zeusz, Poszeidón, Hádész, Pallasz Athéné, Aphrodité?
5. Melyek voltak a mezőgazdaság és az ipar fő termékei az ókori Görögországban? Mivel foglalkoztak még a görögök?
6. Milyen tényezők erősítették a Hellászhoz tartozás tudatát a görögökben? Mondj példákat a katonai szövetségekre!
7. Miért tört ki a görög–perzsa háború? Meséld el a főbb eseményeit!
8. Jellemezd a görög műveltséget (építészet, szobrászat, színház, orvostudomány, történetírás)!
9. Ki volt: Miltiadész, Nagy Sándor, Hannibál, Julius Caesar, Augustus?
10. Meséld el a római eredetmondát!
11. Hasonlítsd össze a görög és a római vallást!
12. Mondj római provinciákat!
13. Hasonlítsd össze a köztársaságot a császársággal!
14. Meséld a következő római épületekről: Colosseum, Circus Maximus, Pantheon!
15. Miért volt fontos provincia Pannónia? Mondj pannóniai városokat!

Összefoglalás



- Mit látsz a képen? Mutasd be az ókori Egyiptom mezőgazdaságát!



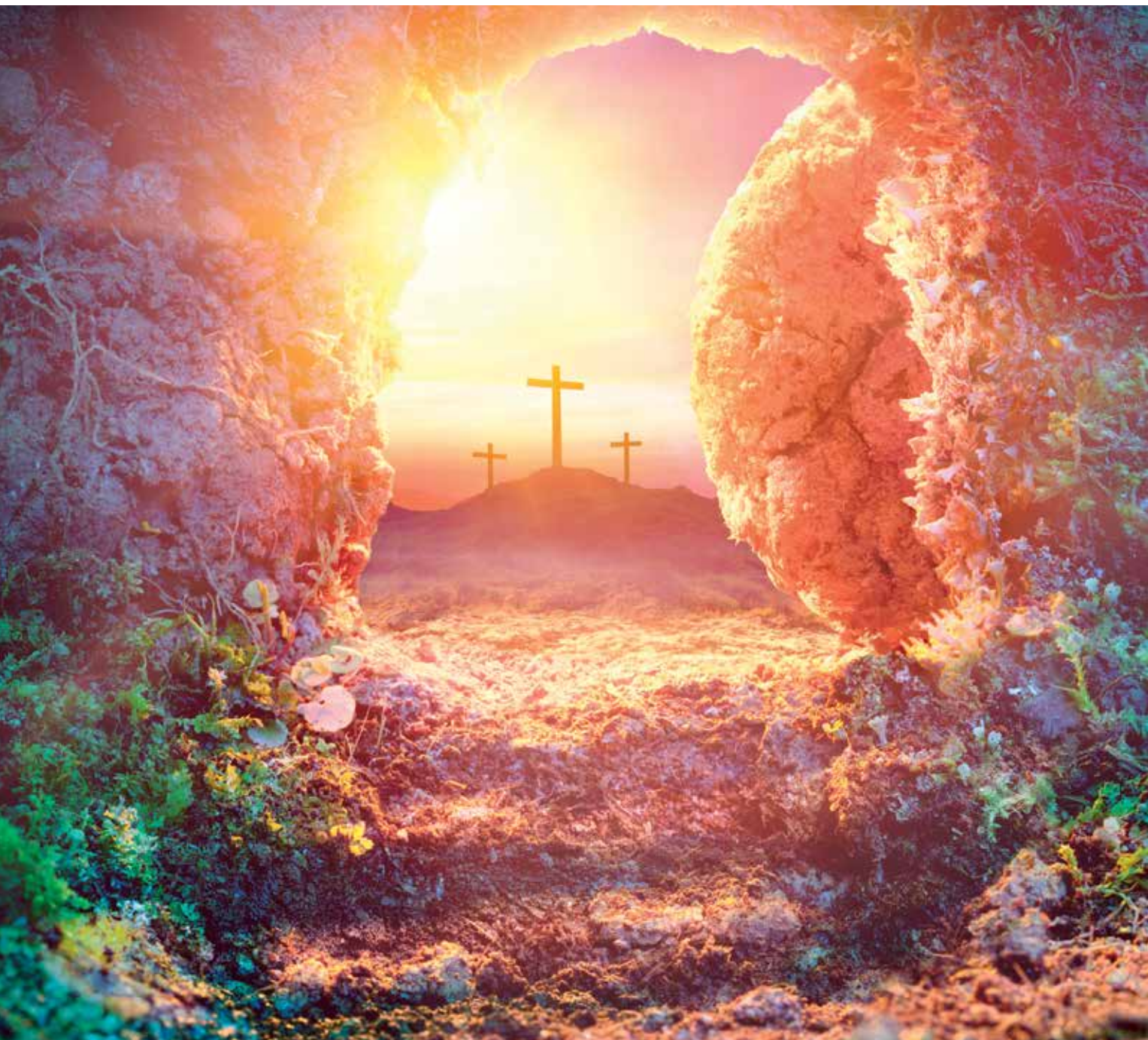
- Melyik olimpiai versenyszámot ábrázolja a rajz? Sorold fel az ókori olimpiák jellemző versenyszámait!



- Nevezd meg a képen látható épületet! Milyen épülettípushoz tartozik? Milyen események helyszíne volt az épület?



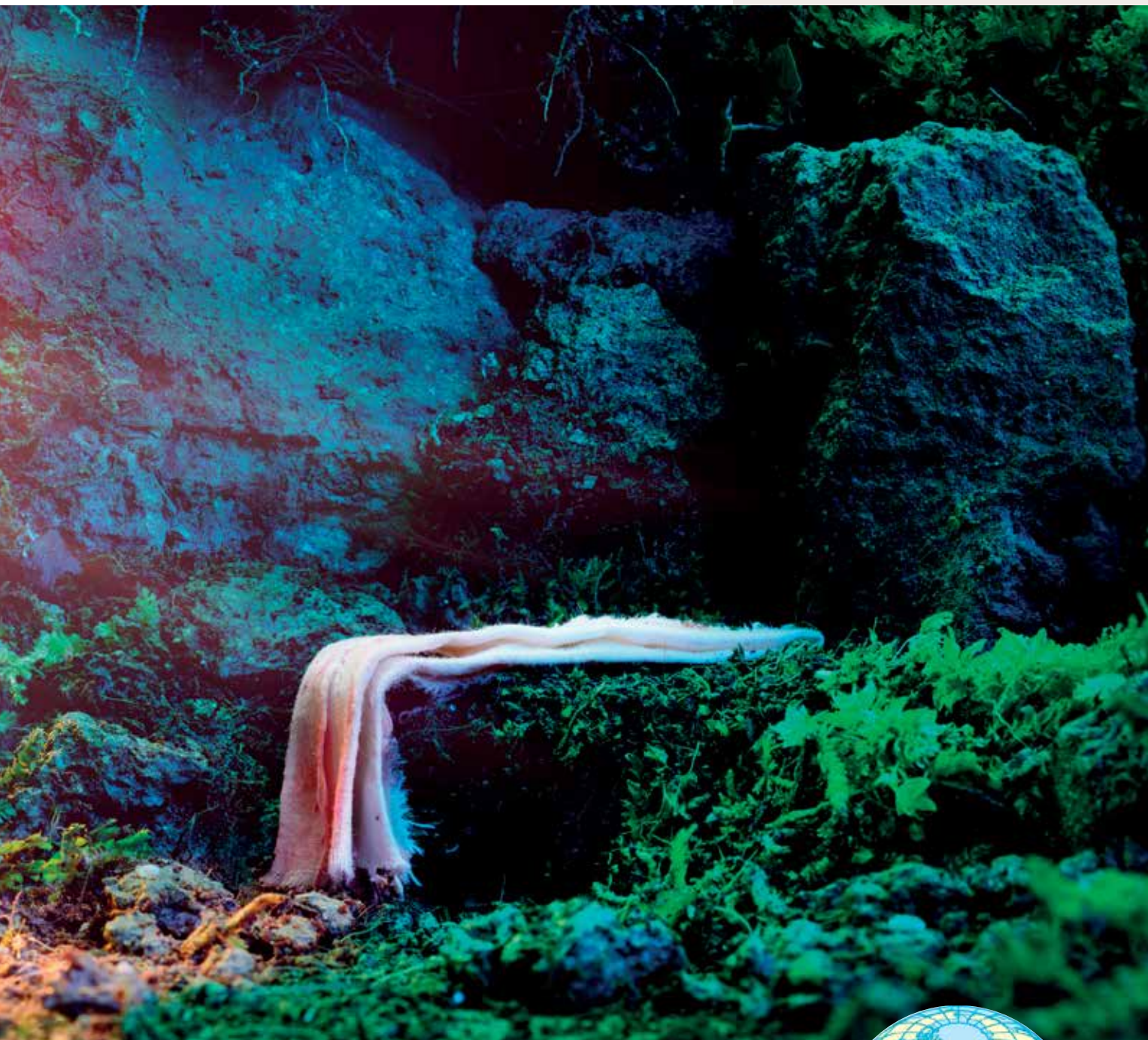
- Mi a neve a képen ábrázolt katonai alakzatnak? Hogyan működött?



— Valamennyi nép kultúrájának alapját vallások képezik. Az egyiptomi, görög vagy római hitvilág az élet minden történést istenek jelenlétével magyarázta, így ezek többistenhívő vallások voltak. Alapvetően különbözött a zsidóság felfogása a világ teremtéséről és irányításáról. Meggyőződésük szerint egy Isten létezik, aki a mindenséget teremtette és fenntartja (egyistenhit).

A kereszténység

III. fejezet



A zsidó vallás volt a máig legtöbb hívőt számláló kereszténység előzménye. Az új egyistenhívő vallás a megváltó Jézus Krisztus tevékenysége nyomán jött létre. A keresztény vallás legfőbb parancsa a szeretet Isten és embertársaink iránt.





Palesztina és a föníciai városok • A domborzat alapján állapítsd meg, milyen a terület kapcsolata a tengerrel!



Tóratekercs és frigyláda. A Tóra az Ószövetség első öt könyvét (Mózes könyveit) tartalmazta, amelyeket a zsidók különösen tiszteltek. A tórát a frigyládjában őrizték. A frigy jelentése szövetség (Istennel).

Jellegzetes táj Palesztina belső területén (Szamaria vidéke) • Milyen éghajlatra következtethetsz a képből? Milyen mezőgazdasági tevékenységhez biztosít jó feltételeket e táj?

8. Az Ószövetség népe

A Földközi-tenger délkeleti partvidékén elhelyezkedő terület nagyon fontos szerepet játszott az ókorban. Főleg ehhez a területhez kapcsolódik az emberiség egyik legérdekesebb emléke, a „könyvek könyve”, a Biblia*.

Palesztina

🌐 Azt szokták mondani, hogy Palesztina (és Fönícia) kereskedelmi utak találkozásánál fekszik. Magyarázd meg ezt a történelematlasz alapján!

Nagyon **változatos táj** ez. A parti síkság igen termékeny, elsősorban a sok esőnek köszönhetően. Keleti része viszont valóságos sivatag, ahol vastag rétegben lepusztult a termőtalaj.

Palesztinában élt az ókorban a zsidó nép. E nép **történelmének** páratlanul **gazdag forrása** van: **a Biblia.**

Az Ószövetség

A Biblia több könyv gyűjteménye. (A címe is ezt jelenti: „Könyvecskék”.) **Két nagy része: az Ószövetség* és az Újszövetség*.** **Az Ószövetség a zsidó és a keresztény vallás, az Újszövetség a keresztény vallás szent könyve.** A Bibliát szinte valamennyi nyelvre lefordították. Részben írott történelmi forrás, részben vallási tanításokat tartalmazó mű.

Történészek és régészek nagyon sok bibliai történetet igazoltak más források – például régészeti ásatások – segítségével.

A Biblia a világ keletkezését, sorsának alakulását Istennek tulajdonítja, ezért a történetek középpontjában Isten áll. **A zsidó vallás** lényegesen különbözik a többi ókori nép vallásától, mert **egyistenhit** jellemzi.

• Milyen többistenhívő vallásokról tanultunk eddig? Mit jelent „a világ vallási magyarázata”? Mivel magyarázzák a vallások a világ keletkezését? Mi határozza meg az ember boldogulását a Földön?



A teremtés

Az Ószövetség elbeszéli, hogyan teremtette Isten hat nap alatt a világot. **1** Az első emberpár: **Ádám és Éva** gondtalanul, békében és bőségben élt az Édenkertben, más néven a **Paradicsomban***. Egyedül a tiltott fa, a **jó és rossz** tudásának fája gyümölcséből nem ehettek. Ádám és Éva az Ördög csábítására ettek a tiltott gyümölcsből. Ezért Isten kiűzte őket a Paradicsomból. Azóta az embereknek keményen meg kell dolgozniuk az enivalóért, a megélhetésért.

A gondok, bajok, betegségek, sőt a halál is az első emberpár engedtlenségének, az „eredendő bűnnek*” a következményei.

Az özönvíz

Az emberek szaporodtak, sokasodtak, de mind gonoszabbak lettek. Isten elhatározta, hogy elpusztítja az emberiséget, és vele minden élőlényt – özönvizet bocsát a Földre. Egyedül **Noénak** és családjának kegyelmezett meg Isten, mert őt igaz embernek tartotta. Jó előre figyelmeztette, hogy építsen egy hatalmas bárkát. Ebben helyezzen el minden élőlényből egy-egy párt, hogy az állatok se pusztuljanak ki végleg a Földről. **2**

Amikor a bárka elkészült, a vízözön rátört a Földre: 40 nap és 40 éjjel esett az eső. Még a legmagasabb hegyeket is víz borította be. Öt hónap múltán apadni kezdett a víz, s a bárka megfeneklett az Ararát hegyen. **3**

Az élet rövidesen újra benépesítette a Földet.

Az Ószövetség további részei nagyrészt a zsidó nép ókori történetéről szólnak.



Noé bárkája (bibliai illusztráció)



Az Ararát hegyén látható, bárka formájú kőzetképződmény • Nézz utána, melyik mai országban található! Jellemezd a tájat!

1 A Biblia első mondatai:

„Kezdetben teremté Isten az eget és a földet. A föld pedig kietlen és pusztá vala, és setétség vala a mélység színén és az Isten Lelke lebeg vala a vizek felett.

És monda Isten: Legyen világosság; és lőn világosság.

És látá Isten, hogy jó a világosság; és elválasztá Isten a világosságot a setétségtől.

És nevezé Isten a világosságot nappalnak, és a setétséget nevezé éjszakanak; és lőn este és lőn reggel; első nap...”

(Károli Gáspár fordítása, 1590)

• *Magyarázd meg a „kietlen föld” kifejezést!*

• *„Fordítsd le” mai magyar nyelvre a több mint négyszáz éves szöveget!*

2 „Építs magadnak bárkát fenyőfából és nádfonatból, kívül-belül kend be szurokkal. Így kell építened: 300 könyök legyen a bárka hossza, 50 könyök a szélessége és 30 könyök a magasság. Csinálj a bárka fölé tetőt. Az ajtót helyezd felülre, a bárka oldalára, és csinálj alsó, felső és középső emeletet.” (Teremtés könyve 6. 14–16.)

• *Milyen anyagokból építették a bárkát?*

• *Add meg mai mértékegységekkel a bárka méreteit! (Mekkora lehet egy könyök hosszúsága?)*

• *Ha van kedved, a leírás alapján rajzold le Noé bárkáját!*

3 Amikor a bárka megállt Ararát hegyén, Noé kiengedett a bárkából egy galambot. A madár azonban visszatért a bárkára, mert nem talált még szárazföldet. Egy hét múlva ismét kiengedte a galambot, s az estére visszatért, és egy olajágot hozott a csőrében. Ebből tudta meg Noé, hogy a víz már visszahúzódott. Isten pedig szövetséget kötött az emberekkel és minden élőlényel: megfogadta, hogy többé nem törli el vízözönnel az életet a Földről. A szövetség jeleként pedig szivárványt helyezett a felhőkbe. Fenyegető viharok után azóta is gyakran jelzi szivárvány, hogy a víz nem válik többé vízözönné.

• *Mit jelképez ma a csőrében olajágot tartó galamb?*

• *Nézz utána, hogy valójában miért jelenik meg a szivárvány az égen!*

@ *Keresd meg a történelmi atlaszban, milyen magas az Ararát! Hasonlítsd össze a legmagasabb magyarországi hegyet!*

4 Abban az időben, amikor Mózes született, a fáraó elrendelte, hogy minden újszülött zsidó fiút a Nílusba kell vetni. Azért tett így, hogy a zsidók később ne lázadhassanak ellene. Mózes édesanyja egy kosárba tette, majd a folyó szélén növény sás közé rejtette. A fáraó lánya éppen fürödni készült a Nílusban, és rátalált a gyermekre. Magához vette, és fölneveltette.

5 Mózes különös körülmények között tudta meg Isten akaratát. Éppen juhait legeltette, amikor csodát látott: *egy csipkebokor lángolt*, de nem égett el. Közlebb ment hozzá, s ekkor meghallotta Isten hangját: „Ne jöjj közel! Vedd le saruidat* a lábadról, mert szent hely, ahol állasz!”

6 *A tíz csapás* a következő volt: a Nílus vize vérré vált, és minden hal elpusztult benne (1). Békák (2), tetvek (3), bogarak (4) sokasága borította el Egyiptom földjét. Az állatok járványokban elhullottak (5), majd fekélyek lepték el az egyiptomiak testét (6). Jégeső verte az országot (7), és sáskák pusztítottak el minden növényt (8). Egyiptom földjét három napra teljes sötétség borította (9). S a tizedik volt a legsúlyosabb csapás: egy éjszaka minden egyiptomi családban meghalt az elsőszülött fiú, még a fáraó legnagyobb fia is (10).



Hétágú gyertyatartó (menóra). A pusztai vándorlást idézi, amikor a szentély sátra előtt világitottak.

A zsidó nép őstörténete az Ószövetség alapján

Ábrámként nevezi először az Ószövetség könyve a Mezopotámia földjéről kihívott ősatyát, aki az Úrral kötött szövetség után kapta az **Ábrahám**, azaz a népek sokaságának atyja elnevezést. Ábrahám és népe **egyedül őt ismeri el istenének**, és cserébe az Úr neki adja Kánaán földjét, és nemzedékét megsokasítja. Ábrahám és népe ezért indult el az ígért földjére. Őt tekintjük **az egyistenhit megalapítójának**. Ábrahámot nemcsak a zsidók és a keresztények, hanem a muszlimok is tisztelik.

A zsidók ősei történelmük kezdetén Egyiptomba vándoroltak, és sokáig ott éltek. Idővel szolgasorba kerültek, ezért szabadulni igyekeztek onnan. Ez végül nagy prófétájuk*, **Mózes** vezetésével sikerült.

Mózes Egyiptomban született, ahol rabszolgaként dolgoztatták a korábban itt letelepült zsidó népet. Ő maga is csodás módon maradt életben **4**, és sokáig a fáraó udvarában, az előkelők között élt. Isten azonban megparancsolta neki, hogy szabadítsa ki a zsidó népet a rabságból: „Eredj, elküldelek téged a fáraóhoz, és hozd ki az én népemet, Izráel fiait Egyiptomból!” **5**

A fáraó kezdetben ellenezte a zsidók távozását, **de Isten büntetésből tíz csapással sújtotta Egyiptomot**. **6** A fáraó annyira megrendült a csapásoktól, hogy engedett Mózes kérésének. Később mégis megváltoztatta elhatározását, és katonákat küldött üldözésükre. A zsidók előtt a bibliai történet szerint szétnyílt a Vörös-tenger, úgyhogy száraz lábbal keltek át a tengeren. Az üldöző egyiptomiak felett pedig összezsúrtak a hullámok, és mindannyian odavesztek. A megmenekült nép negyven évig vándorolt a pusztában, míg elérte az „**ígért földjét**” (bibliai neve: **Kánaán**), későbbi nevén **Palesztinát**.



@ A vándorlás során a zsidók – a Biblia szerint – törvényeket (az úgynevezett Tízparancsolatot) kaptak Istentől. Olvasd el a törvényeket az interneten (kulcsszavak: „hozzájuk szabjátok majd tetteiteket”)! Melyik törvény mutatja, hogy a zsidó nép egyistenhívő volt?

Michelangelo (mikelandzselo) itáliai szobrász (1475–1564) *Mózes* című szobra • *Hogyan fejezi ki a művész Mózes hatalmas testi és lelki erejét?*

Izrael

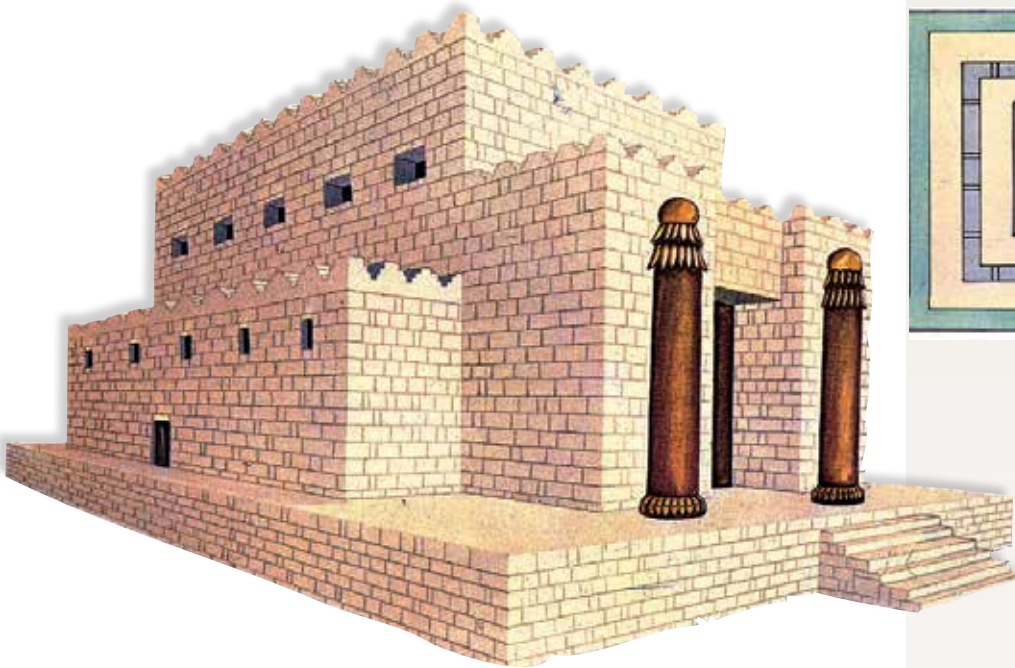
@ Tudod-e, hogyan győzte le a fiatal Dávid az óriás Góliátot? Ha nem, nézz utána az interneten (kulcsszavak: „kezébe vette paritytyáját”)!

A vándorlás végén a zsidók lassanként elfoglalták a térség városait, és **megalapították az egységes zsidó államot, Izraelt**. Az államalapítás **Dávid király** nevéhez fűződik, aki Kr. e. 1000 körül uralkodott Izraelben. A királyi székhely **Jeruzsálem** városa volt. **7**

Dávid és utóda, **Salamon király uralkodása alatt élte fénykorát a zsidó állam**. Salamon az uralkodói hatalmat a fáraók hatalmához tette hasonlatossá. **Igazságos ítéletei mellett hatalmas építkezései is híressé tették**.

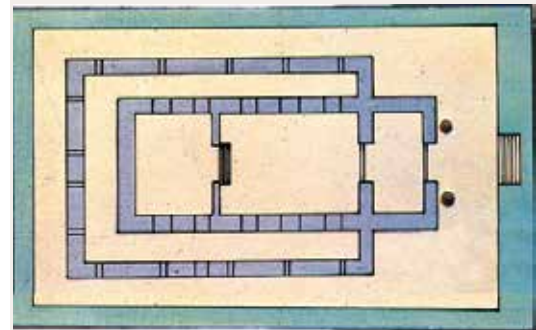
Salamon halála után a zsidó állam kettészakadt, majd idegen hódító hatalmak uralma alá került. Az idegen elnyomás alatt egyre többen várták az Ószövetségben megígért Messiást (Meváltót).

@ Tudod-e, melyik volt a bölcs Salamon leghíresebb ítélete? Nézz utána az interneten (kulcsszavak: „adjátok oda neki a gyermeket”)! *Magyarázd meg, hogyan jött rá Salamon az igazságra!*



Ilyen lehetett a jeruzsálemi templom Salamon idején. Mivel teljesen elpusztították, a rekonstrukciós rajzot készítő művész csupán a Bibliában található leírásokra támaszkodhatott. A rekonstrukciós rajz mellett a templom alaprajza látható. • *Mi minden alapján lehet egy régi épületet újra felépíteni, azaz rekonstruálni?*

7 Jerikó városát – a Biblia szerint – a következőképpen vették be: Isten megparancsolta a zsidóknak, hogy hat napon át mindennap járják körül, majd a hetedik napon hétszer kerüljék meg a várost. Közben a papok kürtöljenek hatalmas kürtjekkel. Így is tettek, s a hetedik napon vezetőjük így szólt a zsidókhöz: „Kiáltatok, mert nektek adta az Úr a várost!” S valóban – Jerikó falai leomlottak, s az ostromlók könnyen el tudták foglalni a várost.

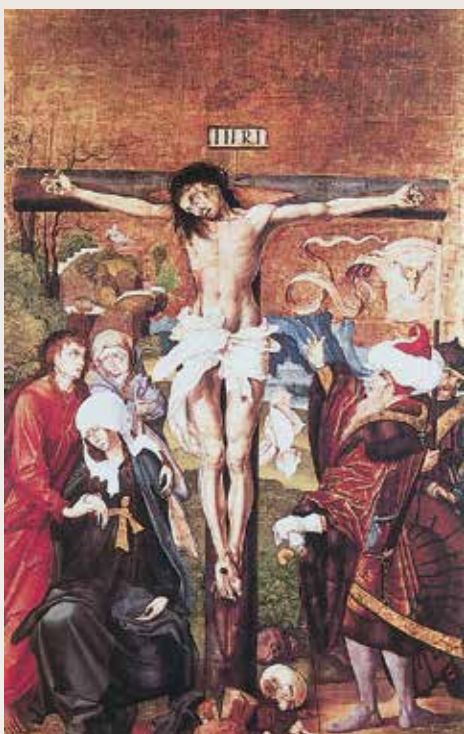


Összefoglaló kérdések

1. Indokold meg, a Biblia miért szent könyv és történelmi forrás egyben!
2. Melyek a Biblia részei?
3. Mit jelent az „eredendő bűn” fogalma?
4. Miért vált Mózes személye meghatározóvá a zsidó nép életében?
5. Mi volt Dávid és fia, Salamon jelentősége Izrael történetében?

Vázlat

A Biblia első része – Ószövetség.
A legrégebb idők: a teremtés, Ádám és Éva, az özönvíz.
A zsidó nép története: menekülés Egyiptomból (Mózes).
Izrael megalapítása, Dávid és Salamon.



M. S. mester (csak nevének kezdőbetűiről ismert középkori magyar festő) festménye Krisztusról. A kor legkegyetlenebb kivégzési módja volt a keresztre feszítés. A kép bal oldalán János, a legfiatalabb tanítvány, s a fiát sirató anyja, Mária látható. • *Hogyan fejezi ki a művész Krisztus szenvedését?*

1 A keresztény vallás szerint az egy Istenben három személy van: az *Atya*, *Fiú* és *Szentlélek*. A Fiú Isten (Jézus) emberré lett, azaz megtestesült, hogy életével és kínhalálával megváltsa az emberiséget az eredendő bűntől.

2 *Heródes*, a zsidók zsarnok királya is hírért vette Jézus születésének. Nagyon megijedt, mert féltette királyi hatalmát. Elhatározta, hogy megöleti a gyermeket, de nem tudta, hogy hol keresse. Ezért szörnyű parancsot adott katonáinak: öljenek meg minden betlehemi kisdedet! Célját így sem érthette el, mert egy angyal időben figyelmeztette Józsefet, hogy meneküljenek. Egyiptomban éltek addig, amíg Heródes halálával elmúlt a veszély.

9. Jézus élete, tanításai és a kereszténység

Jézus Krisztusról mindenki hallott már. Az ő nevéhez fűződik a keresztény vallás létrejötte. Isten fiaként küldetésének célja, hogy a bűn alá rekesztett emberiséget megszabadítsa a bűn hatalmától az ő személyébe vetett hit által. Karácsonykor születésnapját, húsvétkor pedig feltámadását ünnepeljük. A kereszténység ma a legelterjedtebb vallás az egész világon. (A „keresztény” szó is Jézus Krisztus nevéből származik.)

A keresztények

- *Mit tudunk a Palesztinában élő zsidók vallásáról?*

A Kr. e. I. században római fennhatóság alá került **Júde**a nyugtalan, lázongó provincia volt. Kr. u. 30 körül a keresztre feszítés kegyetlen módszerével kivégeztek itt egy **Jézus** nevű, harmincas éveiben járó fiatalembert. Halálakor sok ellensége és kevés híve volt. Halála után hamarosan rengeteg követője akadt. Ők a keresztények. **1**

Ki volt Jézus?

Jézus életének története a mai napig izgatja az embereket. Róla legtöbbet a *Biblia második részéből*, az **Újszövetségből** tudhatunk meg.

A Jézus életéről, tanításairól szóló bibliai történeteket evangéliumoknak nevezük. A görög eredetű szó **örömhírt jelent**, miszerint Jézus személyében **Megváltó született, aki eltörli a világ bűneit.** A bibliai hagyomány az emberi bűnök bocsánatát a Jézus Krisztusban való hit által tartja kiérdemelhetőnek. A Megváltó érkezéséről már az Ószövetségben szereplő látnokok, jósök, a próféták is szóltak.

Jézus születése az Újszövetség alapján

Isten angyalt küldött **Máriához**, egy **József** nevű ács jegyeséhez, azzal a hírrrel, hogy fia fog születni. Nem földi embertől, hanem magától Istentől.

Jézus születése idején népszámlálást tartottak a birodalomban. Mindenkinek ott kellett jelentkeznie, ahonnan családja származott. József és a várandós* Mária felkerekedett, és a **Betlehem** nevű városkába ment. Senki sem akarta befogadni őket. A fogadósok gazdagabb utasokra vártak. Végül egy istállóban használt barlangban húzták meg magukat. Máriát ott érte a szülés órája, és az istállóban szülte meg fiát. Az istállóba befújt a hideg szél, Mária gyorsan bepólyálta és jászolba* tette a kisdedet. Az állatok lehelete melengette őket.

Betlehem vidékén pásztorok tanyáztak a mezőn, és nyájaikra vigyáztak a tűz mellett. Angyalok jelentek meg előttük, és elmondták az örömhírt: megszületett a Megváltó. Így hát a környékbeli szegény pásztorok köszönthették először az újszülöttet. Később bölcsek jöttek napkeletről („három királyként” szokták emlegetni őket). Fényes csillag jelent meg az égen, az vezette őket egészen a jászolig, ahol a gyermek feküdt. A bölcsek leborultak, és letették ajándékaikat: aranyat, tömjént*, mirhát*. **2**

- *Keressetek Máriát ábrázoló festményeket, szobrokat! Milyenek látjátok ezeken Jézus anyját?*

Jézus tanításai

Jézus körülbelül harmincéves volt, amikor tanítani kezdte az embereket. **Meghirdette Isten országának törvényeit. Ezek lényege a szeretet és az alázatosság Isten és az emberek iránt.** Eszerint az ember csak akkor lehet tisztaszívű, ha nemcsak barátait, hanem még az ellenségeit is szereti. Az anyagi javak megszerzésének elsődlegessége helyett az igaz ember a szeretet törvénye szerint él. **3 4**

Jézus tanítványait és követőit **csodákkal és csodálatos gyógyításokkal** meggyőzte arról, hogy ő valóban a Megváltó, akit Isten küldött. Az evangéliumok szerint betegeket gyógyított, halottakat támasztott fel, a vizet borrrá változtatta, hét kenyérral és néhány halal ezreket vendéglátott meg.

@ Olvasd el Jézus néhány csodatételét az interneten! Meséld el, hogyan csillapította le a vihart, hogyan adta vissza a vakok látását, és hogyan adta vissza az életét egy ifjúnak! (Kulcsszavak: „tartsd oda a másikat is”; „moly rágja és rozsdá marja”; „a hullámok elborították a bárkát”; „hogyan megnyíljék a szemünk”; „Lázár, jöjj ki!”) Mit tanít Jézus a bosszúról? Mit mond a kincsekről?

Jézus arról is beszélt, hogy az „**őszövetség**” helyébe most „**új szövetség**” lép, melyet Isten az ő közvetítésével köt **az emberekkel**.

3 Mivel – a kereszténység tanítása szerint – minden ember bűnös az eredendő bűn miatt, nem az ember feladata, hogy másokat megtérítse. Ellenkezőleg: az ember feladata a megbocsátás.

Egy házasságtörésen ért asszonyt a híres evangéliumi történet szerint megkövezéssel akartak kivégezni. Akit ilyen büntetéssel sújtottak, azt a városkapun kívülre vitték, s a felháborodott tömeg addig dobálta kővel, amíg meg nem halt. „Aki bűn nélkül való közületek, az vesse rá az első követ!” – mondta Jézus az asszony vádlóinak. Máskor pedig ezt mondta tanítványainak: „Ha vétkezik ellened testvéred, fedd meg (azaz szidd meg), de ha megbánja, bocsáss meg neki. Ha napjában hétszer vétkezik ellened, de hétszer jön hozzád, és azt mondja: »Sajnálom« – bocsáss meg neki!”

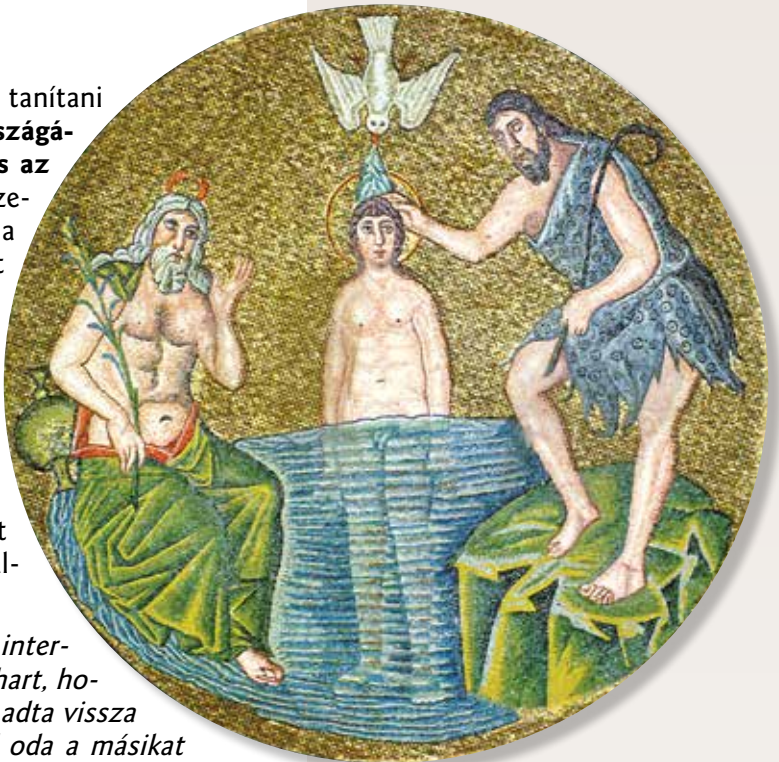
• Ismételd! Mi az „eredendő bűn”?

Jézus kereszthalála

A zsidó főpapok féltékenyek voltak Jézus népszerűségére. Elhatározták, hogy megölik. Egyik tanítványa – Júdás – pénzért elárulta, hogy hol tudják a katonákkal elfogatni őt. Pilátus, a római helytartó halálra ítélte és **keresztre feszítettette. Halála után a harmadik napon feltámadt**, majd felment a mennybe atyjához, Istenhez.

A keresztény vallás szerint Isten fia volt, és maga is az Isten. Akik nem hisznek Istenben (vagy nem keresztény istenhívők), azok szerint pedig Jézus egyszerű ember volt, aki tanításaival megalapította a keresztény vallást. Az biztos, hogy Jézus élt, róla nemcsak bibliai elbeszélések szólnak, hanem úgynevezett pogány* szerzők művei is.

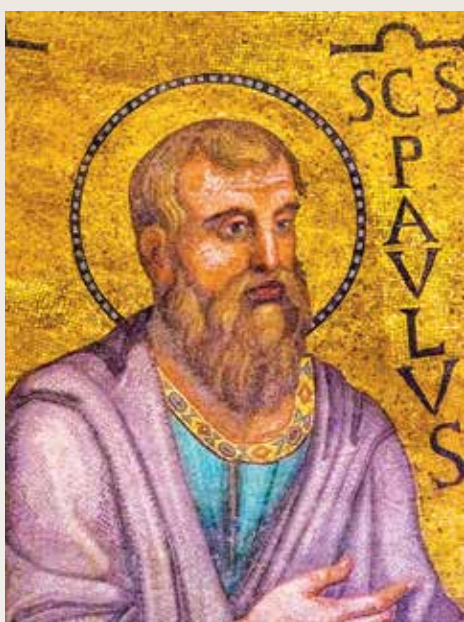
Valóban Isten fia volt Jézus? Erre a kérdésre nem a történelmekönyvnek kell választ adni. **Ez hit kérdése, erről mindenki maga dönt.**



Jézus megkeresztelése (mozaik Ravennából). A művész nemcsak Jézust, Keresztelő Szent Jánost és galamb formájában a Szentlelket ábrázolta, hanem a kép bal oldalán a folyó istenét is. 🌐 Nézz utána, mi a folyó neve!

@ Nézz utána az interneten, ki volt Keresztelő Szent János, és mi okozta halálát! (Kulcsszó: „kereszttség”, „Keresztelő János”.)

4 Így tanított Jézus: „Boldogok a lélekben szegények: övék a mennyek országa. Boldogok a szomorkodók: majd megvigasztalják őket. Boldogok a szelídek: övék lesz a Föld. Boldogok a tisztaszívűek: ők meglátják Istent. Boldogok a békességesek: ők Isten fiai...” (Lélekben szegény az, aki lelki békével elfogadja a földi szegénységet.)



Mozaik Pál apostorról. *„Mert tudjuk, hogy ha e mi földi sátorházunk elbomol, épületünk van Istentől, nem kézzel csinált, örökké való házunk a mennyben”* – írta Korinthusz város keresztény gyülekezetének.

6 Gyülekezetek alakultak Kis-Ázsiában, Görögországban, Észak-Afrikában és Itáliában mindenfelé, többek között a birodalom fővárosában is. A gyülekezetek tagjai: férfiak és nők, szegények és gazdagok, szabadok és rabszolgák teljesen *egyenlőnek tartották magukat*. Sokan teljes vagyonukat a közösség javára fordították. Ebből segítettek a szegényeket, és *közös étkezéseket*, úgynevezett szeretetlakomákat tartottak. Összejöveteleken együtt imádkoztak, énekeltek, tanították egymást.

Az első karácsony



A kereszténység elterjedése a birodalomban

Az új vallás Jézus halála után gyorsan terjedt. A keresztény hívők közösségeket, úgynevezett gyülekezeteket alkottak. **5**

5 Pál kezdetben esküdt ellensége volt a keresztényeknek, üldözte őket. Egy évvel Krisztus halála után éppen Damaszkuszba* készült, hogy katonákkal elfogassa az ottani keresztényeket, amikor a damaszkuszi úton nagy fényesség közepette alászállt az égből Jézus, és ezt kérdezte tőle: „Miért üldözöl engem?” A látomás annyira megrázta őt, hogy ettől kezdve a birodalomban mindenfelé terjesztette a keresztény tanításokat, személyesen és leveleiben.

Pál apostol hirdette azt, hogy *a gazdagok is lehetnek keresztények*, ha vagyonukat jótékonykodásra fordítják. Arra intette a keresztényeket, hogy ne lázadozzanak, hiszen *a földi hatalom is Istentől ered*. Ez segített abban, hogy Krisztus követői ne tekintsék magukat teljesen kívülállóknak a birodalomban.

Gyönyörűen fogalmazta meg *a szeretet* fontosságát a korinthuszi keresztényekhez írt levelében: „Ha embereknek vagy angyaloknak nyelvén szólok is, szeretet pedig nincsen énbennem, olyanná lettem, mint a zengő érc vagy pengő cimbalom.”

A kereszténység Palesztinán kívüli elterjesztése nagyrészt Szent Pál apostol* nevéhez köthető. Az Újszövetség szerint ő volt az első, aki az új vallást nemcsak a zsidók, hanem az egész emberiség közös kincsévé kívánta tenni. **6**

A rómaiak átvették a provinciák helyi vallásait, nem tiltották idegen istenek tiszteletét.

- *Mondj korábban tanult példát más népektől átvett vallásra, istenekre!*
- *Mi a különbség az ember beszéde és a zengő érc (a harang) vagy a cimbalom hangja között?*

A keresztény hitélet színterei és szertartásai

A keresztények nem ismerték el a római isteneket, főként a császárok isteni mivoltát, ezért az állam ellenségesen viseltetett velük szemben. **A keresztényüldözések** miatt halottaikat titokban föld alatti vermekben, az ún. **katakombákban** temették el. A rendes istentisztelet helye magánházaknál volt, de a hitükért életüket áldozó vértanúik ünnepein a szentmisét azok sírjánál, s a gyászistentiszteleteket is a holtak sírjainál tartották a katakombákban. Miután a keresztény hit az egész birodalomban elterjedt, **Nagy Konstantin császár a többi vallással egyenrangúvá nyilvánította.** **7** Néhány évtized múlva a kereszténység a birodalomban államvallássá vált, más („pogány”) vallásokat pedig betiltottak.

Megépültek az első templomok, **létrejött az egyház szervezete.** Az apostolok utódaiként a püspökök vezették a papságot. Keresztény hagyomány szerint **Péter apostol volt Róma első püspöke, azaz a római pápa, a mai katolikus egyház feje.**

Megépültek az első templomok, létrejött az egyház szervezete. Az apostolok utódaiként a püspökök vezették a papságot. Keresztény hagyomány szerint Péter apostol volt Róma első püspöke, azaz a római pápa, a mai katolikus egyház feje.

- *Tudod-e, ki ma a pápa?*



Keresztényeket löknek vadállatok elé a cirkuszi játékokon • *Miért üldözték a keresztényeket a Római Birodalomban? Mit jelent a „mártír” kifejezés?*

Kialakult a **szertartások* rendje** (liturgia), ami a mai hívő keresztények életét is meghatározza, az istentiszteletek (misék) felépítése és az emberi életet születéstől a halálig kísérő szentségek sora. **A szentségek közül a legfontosabbak a keresztség, ami a Krisztushoz tartozás jelképe és pecsétje, valamint az úrvacsora.** Az úrvacsora hagyománya az Ószövetség emlékünnepéhez kötődik, amikor a zsidó nép az Egyiptomból való szabadulására emlékezett (pászka ünnepe). Ez alkalommal az áldozati szertartás része volt a bárány és a kovásztalan kenyér fogyasztása. Az evangéliumok szerint Jézus új jelentést adott az ünnepnek, mikor nagycsütörtökön (utolsó vacsora) önmagát azonosítja az áldozati bárányval, aki testét, életét és véréát adja váltságként az emberek bűneiért. Ez az új szövetség, amely minden emberre vonatkozik. **Az úrvacsora kellékei a kenyér és a bor, amelyek Jézus testének és vérének jelképei** a hívők számára. Az úrvacsora kiszolgáltatásának módjában a keresztény felekezetek eltérnek egymástól.

Az új keresztény ünnepek sorában **legelőször a vasárnapot ünnepelték meg.** Ez Krisztus feltámadásának a napja, és az Úr napjának nevezik. **A karácsony Jézus Krisztus születésének, a húsvét Krisztus feltámadásának ünnepe.**

@ Nézz utána, minek az ünnepe a pünkösd!



7 Konstantin (IV. századi római császár) – kortársának leírása szerint – egyik csatája előtti éjszakán álmában figyelmeztetést kapott. Megjelent előtte Krisztus keresztje, és egy hangot hallott: „Ebben a jelben győzől!” Konstantin másnap a katonák pajzsára rajzoltatta a keresztet – és győzött. A leírás szerint ezután döntött a kereszténység elfogadásáról, vagyis a vallási türelemről. Néhány évvel később Konstantin a vasárnapot kötelező állami ünnepé tette.

A Konstantin-bazilika belső tere Trierben (Németország). Az épület eredetileg Nagy Konstantin császár tróntermének épült, később lett a trieri érsek (főpap) bazilikája.

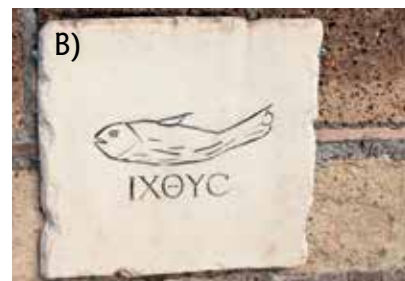


Jézus átadja a mennyország kulcsát Szent Péternek

A keresztény vallás jelképei

Templomokban, múzeumokban, régi emlékműveken, szobrokon láthatók olyan ábrázolásokat, amelyek a **keresztény hit jelképei**. Többek között ilyen a **kereszt ábrázolása**, ami Krisztus kereszthalálát, a halál és a bűn feletti győzelmét jelképezi. **Az IHS monogram Jézus Krisztust, a bárány a kereszttel a feltámadt Krisztust jelképezi. A galamb a Szentlélek szimbóluma.**

• *Meséld el, ti hogyan ünnepeltek karácsonykor, húsvétkor és pünkösd napján! Mi teszi számodra ünneppé a vasárnapot?*



A keresztény vallás jelképei: A) IHS jel egy templomi szertartáson használt kenyéren. Jelentése: Iesus Hominum Salvator, magyarul: Jézus az emberek üdvözítője. B) Hal – ezt jelenti a görög felirat is. A görög „hal” szóból kirakható ez a mondat: Jézus Krisztus Isten Fia, Megváltó. C) A Jézus feltámadását jelképező bárány is látható a XVI. század elején készült oltárképen (Isenheim, Franciaország). D) A Szentlélek ábrázolása egy itáliai templom falfestményén (XVIII. század).

Összefoglaló kérdések

1. Mi az Újszövetség?
2. Melyek Jézus életének legfontosabb eseményei?
3. Melyek a keresztény vallás legfontosabb tanításai?
4. Az első időben miért üldözték a keresztényeket?
5. Miért engedélyezték később a keresztény vallás elterjedését?

Vázlat

Biblia:

- Ószövetség → a zsidók szent könyve,
- Újszövetség – evangéliumok ← Jézus élete, halála és feltámadása.

Jézus tanításai: szeretet, megbocsátás.

- Isten új szövetsége az emberekkel.

Első gyülekezetek (egyenlőség, közös szertartások).

Keresztényüldözések a birodalomban, majd a vallás engedélyezése.

Keresztény ünnepek.

A kereszténység

A kereszténység a Közel-Keleten, a zsidók által Kánaánnak nevezett területen alakult ki. Ezen a földön telepedtek le a zsidó törzsek, amelyeket Mózes vezetett ki Egyiptomból. A Kr. e. 1. évezred végén itt jött létre az első zsidó állam Dávid, majd Salamon király idején.

A zsidó nép történetének egyik fő forrása a Biblia, amely két fő részből áll: Ószövetség és Újszövetség. Az Ószövetség a zsidó és keresztény, az Újszövetség a keresztény vallás szent könyve. Az Ószövetség a zsidó nép történetének egyik fő forrása. Az Újszövetség Jézus alakját állítja a középpontba. Ezt a két vallást egyistenhit jellemzi, más ókori vallásoktól eltérően.

A kereszténység Jézus tanításai nyomán jött létre. Az Ő életéről és tanításairól az Újszövetségben az evangéliumok számolnak be. Tanításainak lényege a szeretet parancsa Isten és embertársaink iránt. Keresztény hit szerint Jézus az ószövetségi próféták által megjövendölt Megváltó (jelentése: fölment), aki megváltotta a benne hívő embereket bűneiktől.

Jézust a vallási vezetők nyomására a római helytartó (Pontius Pilátus) halálra ítélte, és keresztre feszítették. Halála után a harmadik napon azonban feltámadt, majd felment a mennybe.

A keresztény vallás az egész birodalomban elterjedt. Ebben jelentős szerepet játszott Pál apostol. Szent Pál térítő útjainak köszönhetően az új vallás a pogányok – görögök, rómaiak – között is egyre népszerűbb lett.

A Római Birodalom kezdetben kegyetlenül üldözte az egyistenhívő kereszténységet, majd Konstantinus császár a többi vallással egyenrangúvá tette a kereszténységet, és maga fogalmaztatta meg a keresztények hitvallását.

A keresztény emberek gyülekezeteibe tömörültek, istentiszteleteket tartottak. Egyre szervezettebbé vált a keresztény közösségek élete, rendszeressé tették az úrvacsora gyakorlatát. Mindezek együttesen eredményezték, hogy a kereszténység világvallássá vált, amely a mai napig a világ legtöbb hívet számláló vallása.

1. Mi a Biblia?
2. Meséld el a teremtés történetét röviden!
3. Mikor volt az ókori zsidó állam fénykora?
4. Melyik birodalom fénykorában és mikor jelent meg Jézus?
5. Hogyan nevezik a Jézus életéről szóló beszámolókat?
6. Melyek Jézus születésének legfontosabb eseményei?
7. Miként kapcsolódnak Jézushoz a felsorolt nevek: názareti József, Szűz Mária, Nagy Heródes, Júdás, Szent Pál?
8. Miért váltak az evangéliumokban kitüntetett helyszínekké: Názaret, Betlehem, Jeruzsálem, Koponyák hegye (Golgota)?
9. Mi volt Jézus valódi célja az általa véghezvitt csodatételekkel?
10. Mi a keresztény vallás legfontosabb tanítása?
11. Kikre vonatkozik az Ószövetség népe elnevezés?
12. Kikkel és milyen feltétellel köti Isten az új szövetséget?
13. Milyen életre szóló változás történt Pállal a Damaszkuszba vezető úton?
14. Miként foglalja össze a keresztény tanítás lényegét a korinthuszi gyülekezetnek írt leghíresebb levele?
15. Hogyan változott a keresztények helyzete a Római Birodalomban?

Összefoglalás



• Kit ábrázol a szobor? Melyik nép történelmében játszott jelentős szerepet?



• Melyik városban állt ez a templom? Ki építette?



• Milyen eseményt ábrázol a rajz? Meséld el a történetet a Biblia szerint!



— A középkor talán legjellegzetesebb építményei a várak. Ezek több feladatot is elláttak. Életteret biztosítottak sok ember számára, de védelmet is nyújtottak a támadások ellen, és sokszor a kereskedelem színterei is voltak. A kereskedelmi útvonalak egy-egy várból jól beláthatóak voltak, tehát a kereskedők védelmét is szolgálták.

A középkor világai

IV. fejezet



A vár általában több részből állt, volt külső és belső vár is. Az építményt várak vette körül. A várakon átívelő híd végén gyakran egy csapóhíd vagy csapórács volt. A védelem legfontosabb elemei a bástyák voltak, ezek az idők folyamán többször megújultak a kor haditechnikai felfogása szerint.

Hogyan élt a középkor embere a várban, a városokban, a kolostorokban? Ezzel ismerkedünk a következő fejezetben.





Nagy Károly frank uralkodó (768–814) her mája. A herma olyan mellszobor, amely egyben ereklyetartó is.

1 Az egyik leghatalmasabb bizánci császár Justinianus (jusztniánusz) volt (VI. század). Akkora területen akart uralkodni, mint a nagy római császárok. Hadjárato kat indított nyugat felé.

Egy magas rangú hivatalnok írt a császárról: „kétszínű, kiismerhetetlen ember volt. Mesterien tudott valamilyen meggyőződést színlelni; könnyet nem örömeiben vagy fájdalomában ejtett, hanem számításból, amikor a pillanat és a körülmények ezt kívánták.”

• *Vitassátok meg, szükségesek-e ezek a tulajdonságok egy nagy uralkodónak!*



I. (Nagy) Lajos király (1342–1382) ezüstpénzének egyik oldala. A király a trónján ül, kezében jogar és országalma.



Szent László király I. (Nagy) Lajos király aranypénzén • *Nézz utána, mikor uralkodott I. (Szent) László!*

10. Élet a várban és a vár környékén

A középkor embere királyok és földesurak fennhatósága alatt élt. A király és a földesúr is várat építtetett, amely hatalmának központja volt, és egyben a védelmet is szolgálta. A vár körül épült ki az uradalom, ahol a parasztok falvai és a megművelt földek is voltak.

Királyok és nemesek

A Római Birodalom megszűnése után létrejövő új államok élén álló **uralkodókat királynak** nevezték. A korábban pogány vallású barbár népek kereszténnyé válásával **az egyház a királyi hatalom fő támasza** lett. Az uralkodókat már nem a nép választotta meg, hanem a népet irányító, egy családból származó vezetők egymást követve örökölték a királyi címet. Hatalmuk elismertetésére a katonai erő mellett szükség volt az égi felhatalmazásra. Nagy Károly frank király, majd császár használta először az „Isten kegyelméből” jelzőt uralkodói címei mellett. A magyar nyelvben a „király” kifejezés valószínűleg Nagy Károly nevéből ered.

A leendő uralkodó a koronázásakor megkapta **az uralkodói jelvényeket, a koronát, a palástot, a kardot vagy lándzsát, az országalmát** vagy keresztet. A király személyében sérthetetlen, és országa összes lakója az alattvalója volt. A **királynak** mint a legfőbb hadúrnak **meg kellett védenie az országot** az idegen támadásokkal szemben. **1**

Ő hozta a törvényeket, és ő volt a legfőbb bírói hatalom. Nemességet, tisztségeket, birtokot adományozhatott. Az államügyek intézésében az általa kinevezett tisztségviselőkből, az ország egyházi és világi főméltóságaiából álló királyi tanács segítette.

A középkori uralkodók életében nagyon fontos volt, hogy fiú utódjuk szülessen, aki örökli a királyságot. **Az európai királyi családok gyakran rokoni kapcsolatban álltak egymással**, mivel békekötéskor, politikai szövetségek létrehozása alkalmával az uralkodói dinasztiák leszármazottai házasságával erősítették meg kapcsolataikat.

A kora középkor társadalmát három fő részre lehetett osztani: a hadakozókra (nemesek), az imádkozókra (papság) és a dolgozókra (parasztság). A mai nyelvünkben a nemes kifejezést jó tulajdonságokkal rendelkező emberre használjuk. A **nemesség** Európában a társadalom **kiváltságokkal rendelkező** része volt, aki részt vett a politikai hatalom gyakorlásában, az ország védelmére **a király mellett köteles volt hadba vonulni**. A kiváltságok közül az egyik legfontosabb az adómentesség volt. A nemességen belül megkülönböztetjük a főnemeseket, a bárókat, akik az országos tisztségeket (Magyarországon a nádor, az országbíró, a tárnokmester stb.) betöltötték. A főurak kíséretük tagjainak szolgálataikért birtokot adományoztak. Az alattvalók hűséggel és katonai szolgálattal tartoztak, hűbéresekké váltak, amit hűbéruraiknak tett esküvel erősített meg. A hűbérúr cserébe veszély esetén megvédte hűbéresét (vazallus). A legnagyobb hűbérúr a király volt.

A **nemesek földjeit a parasztok (jobbágyok) művelték** meg, és adót fizettek földesuruknak. A földesúr bíraskodott **jobbágyai** felett.

A nemesek családjukkal várakban éltek. Fő tevékenységük a katonáskodás mellett a vadászat volt, és gyakorta tartottak ünnepeket, lakomákat. A nemesekből lettek a lóháton páncélban, lándzsával, pajzzsal, karddal küzdő **lovagok**.

Az uradalom

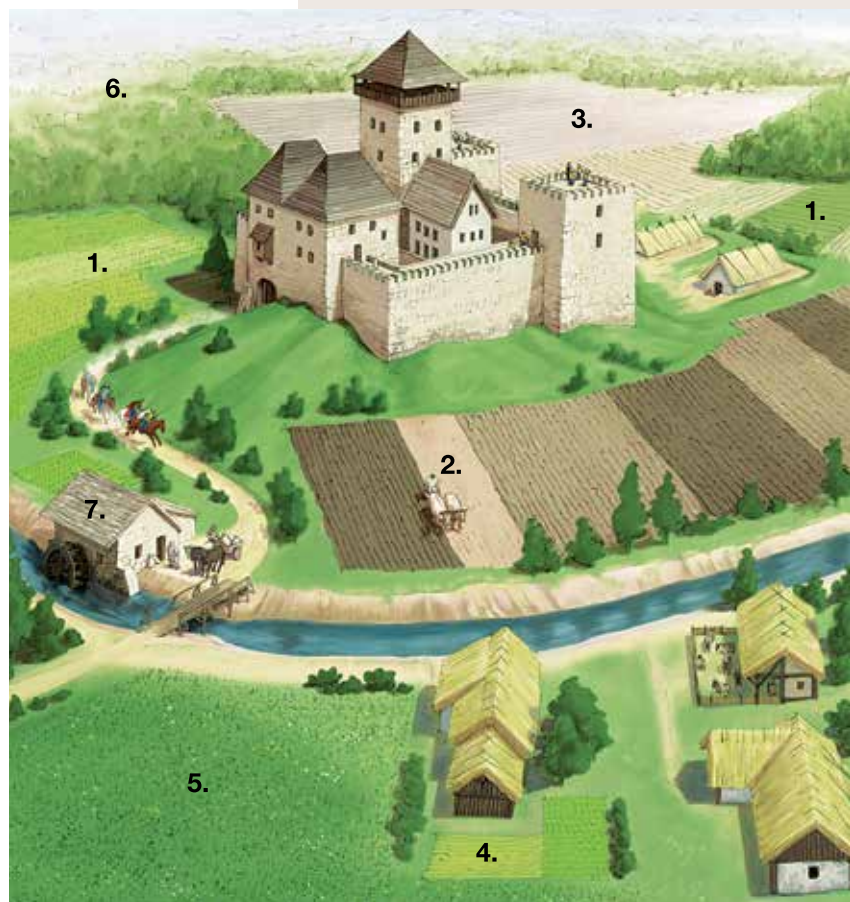
A középkorban a parasztek egy-egy földesúr hatalma alá tartoztak. A földesúr birtokán állt a vár, amely mindenkinek láthatóvá tette az úr hatalmát. A vár körül voltak a szántóföldek, erdők, legelők és a parasztek telkei. Nézzük meg, hogyan alakult ki ez a rendszer!

Az uradalom gazdája: a földesúr

A középkorban minden termőföld a földesurak tulajdonában volt. Ezeket a birtokokat **uradalomnak** nevezték. A földesúr birtokának nagyobb részét a paraszteknek engedte át használatra. Az uradalom területén lakó és ott termelő parasztek voltak a **jobbágyok**. Az általuk használt uradalmi földek a **jobbágytelkek**.

A földbirtok kisebb részét a földesúr nem osztotta ki a jobbágyoknak, hanem saját használatára tartotta fenn. Itt termelték meg a földesúr, családja és szolgálói élelmét. Az uradalomnak ezt a részét **majorságnak** nevezték.

- *Kinek a tulajdonában volt*
 - a majorság,
 - a jobbágytelek,
 - a közös használatú területek (pl. erdő, folyó, legelő)?



Egy középkori uradalom képe és a háromnyomásos gazdálkodás. Figyeld meg a már zöldellő őszi vetést (1.), a tavaszi vetést előkészítő szántást (2.) és a bevetetlen területet (az ugart, 3.)! Láthatók a jobbágyházakhoz tartozó kertek (4.) és a közösen használt legelő (5.), erdő (6.), malom (7.). • *Milyen részekből állt az uradalom? Milyen munkákat látsz a rajzon?*

Hogyan alakult ki a jobbágyság?

A Római Birodalom idején a földet többnyire rabszolgák művelték. A rabszolga a termésből mindig csak annyit kapott, hogy ne éhezzen. Munkája ezért nem is ért túl sokat. Ráadásul az ókor végén, amikor Róma már csak ritkán nyert csatát, kevés volt a fogoly, ezért rabszolgákból sem volt elég. Sok földbirtokon dolgozó **rabszolgát felszabadítottak**. Ők a földbirtok egy részének használójává váltak. Továbbra is a földet művelték, de **a termés egy részét megtarthatták** maguknak. Így ha többet termeltek, az számukra is jó volt, hiszen nekik is több maradt. A jobbágyok között akadtak olyanok is, akiknek ősei nem rabszolgák, hanem **szabad emberek**, például **harcosok** voltak. Ők a jobb megélhetés reményében általában **felajánlották munkájukat** egy gazdag földbirtokosnak, akitől földet kaptak használatra. **2** A jobbágyság tehát **volt rabszolgákból és a földesúr szolgálatába álló szabadokból alakult ki**.

A jobbágytelek

A jobbágytelek több részből állt.

1. Minden jobbágy kapott egy **házhelyet**, ahová kis házat épített. A házhoz **kert** tartozott, amelyben zöldséget, gyümölcsöt termesztettek. Az egymás melletti jobbágyházak alkották a középkori **falut**.

2 A harcosok többségének kezdetben volt saját tulajdonú földje. Amikor azonban harcba kellett indulniuk, földjük bevetetlen maradt, és családjuk éhezett. Ezért közülük sokan önként vállalták, hogy a földesúrnak is dolgoznak, ha nem kell katonáskodniuk.

3 A terményadó és robot mellett egyéb kötelezettségei is voltak a jobbágyoknak. Neves alkalmakkor (pl. előkelő vendég látogatásakor, a földesúr gyerekeinek esküvőjekor) a jobbágyok ajándékokat vittek uruknak (pl. bort). Előfordult, hogy a jobbágyoknak kellett a saját szekerével szállítani a földesúr terményeit. Természetes volt, hogy a jobbágy a saját szerszámaival és állataival dolgozik a majorságban is.

Malom alulcsapott vízikerekkel. A malom őrlőszerkezetét a folyóvízbe merülő vízikerek hajtotta. Később rájöttek, hogy jobb, ha a víz fölülről zúdul rá a kerékre – ez a fölülcsapott vízikerek. A vízikerek nemcsak malmoknak szolgáltatott energiát, hanem különböző fűrészelő, kalapáló és ércetörő szerkezeteknek is. • *Tervezz a füzetedbe olyan gépeket, amelyeket ilyen malomkérekkel lehet meghajtani (pl. fafűrész, kőtörő kalapács)! A molnár nemcsak használta a malmot, hanem ő maga építette és javította is. Versenyezzetek! Ki tud több olyan mai foglalkozást felsorolni, amelyhez a molnároknak régen érteniük kellett!?*

2. A falu határában minden jobbágynak **szántóföldje** volt, amelybe főleg valamilyen gabonafélét (búzát, árpát, rozst) vetett.

A **jobbágytelek használatáért** a jobbágy az urának **többféle szolgáltatással** is tartozott. Termésének egy részét a földesúr emberei minden évben beszedték. A nála maradó részből azonban a jobbágy meg tudott élni. A majorságot a jobbágyok kötelező ingyenmunkával, **robottal** művelték meg. 3

- *Mi a majorság?*
- *Mit nevezünk ma robotnak?*

A jobbágyok vitáiban, peres ügyeiben a földesúr bíraskodott, ha bűnt követtek el, ő ítélkezett felettük.

A mezőgazdaság fejlődése

Amíg a falvakban csak kevés jobbágy lakott, a földeket addig használták, amíg azok termést adtak. Ha a föld kimerült, az emberek más helyre költöztek, ahol az erdőt és bozótot kiirtva új szántóföldet alakítottak ki. Egy idő után azonban már nem akadt gazdátlan föld. Más módszert kellett találni.

A rendelkezésre álló **szántóföldet** kettéosztották. Az **egyik felét bevetették, a másikat** pedig pihenni hagyták. Az utóbbi részt **ugarnak** nevezték, és állatokat legeltettek rajta, amelyek meg is trágyázták azt. E földművelési módszer neve **kétnyomásos gazdálkodás**.

A malom részei: 1. vízikerek; 2. csatorna; 3. gát; 4. zsilip, amellyel a kereket hajtó vízmennyiséget szabályozták; 5. a forgásirányt megváltoztató fogaskerekek; 6. garat, ahová a gabonát beöntik; 7. az őrlést végző malomkő; 8. a végeredmény: a liszt, amelyből kenyeret sütöttek.





A jobbágyok állatokkal, főleg ökrökkel dolgoztak. Ezeket kezdetben úgy fogták be a szekér és az eke elé, hogy a köteleket (a hámot*) az állat nyakára tették. Ha nagyobb erőt kellett kifejteni, az állatok fulladoztak. Idővel a földművesek rájöttek, hogy jobb, ha a hámot áthelyezik az ökrök mellére, a szügyre. A **szügyhállal** az állatok sokkal **nagyobb erőt** tudtak kifejteni.

Az aratást azonban még sok száz évig sarlóval*, hajlongva végezték.

- *Mi a különbség a sarló és a kasza között?*
- *A magyar népdal megmutatja, milyen nagy erő kellett a nehéz- eke vontatásához. Egészítsd ki a sort: „Szeretnék szántani, ... ökröt hajtani...”!*

A középkori falu élete

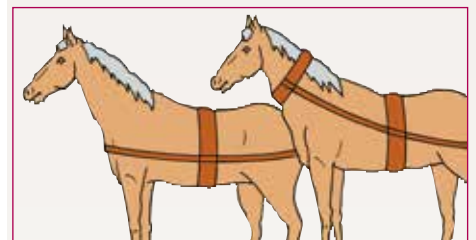
A legtöbb falu igyekezett saját magát ellátni a szükséges javakkal. A szerszámokat a helyi kovács, az edényeket a fazekas készítette. A gabonát a malomban őrölték meg. Használatáért a jobbágyok a liszt egy részével fizettek. A ruhákhoz való fonalat az asszonyok a birkák gyapjából maguk fonták, a szövetet pedig megszőtték.

- *Szerszámkészítésen kívül még mivel foglalkozott a falu kovácsa?*
- *Korábban tanultál a fazekasmesterségről. Mondd el, hogyan készíti a fazekas az edényeket!*

Ha jó volt a termés, akkor a paraszt és családja gondtalanul töltötte a telet. Ám ha csak közepes mennyiséget takarítottak be, éhezniük kellett. Az **éhínség** és a betegségek, **járványok** egész falvakat pusztítottak el. A halottak között mindig nagyon sok volt a gyerek.

Az élet nem csak a kevés és egyhangú étel miatt volt nehéz. **4** A középkor elején a jobbágyok **félíg földbe süllyesztett kunyhókban** laktak. A tűzhely füstje a szűk ajtón gomolygott ki.

Aratás a középkorban • *Figyeld meg, hogy milyen munkát végeznek a férfiak és milyen a nők!*



Szügyhám és nyakhám



Szántóvető paraszt XIV. századi ábrázolása • *Figyeld meg az eszközeit! Milyen ékét ábrázol a kép?*

4 A középkori parasztek étkezési szokásai. A parasztek által elvetett és learatott termés többségét a *kásának* való növények tették ki. (A kása valamilyen gabonaféle őrleményéből sűrű péppé főzött étel.) Húst nagyon ritkán ettek. Vadászni a legtöbb helyen pedig csak az uraknak volt szabad.

A középkorban a parasztek között lassan elterjedt a kenyérsütés szokása is. Mivel a fűtőanyag, a fa nagyon sokba került, ritkán tudtak kenyeret sütni. Volt olyan vidék, ahol évente csak ötször-hatszor fűtötték be a kemencét. A kőkeményre száradt kenyeret baltával darabolták. A szeleteket levesbe mártogatták, hogy meg tudják enni.

5 Új fegyverek. A XIV. században kezdett elterjedni Európában a *lőpor és az ágyúk használata*. Ezek hatására megváltozott a várak építése is. Korábban minél magasabb, vékony falakat emeltek, hogy az ellenség ne tudjon létrákon felmászni azokra. Az ágyúk azonban gyorsan elbántak az ilyen falakkal. Ezért az új váraknál vastagabb és viszonylag alacsony bástyákat terveztek. Később az ágyúk mellett kisebb, favillára föltámasztott fegyverek, puszkák is megjelentek a csatatereken. Ezek csaknem mindig átütötték a lovagok páncélját.



A Salamon-torony Visegrádon. Nevét onnan kapta, hogy a legenda szerint ide záratta be öt unokatestvérét, I. (Szent) László, amikor föllázadt ellene. Ez azonban nem lehetséges, mert Salamon és László a XI. században élt, a tornyot pedig IV. Béla király építtette a XIII. században. ● *Keress képeket az interneten további híres magyar középkori várakról! (pl. Gyula, Diósgyőr, Siklós)!*

A jobbágyoknak szállásukat télen az állatokkal is meg kellett osztani. Hosszú évszázadok után alakult ki a föld fölé épített parasztház. Ebben már nem nyílt tűzhely volt, hanem **kemence**, amelynek füstjét el tudták vezetni. A mai lakás kelléke, a fürdőszoba viszont hiányzott. A falusi emberek tavasztól őszig a patakokban fürödtek, télen pedig sehogy. Sok embert élősködők* is kínoztak.

Várépítészet – híres magyar középkori várak

A kora középkorban a földesurak várakban éltek. Váraik eleinte egyetlen toronyból álltak. Mivel még nem tudták fűteni, így télen állatbőrökkel védekeztek a hideg ellen. Később megjelentek az első kandallók*. Nem ismerték az ablaküveget sem. Télen a nyílásokat fatáblákkal takarták el. A sötétben fáklyák adtak valamennyi fényt. **A lakótornyot később fallal kerítették körül**, a falon lőrészeket vág-
tak, tornyokat építettek: kialakult a **középkori vár**. 5

A középkori várak az uradalom megerősített központjai voltak, a várúr itt bíraskodott alattvalói felett, itt őrizték értékeiket és a begyűjtött adót. Emellett a földesúr, családja, kísérete és szolgálai lakhelyeül is szolgált. A várúr és a személyzet ellátására konyha, műhelyek, raktárak, istállók is helyet kaptak a falakon belül. A vár a lovagi élet, a lovaggá avatás, ünnepségek és lakomák színhelye is volt.

A közhiedelemmel ellentétben a középkorban a nők korántsem éltek olyan alárendelt szerepben, mint hinnénk. A férj távolléte idején az úrnő irányította az uradalmat, s ha kellett, fegyverrel védte a várat a támadók ellen.

Mai szemmel nézve a várakban nem volt túl kényelmes az élet. A vastag falak miatt nem lehetett kifűteni a helyiségeket, a szobák sötétek voltak, mert az ablakok üvegezése a középkor vége felé is csak a leggazdagabbak számára volt elérhető. A bútort az mai szemmel szegényesnek tűnik: asztal, szék, ágy és a tárolásra való faladák alkották a berendezést. A falakon levő faliszőnyegek, kárpitok nemcsak díszítésre, de a meleg megtartására is szolgáltak.

A magyarországi várépítészet egyik legfontosabb korszaka a tatárjárás utáni évekre esik. IV. Béla király újabb keleti támadástól tartva erős kővárakat építtetett, és a főurakat is erre biztatta. Ennek az eredményeképp épült meg az 1250-es, 1260-as években **hazánk egyik legnagyobb erődítménye, a visegrádi kettős vár**. A több mint 300 méter magas Várhegyen épült fellegrvár a tűzértség megjelenése előtt szinte bevehetetlen volt. Egyetlen sebezhető pontja a vízellátás, mivel a sziklára épült erősségben ezt két víztárolóval (ciszterna) lehetett megoldani. A fellegrvárat őrtornyokkal megerősített völgyzáró fal kötötte össze az alsóvárral és a Duna-parton álló vízi toronnyal. Az alsóvár két kaputoronyból és a 34 méter magas lakótoronyból, az ún. Salamon-toronyból áll. Az alsóvár a Buda felől Esztergom irányába haladó utat, a dunai torony pedig a hajóforgalmat ellenőrizte és a kikötőt védte.

A visegrádi vár jelentősége 1323-tól vált fontossá, amikor I. Károly király Visegrádra helyezte székhelyét. A visegrádi királyi palota felépüléséig az uralkodó főleg a várban lakott. A fellegrvárban újabb védőfalak, tornyok és palotaszárnyak épültek, a Salamon-toronyban a belső helyiségeket alakították lakályosabbá.

Az 1335-ben Visegrádon megrendezett királytalálkozón a magyar, a cseh és a lengyel király, a német és lengyel hercegek több ezer fős kíséretének elszállásolását és megvendéglését részben a várban kellett megoldani.



Élet a várban • *Mondd el, ki mivel foglalkozik!*

A visegrádi várnak Mátyás király koráig alkalmasnak kellett lennie arra, hogy az uralkodó vagy előkelő vendégei megszállhassanak benne. A fellegrvár különösen fontos szerepet töltött be, mivel 1323-tól a török hódítás időszakáig itt őrizték a magyar Szent Koronát. Az alsóvár udvarán Nagy Lajos király idejében egy harangöntő műhely működött. A régészeti ásatások során előkerült leletekből arra lehet következtetni, hogy Európa egyik legnagyobb harangját öntötték itt. A visegrádi vár, a legtöbb magyarországi várhoz hasonlóan, a török háborúk idején több ostrom után romos állapotban maradt meg.



Jellegzetes középkori viseletek: jobbágy és nemes • *Sorold fel, miben különbözik a ruházatuk! Mit gondolsz, milyen anyagokból készülhetett az egyik, és miből a másik ruházata?*

Összefoglaló kérdések

1. *Hogyan alakult ki a vár?*
2. *Játsszuk azt, hogy jobbágyfiú vagy, akit a földesúr fia meghív játszópajtásnak a várba! Meséld el, miben különbözik az itteni élet a tiedtől, és miben hasonlít ahhoz!*
3. *Melyik a kedvenc magyar várad? Miért?*
4. *Fogalmazd meg, mi az uradalom!*
5. *Az uradalom mely részéhez kapcsolható a robot, és melyhez a terményadó?*

Vázlat

A király és a nemesek.
Földesurak és lovagok.
Királyi és földesúri várak.
Az uradalom működése.
A jobbágyok élete.
A gazdálkodás fejlődése: a két- és a háromnyomásos gazdálkodás.

1 *A kivágott tölgy.* A pogányok közé érkező egyik pap, Szent Bonifác – a hagyomány szerint – hiába győzködte a pogányokat a keresztény hit igazságairól. Végül dühbe jött, fejszét ragadott, és kivágta a nép által pogány istennek tartott tölgyfát. A fa anyagából keresztény templomot épített. Hitének ereje annyira megdöbbentette a harcias germánokat, hogy áttértek a kereszténységre.

- *Mi a legfőbb különbség az ókori görögök és rómaiak vallása, valamint a keresztény vallás között?*
- *A Római Birodalomban kezdetben üldözték a keresztényeket. Emlékszel rá, miért?*
- *Melyik császár engedélyezte a keresztény vallás szabad gyakorlását?*

2 *Mit kellett tudnia egy papnak?* Keresztelni, esküvői szertartást végezni, bűnökről és az erényekről tanítani, misézni, beteget vigasztalni, s a halottakat eltemetni. Ehhez szüksége volt az olvasás és az éneklés tudományára is.

Sankt (szankt) Gallen kolostora. A kolostor sokszor nem egy épület, hanem valóságos épületegyüttes volt, szinte egy kis város.



11. Élet a kolostorban

A középkorban elsősorban a kereszténység határozta meg Európa kultúráját, mindennapi életét. Szerzetesrendek, kolostorok, egyházi iskolák alakultak és váltak a kultúra központjaivá.

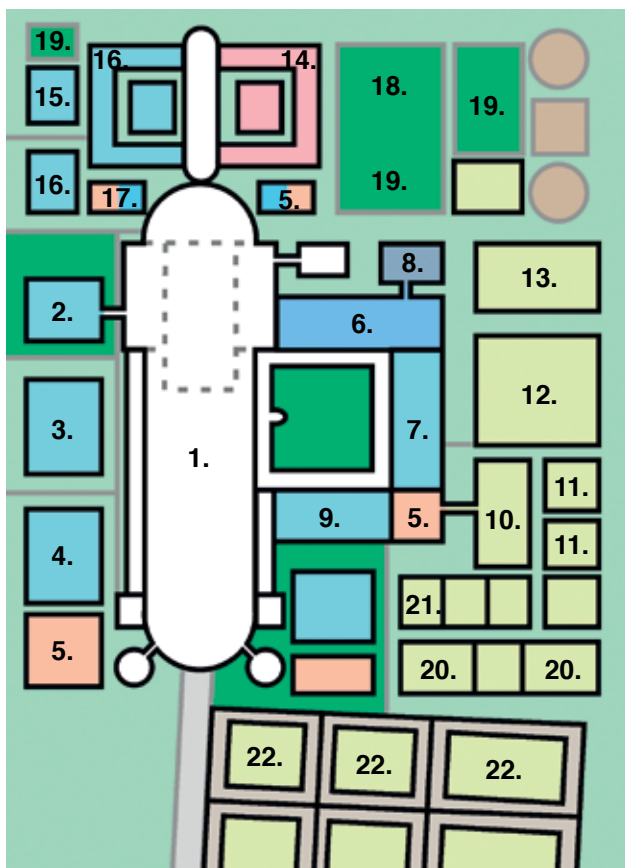
A falvak templomai

A **Római Birodalom helyén** kialakult királyságok lakói **kezdetben pogányok** voltak. Sok istenben hittek, akiről úgy gondolták, hogy forrásokban, sziklákban és főleg tölgyfákban laknak. Később keresztény papok érkeztek közéjük, akik igyekeztek őket meggyőzni az új hit igazáról. **1** **Az Európában megtelepedett legtöbb nép felvette a kereszténységet.** A keresztény egyház a XI. században kettészakadt: a nyugati **római katolikus egyházra** és a keleti **ortodox (görög-keleti) egyházra**.

A templomokat a földesurak építtették. A falvak papjait **plébánosoknak**, a nép papjainak hívták. **2** **A jobbágyok pedig termésük egytizedét adták az egyház fenntartására** és a plébános fizetésére. A pap feladata volt a nép oktatása és a templomi, vallási szertartások elvégzése. **3**

- *Meg tudod mondani, vajon honnét ered a latin plébános szó? Hogyan nevezték Rómában a népet?*

A kolostoregyüttes részei: 1. templom; 2. az apát háza; 3. iskola; 4. a vendégek háza; 5. konyha; 6. a szerzetesek közös hálóterme; 7. ebédlő; 8. illemhely; 9. éléstár; 10. pékműhelyek; 11. malmok; 12. kézművesek műhelyei; 13. magtár; 14. a tanuló háza; 15. az orvos háza; 16. kórház; 17. fürdőház; 18. temető; 19. kert; 20. istállók; 21. pince; 22. gazdasági épületek, raktárak.



A főpapok

A plébánosok előjárói (vezetői) a **püspökök** és az **érsekek voltak**. Az érseki cím volt az előkelőbb. A főpapok fölött állt a **pápa**, akinek a székhelye Róma városában volt. Őm a legtöbb főpapot nem ő, hanem a királyok nevezték ki. Jelöltjeik között sokszor szerepeltek barátai, vitézeik is. Emiatt sok főpap jobban szeretett harcolni vagy vadászni, mint imádkozni, és elhanyagolta egyháza dolgait.

A szerzetesek

A főpapok és a plébániák papjai mellett a vallási életben fontos szerepet töltöttek be – és töltenek be ma is – a **szerzetesek**. A szerzetesek a **vallásos élethez különösen vonzó emberek**, akik zárt közösségekben, szigorú szabályok szerint élnek. A szerzetesek lakóhelye a **kolostor**.

A bencés rendet egy itáliai szerzetes, **Szent Benedek** szervezte meg a Monte Cassino hegyén, általa alapított kolostorban. Benedeket Európa védőszentjeként is tiszteljük. A bencések a magyarok keresztény hitre térítésében is nagy szerepet játszottak. A kereszténység felvétele a magyarság körében Géza fejedelem idejében kezdődött meg, aki térítő papokat hívott országába. Így került kapcsolatba Szent Adalberttel, akinek paptársai 996-ban részt vettek a **pannonhalmi bencés monostor** alapításában. A kolostor jelentőségét mutatja, hogy **alapítólevelét, melyben kiváltságait, birtokait és javait írásba foglalták, Szent István király adta ki 1002-ben**. A kolostort a XX. századig többször átépítették, de legfontosabb részei, a díszes kapuval ellátott apátsági templom, a körfolyosó, (kerengő) és az ehhez csatlakozó épületszárnyak ma is megvannak.

• *Nézd meg a Sankt Gallen-i kolostor alaprajzát és képét! Milyen épületekből állt a kolostor?*

A barátok életmódját, napi tevékenységét a szerzetesi szabályzatok szabták meg. A legelső ilyen szabályzatot (regula) Szent Benedek állította össze. A **bencés rend jelmondata: „Imádkozzál és dolgozzál”**, ennek megfelelően a napirend részei az egyházi szertartásokon való részvétel, a magányos imádkozás, a kétkezi munka és az olvasás (tanulás). Igyekeztek a kolostort gazdaságilag önállóvá tenni. A középkori kertkultúra a kolostori kertekben fejlődött ki. A gyümölcsök, zöldségek mellett elsősorban a fűszer- és gyógynövények termesztése volt jelentős.

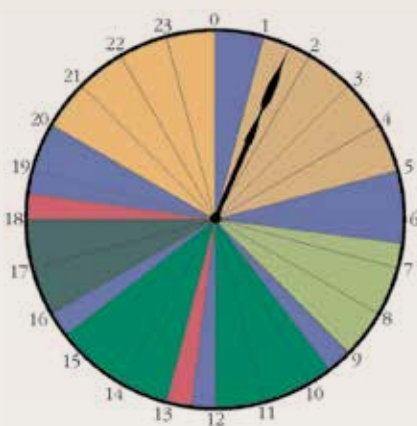
3 A legfontosabb ünnepek a középkorban. A vasárnap mellett a húsvétot és a karácsonyt mindenütt megünnepezték. Ezek mellett nagy ünnep volt annak a szentnek az ünnepe is, akinek az ereklyéje az oltárban volt, és akiről a helyi templomot elnevezték. (A szentekről a következő oldalon olvashatsz.) Ünnepek idején tilos volt dolgozni. Ezt is a papnak kellett ellenőriznie.

• *Minek az ünnepe a karácsony és minek a húsvét?*



Arató szerzetesek. 1500 körül készült oltárkép. • *Figyeld meg, mivel aratnak! Vajon miért imádkozik az egyik szerzetes?*





- imá
- olvasás vagy pihenés
- vasárnap mise, hétköznap munka
- munka
- ebéd, illetve vacsora
- munka vagy olvasás
- alvás

A szerzetes egy napja • Számítsd ki, hogy egy nap kb. hány órát imádkoztak, és hány órát aludtak a szerzetesek!

4 Szent Miklós püspök volt Kis-Ázsiában. A legenda szerint megtudta, hogy a városban három leány azért nem tud férjhez menni, mert nincs pénzüik hozományra*. Nagyon elszomorodott, ám megtalálta a megoldást. A nyitott ablakon át pénzes zacskót dobott be a lányoknak, akiket így apjuk férjhez tudott adni. Nem biztos, hogy mindez pontosan így történt. A történet lényege azonban ma is megszívlelendő: a jószívűség a legrosszabb helyzetben is segíthet. Innen származik a gyermekek megajándékozásának szokása Miklós-napon, vagyis Mikulás napján.

A bencés szabályzat foglalkozott a barátok ruházatával, étkezésével, a betegek ellátásával és a kolostori rend ellen vétők büntetésével is.

• A szabályzatot latinul *regulának* nevezzük. Mit jelent, hogy meg~~regu~~lázunk valakit?

A bencés kolostorok a kulturális élet központjai voltak. A korai időktől kezdve értékes könyvtárak voltak, amelyet régi könyvek másolásával is gyarapítottak. Pannonhalmán jött létre Magyarországon az első kolostori iskola.

Az ezredforduló után még számos szerzetesrend létrejött. Ilyen volt a Magyarországon, Boldog Özséb által alapított **pálos rend**. Ennek a ma is működő rendnek a központja kezdetben a **Pilisben** volt.

Szettek

A középkori egyházra nagyon jellemző volt a **szettek tisztelete**. A szettek szó eredetileg azt jelentette: „Isten tulajdona”. Azokra az emberekre mondták haláluk után, hogy szettek, akikről úgy gondolták, hogy kiváló életükért azonnal Isten mellé kerültek.

A szettek életéről írt történetek a **legendák**. A legendákban sok a mesés részlet, de sok bennük az igazság is. Nagyon tanulságosak is. (Példa erre Szent Miklós közismert legendája.) **4**

A szettek testrészeinek, ruhadarabjának, használati tárgyainak csodás erőt tulajdonítottak, és ereklyének hívták azokat.

• Az ereklye szót ma már nemcsak vallási, hanem köznapiban is szoktuk használni. Mire mondjuk például, hogy „családi ereklye”?



Ereklyetartó Szent Péter láncával • Nézz utána az interneten az ereklye legendájának!

Eretnekek

Eretnekeknek azokat nevezték, akik az egyház valamelyik tanításával szembe fordultak. Sok egyházi szabályt azért kérdőjeleztek meg, mert azokra nem találtak példát a Bibliában. Akit eretneknek mondtak, arra kegyetlen sors várt. Ha bűnösnek ítélték, börtönbe vetették, sőt akár elevenen meg is égethették. Ugyanis az eretnekiséget a fennálló világrend, végső soron Isten akarata elleni lázadásnak tekintették.

A román stílus

- Mit tanultál korábban az ókori Róma építészetéről?

A középkori építészek az ókori **Róma építészetét fejlesztették tovább**. Ezért az ekkor épült templomokat és várakat **román** (azaz római) **stílusúaknak** nevezzük. Jellemzőjük a gondosan faragott kövekből összeállított **félköríves** mennyezet, amit **boltozatnak** nevezünk, a **vastag falak és a szűk, kicsi ablakok**. ⁵

A román stílusú épületekben ezért még nyáron is félhomály vagy sötétség uralkodott. Éjjel-nappal gyertyákkal, fáklyákkal kellett világítani, és az épületek meglehetősen hidegek voltak.

A fényre azért is szükség volt, mert a templomok **falait festmények** borították. A papok ezek segítségével magyarázták el az írni-olvasni nem tudó embereknek a kereszténység legfontosabb tanításait.



- Mit gondolsz, mi lett a következménye annak, hogy az erősen füstölő gyertyák és fáklyák állandóan égtek?

A jáki templom. A templomot a XIII. században kezdték építeni. Román stílusú, de az épületen megjelennek a gótikus stílus elemei is. Jó példa erre a kapuzat, amelyet fokozatosan szűkülő kapunyílások alkotnak. Ezt bélétes kapunak nevezzük. A kapuzatot gazdagon díszítették szobrokkal, faragványokkal. A bal oldali toronyon látható a kör alakú rózsablak.

A gótika

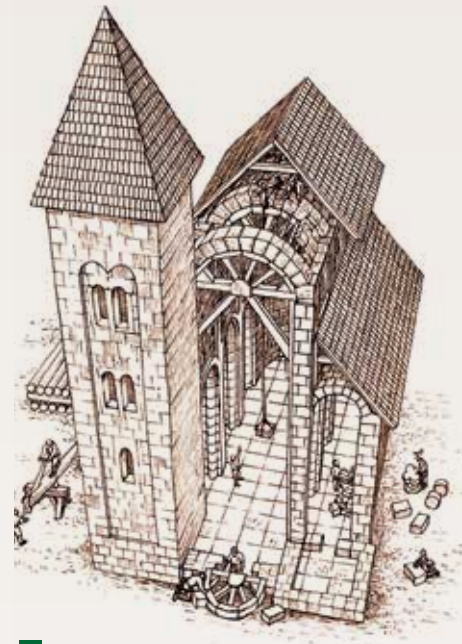
A városok templomait új stílusban építették. Ez volt a **gótika**. A gótikus templomok feltűnően magasak („égbe szökőek”), tetőzetük, ablakaik és ajtóik **csúcsívesek**. **Falaik vékonyak**, és hatalmas, színes ablakok vannak rajtuk. A templom belsejében káprázatos színekben csillog a napsugár. Mindezzel az építészet **Isten dicsőségét hirdette**.



A párizsi Notre-Dame (notr-dám). A rózsablak a gótika idején is megmaradt.

- Milyen különbségek vannak a gótikus és a román stílusú templom stíluselemei között?

⁵ Rómában a tető hosszú fagerendákból állt. Ezek nem voltak nehezek, és vékonyabb falak is könnyedén elviselték a súlyukat. A középkorban viszont a kőből összerakott boltozat súlya miatt a falakat nagyon vastagra kellett építeni. Az ablakok is azért szűkek, kicsik, nehogy meggyengítsék a falakat. A mennyezetet alkotó boltozat felett egy csúcsos, fából ácsolt tető akadályozta meg, hogy az eső rácso-rojjon a kövekre, és eláztassa azokat.



Így épült a román stílusú templom



Gótikus stílusú templom vázlatrajzon

- Mutasd meg a rajzon a gótikus stílusú épület jellegzetességeit!



Ákos román stílusú temploma. Érdekessége, hogy téglából épült.



Nyírbátori református templom



A nyírbátori református templom belső tere. Érdekessége a hálóboltozat.

Hazai román kori és gótikus egyházi épületek

A hazai román kori templomokat a királyok, földesurak és a főpapok építtették. A Kárpát-medencében ma is sok ilyen egyházi építményt láthatunk: Ákos (Acis, Románia), Harina (Herina, Románia), Kiszombor, Karcsa, Ják, Ócsa, Zsámbék, Lébény stb.

A magasabb építésű, tágas és világos gótikus templomokat, székesegyházakat nemcsak királyi, egyházi, főúri székhelyeken, hanem a jelentősebb városokban is megtalálhatjuk: Sopron – ferences templom, Brassó (Braşov, Románia) – Fekete-templom, Sárospatak – Szent Erzsébet-templom, Kassa (Košice, Szlovákia) – Szent Erzsébet-székesegyház, Nyírbátor – református templom stb.

- *Nézd meg a térképen, hol vannak ezek a települések! Keress több képet ezekről a templomokról!*



A lébényi román stílusú templom és kapuzata



A Fekete-templom Brassóban. Ez Európa legkeletibb gótikus temploma.

Oktatás a középkorban

A középkorban az **iskolákat az egyház működtette**. A legkorábbi ilyen intézményeket a bencés kolostorokban találhatjuk. **Hazánk legrégebbi iskolája Pannonhalma, amely a X. században jött létre.** A hagyomány szerint Szent István király fia, Imre herceg is itt tanult, nevelője Szent Gellért püspök volt. **Alapfokon a latin nyelvű olvasást és igehirdetést, az egyházi éneklést és az egyházi szertartásokban való jártasságot tanították**, a magasabb egyházi, illetve állami hivatali beosztásokhoz az alaposabb latin nyelvismeretet, az írástudást, a logikai és az irodalmi, zenei műveltséget, valamint a matematikai, a természettudományos és a történeti ismereteket követelték meg. A harmadik, a legmagasabb oktatási fokozatot pedig a filozófiai és a teológiai művek elmélyült tanulmányozása jelentette. Később az érseki, püspöki székhelyeken jöttek létre a **káptalani iskolák**. A falvakban plébániai iskolák működtek. **Az első világi** (tehát nem egyházi) **iskolákat a mezővárosokban, városokban hozták létre**, s az oktatást világi személyek, az iskolamesterek irányították. A középkorban alapították az első egyetemeket is, ahol a diákok önkormányzati jogokkal rendelkeztek.



Egyetemi előadás a középkorban • Figyeld meg a tanulók ruházatát és életkorát! Mi mindenre következtethetsz ezekből?

Összefoglaló kérdések

1. Kik a plébánosok? Milyen feladataik vannak?
2. Mi a tized?
3. Kik tartoztak a főpapok közé?
4. Sorold fel a plébánosok és a szerzetesek közötti különbségeket!
5. Sorold fel a román stílusú templom jellegzetességeit!
6. Mik a gótikus stílus legfőbb jellemzői?
7. Gyűjtsd össze, mivel foglalkoztak a szerzetesek Pannonhalmán!



Középkori iskola



Középkori könyvtár az olvasóasztalhoz láncolt könyvekkel. A kézzel írt, gazdagon díszített könyvek nagyon drágák voltak, s így gondoskodtak arról, hogy el ne tűnjenek.

Vázlat

Egyházszerkezet: plébános – püspök – érsek – pápa.
 Szerzetesek: kolostor – imádkozás és munka.
 Eretnekek – szemben az egyház tanításaival.
 Román stílus: félköríves boltozat, vastag falak, szűk ablakok.
 Gótikus stílus: csúcsíves boltozat, támfalak, színes ablakok.
 Oktatás: kolostori iskolák, városi iskolák, egyetemek.

1 A távolsági kereskedelem fontos árucikke, a középkor egyik legrágább szövete volt a posztó, amit juhszorból, gyapjúból készítettek. Először fonalat fontak, utána megszótták. Ezt az anyagot kalapácsokkal tömörítették össze (gyakran vízhatású malmokban). Ezt kallózásnak nevezték. A kész szövetet mosták és színezték. A jó minőségű posztó nagyon erős, szép – és emiatt drága – volt.



Firenze középkori városközpontja a várost uraló hercegek palotájával (Palazzo Vecchio – ejtsd: palacco vekkijo). Ma a városi tanács épülete.



Európa kereskedelmi útvonalai a középkorban • **Állapítsd meg, hogy elsősorban melyik két tengeren bonyolódott a távolsági kereskedelem!**



Bréma főtere. A város az északi kereskedelmi útvonal egyik legfontosabb kikötője volt.

12. Élet a városban

Városok már az ókorban is voltak. Megismertünk városállamokat, de a Római Birodalom történeténél is találkoztunk városokkal. A középkori városok polgárai nem tartoztak se a nemesek, se a jobbágyok közé, külön társadalmi csoportot alkottak. A városok az ipar és a kereskedelem színterei lettek, és idővel a kultúra központjaivá is válhattak.

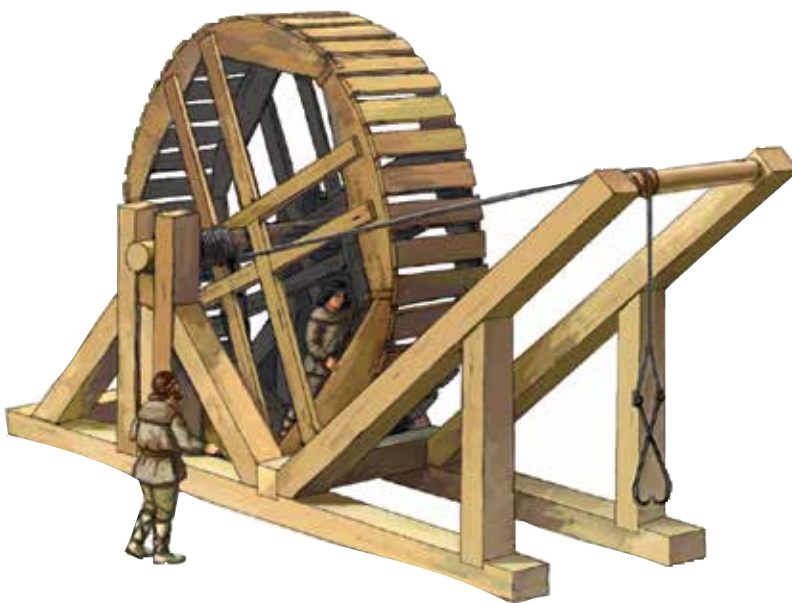
Európai városok a középkorban

A Római Birodalom bukása után, a kora középkor első évszázadaiban az egykor virágzó városok elvesztették jelentőségüket, nagy részük elnéptelenedett. Az első jelentős nyugat-európai királyságokban a **X. századtól kezdve fejlődésnek indult a mezőgazdaság**. Közben a kereskedelem is újra fellendült. E két dolognak köszönhetően Európa népessége növekedni kezdett. A biztonságot jelentő földesúri várak körül, egyházi központokban és a közlekedési utak, kikötők mellett **újra létrejöttek városok**.

A távolsági árucseré, különösen a keletről behozott luxuscikkekkel, fűszerekkel való kereskedelem komoly hasznot jelentett a városoknak. Európában két jelentős tengeri kereskedelmi útvonal alakult ki. Északon a Balti- és az Északi-tengeren Hamburg, Lübeck, Bréma és más városok részvételével zajlott a kereskedelem. Délen az itáliai városok, Velence, Genova, Firenze stb. a Kelettel való kereskedelemben játszottak fontos szerepet. A mai Belgium északi részén levő Flandria a keletre irányuló textilkereskedelemben játszott jelentős szerepet. **1**

Kialakultak a **piacok és vásárok**, egyes települések vásárai nemcsak országos, hanem nemzetközi hírűvé is váltak. Az egyre gazdagodó városok módos polgárai díszes városházák és székesegyházak építésével tették városukat a kultúrában is fontossá.

• **A legrágább áruk közé számítottak a fűszerek. Egészítsd ki a máig használt mondást: ... ár!**



Daru a középkorban • **Meséld el a rajz alapján, hogyan működött!**

A város képe

Már messziről feltűnt az utazóknak, hogy a várost **vastag, erős falak** veszik körül. Az óvatosság nem volt fölösleges: háborúk idején gyakorta érte támadás a gazdag városokat. **2**

A falakon belül látszólag teljes rendtelenség uralkodott. Mindenünnen zsvaj hallatszott, nagy volt a tülekedés. Ha kocsi vagy lovas közeledett, a gyalogosok rémülten húzódtak a falakhoz. Járda ugyanis nem volt, az úttestet pedig vastag, bűzös sár borította, amelyben helyenként disznók, kóbor kutyák keresgéltek az élelmet. A város lakói a szemetet, sőt az éjjeli edények tartalmát is az utcára öntötték.

A városokban nemcsak szennyvízelvezető csatorna, de vízvezeték sem volt. A vizet a gyakran szennyezett folyóból merték. Emiatt **rendszeresek voltak a járványok**.

A városok központja a főtér. Itt álltak a díszes középületek (például a városháza) és a városi templom. Itt rendezték a **vásárokat**.



Középkori város képe. A rajzon jól látszik az utcák hálózata és a város környéki szántóföldek is. • *A város főtere felé haladva látsz-e változást a házakon? Milyen épületek állnak a város főterén? Sok városban a kaloda is a főteren állt. Érdeklődj, hogy mire szolgált ez!*

2 *Hányan éltek a városban?* A középkorban sokáig a legtöbb lakosa Európában Bizáncnak volt, csaknem egymillió fő. (Az ókori Róma lakossága elérte az 1 millió főt!) Nyugat-Európában a 3000 és 15 ezer közötti lakosságú városok a jellemzőek, de sok város ennél kisebb volt. (Ma ennyien laknak egy magyar faluban.)



Pestisdoktor. A védőöltözet csőrszerű részébe tett illatos füvekkel a rossz szagok ellen védekeztek, és azt hitték, hogy a gyógyfüvek megvédenek a betegségtől.

Járványok és éhínség a középkorban

A középkori ember számára legrettegettebb betegségek a fertőző betegségek voltak, ezeket ugyanis nem tudták gyógyítani, és gyorsan terjedtek. Sok orvosságot kipróbáltak, de a legtöbbet eredménytelenül. A XIV. század közepén kitört pestisjárvány Európa minden száz lakosából negyvenet megölt. A fertőzést valószínűleg a hajókon megbúvó patkányok hurcolták be Európába. A rágszálók bolhái aztán átvitték a betegséget az emberekre.

Aki megkapta a pestist, szörnyű kínok között halt meg. Egyes városok lakosságának több mint a fele elpusztult. Az európai városok fejlődésének, a pezsgő városi életnek a nagy pestisjárvány vetett véget. A fekete himlő is rettegett betegségnak számított. A beteg úgy érezte, mintha tűz égetné az egész testét. Bőrét fekete hólyagok borították be. Sokan meggyógyultak, de arcukon életük végéig viselték a himlő okozta sebeket.

Sok betegségről máig sem tudjuk, hogy vajon mi lehetett. Ilyen volt az „angol izzadás”-nak nevezett kór. Ez a legpusztítóbb fertőzések egyike volt. Száz megbetegedett emberből egy-kettő maradt életben. A járványok gyakorta éhínséggel jártak együtt. Ha sokan megbetegedtek, nem volt, aki a földeket megművelje. Az éhezők könnyebben kapták el a betegségeket is.

A középkori emberek közül a legtöbben úgy hitték, hogy a betegség a rossz levegővel terjed. Sok orvos ezért hosszú, golyacszerű álcot viselt, s abban fűszereket égetett. Mások azt gyanították, varázslat van a kór hátterében. Sokan megfogadták, ha meggyógyulnak, különböző jó cselekedetekkel hálálják meg azt Istennek.



Jellegzetes városi utcakép • *A rajz alapján meséld el, mi jellemezte az épületeket! Mit csinálhatnak az emberek? Látsz-e a rajzon olyasmit, ami ma feltűnést, botrányt keltené?*

3 Az volt a szokás, hogy ha valaki egy évig és egy napig a városban élt, akkor már nem lehetett visszavinni arra a birtokra, ahonnan megszökött. „A városi levegő szabaddá tesz” – tartotta egy régi német szólás.

• *Miért éltek szabadabban a városok polgárai, mint a falvak lakói, a jobbágyok?*

A városi polgár, városi kiváltságok

A városok lakóit polgároknak nevezték. Sokkal szabadabban éltek, mint a jobbágyok az uradalmakban. Ezért sok jobbágy igyekezett faluról városba költözni. **3**

Teljes jogú városi polgárnak az számított, akinek a városban valamilyen tulajdona: háza vagy műhelye volt. (Ők viszonylag kevesen voltak.) A teljes jogú polgárok választották a város vezetőit, a városi tanács tagjait és a bírakat, azaz a város önkormányzatát. **Az önkormányzat megválasztása és a vásártartás joga jelentette a legfontosabb városi kiváltságot.** A városok **egyházi központokká** is váltak. Központjukban hatalmas, díszes templom épült. A főpap (püspök vagy érsek) itt tartotta szertartásait, itt állt a széke is. Emiatt ezeket a templomokat **székesegyháznak** vagy katedrálisnak nevezték. Ünnepeken nemcsak a város, de a környék népe is itt gyűlt össze.

• *A városi tanácsot sokfelé szenátusnak nevezték. Honnan származik ez a kifejezés?*

Cégérek. A céhműhelyeket cégérekkel jelölték • *Mondd el, milyen mesterségeket mutatnak ezek a cégérek!*



A céhek

A városokban kereskedelemmel és iparral foglalkoztak. **4** A szűk utcák mentén a kereskedők, iparosok boltjai sorakoztak. **A céhek az azonos szakmában dolgozó iparosok szervezetei** voltak. A városban egy szakmát csak az gyakorolhatott, aki tagja volt a megfelelő céhnek. A céhen kívüli iparost kontárnak nevezték és megbüntették.

- *Kit nevezünk ma kontárnak?*

A céhek **szabályozták, hogy a mester mennyit kérhet az árujérért**, de előírták azt is, hogy **milyen minőségben kell azt elkészítenie**. A hamisítást, a hanyagságot szigorúan büntették.

A céhek élén a mesterek álltak. Mesterré csak hosszú tanulás után válhatott valaki. **5**

A céheknek fontos szerepük volt a város életében. Hozzájárultak a városi egyház fenntartásához, ellátták a város védelmét (pl. pénzt adtak a városfal megerősítésére). Szerencsétlenség (betegség, halál) esetén a céh anyagilag is segítette tagjait. **6**

- *Játsszuk azt, hogy egy középkori város polgármesterévé választottak! Mit változtatnál meg minél előbb? Hogyan tennéd kényelmesebbé a lakosok (és saját magad) életét? Melyek azok a hasznos dolgok, amelyeken nem változtatnál? Meghagynád-e a céheket? Indokold válaszod!*

- *Vitassátok meg az osztályban a polgármester terveit! Vegyétek figyelembe, hogy korábban (pl. az ókorban) milyen találmányok tették kényelmesebbé az emberek életét!*



4 *Mesterségek a középkori városban.* A városban külön utcában árulták drága cikkeit az aranyművesek, külön a posztókereskedők, a csizmadiák, a pékek, a nyergesek és a többiek. A bőroket kikészítő cserzővargákat általában a város szélén, a vízfolyás mellett lehetett megtalálni, nem messze a mészárosoktól. Mindkét mesterség sok bűzzel és hulladékkal, kosszal járt. A hulladékokat a folyó vizébe dobálták.

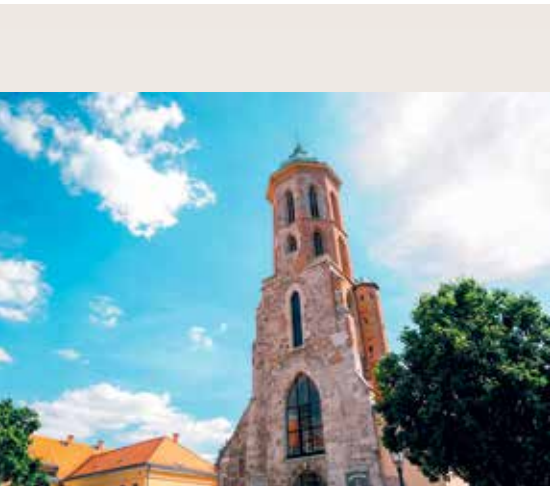
- *Mit készített a két régi mester: a csizmadia és a nyerges?*

5 *Hogyan lett valaki céhmester?* A céhekben a tanulás hosszú inasévekkel kezdődött. Az inasok a mester házában laktak, szinte azok gyerekeinek számítottak. Oktatásukban azonban a verésnek gyakorta több helye volt, mint a jó szónak. A felserdült inasból legény lett. Ő már csekély bért is kapott munkájáért, mely hajnalban kezdődött és késő estig tartott. Jó pár évi tanulás után bebizonyíthatta tudását: mesterremeket készíthetett. Ezen a szakma minden csinját-bínját bemutatta. A kovácsok például több száz apró patkót vertek egyetlen tojásra. Volt olyan céh, amely a remek elkészítése előtt évekre messzi földre küldte a legényt, hogy ott még többet tanuljon. Ha a remek megnyerte a bírák tetszését, következett a mesterré avatás, amikor az egész céhet meg kellett vendégelni. Mindez annyi pénzbe került, hogy sok legény soha nem lett mester, és csekély bérért dolgozott haláláig.

6 Biztosan hallottad a mondást: a tanácskozást megnyitom. A mondás valószínűleg onnan ered, hogy a céhtanácskozások kezdetén a céh pénzét és iratait tartalmazóládát kinyitották. Onnantól kezdve csak a céhmester engedélyével szólalhatott meg bárki.

Vásár a franciaországi Saint-Denis-ben (szen-döniben). A képen látható főpap utal a vásár és az egyházi ünnepek kapcsolatára.

- *Milyen árucikkeket ismersz föl a képen? Hogyan történt az árusítás? Keresd a képen cégékeket!*



A budai plébániatemplom (Mária Magdolna-templom) maradványai



Utcakép a budai Várban



Bártfa középkori főtere • Milyen események színhelye lehetett ez a nagy tér?

Buda, a középkori királyi város

Az őskor óta lakott **budai Várhegyen** a tatárjárást követően IV. Béla király alapította meg **Buda városát**. Buda és Pest területén az ősidők óta kereskedelmi utak találkoztak, a Dunán több révátkelő működött. A **Várhegyet falakkal** és egymástól szabályos távolságra elhelyezett tornyokkal **erősítették meg**. Felépültek az egyházi épületek, a ferences és a domonkos kolostor, a plébániatemplom (Mária Magdolna-templom), amelynek romjai és tornya ma is láthatóak.

A várban a királyi udvarnak egy lakótoronyból és épületekből álló szállásáról tudunk. Az Anjou-királyok idején Visegrád volt a királyi székhely, de Luxemburgi Zsigmond Budára helyezte a királyi udvart, és folytatta elődje, Nagy Lajos király palotaépítkezéseit.

Buda gazdaságában fontos szerepet játszott a távolsági kereskedelem, főleg a német és olasz területek felé, ami a magyar polgárság megerősödésével is járt.

A középkor végén **választott bíró és 12 esküdtből álló tanács irányította a várost**, védelméről pedig a budai várnagy gondoskodott. A város polgárságának többsége német volt, a település vezetése is a gazdag német polgárok kezében volt.

Buda lakossága – a királyi udvartartást is beszámítva – körülbelül 13 500 főt számlált, és ezzel a **Magyar Királyság legnépesebb városának számított**. A polgárság zömét a kézművesek adták, akik a szakmáikat képviselő céhekbe tömörültek. **A középkori dokumentumok Budán 29 céhbe szervezett 79 foglalkozásról tudósítanak.**

A budai hegyekben szüretelt szőlőből igen jó minőségű bort készítettek, amit a kereskedelemben is értékesítettek. Fontos szerepet játszottak a hetente tartott piacok, és főleg az évente két alkalommal, pünkösdkor és Kisasszony napján (Szűz Mária születésének ünnepe, szeptember 8.) megtartott országos vásárok.

A kereskedők a piactéren elhelyezett üzleteikben árusítottak. A kézművesek a házuk földszintjén levő műhelyeikben kínálták kész termékeiket. A piactereken mindennap be lehetett szerezni a napi táplálkozáshoz szükséges élelmiszereket a mészárszékekben, a pékeknel, illetve a gyümölcsös, zöldséges, baromfiárus, sajtos és káposztás kofáknál.

Zsigmond és Mátyás építkezéseinek köszönhetően a polgárvárostól elkülönítve, a Várhegy déli oldalán fényűző palotanegyed épült fel. A várnegyed házainak a felében a királyi udvarban szolgálatot teljesítő nemesek és egyházi személyek laktak. De éltek itt a németeken és magyarokon kívül olasz kereskedők és a gazdasági életben fontos szerepet betöltő zsidó lakosok is.

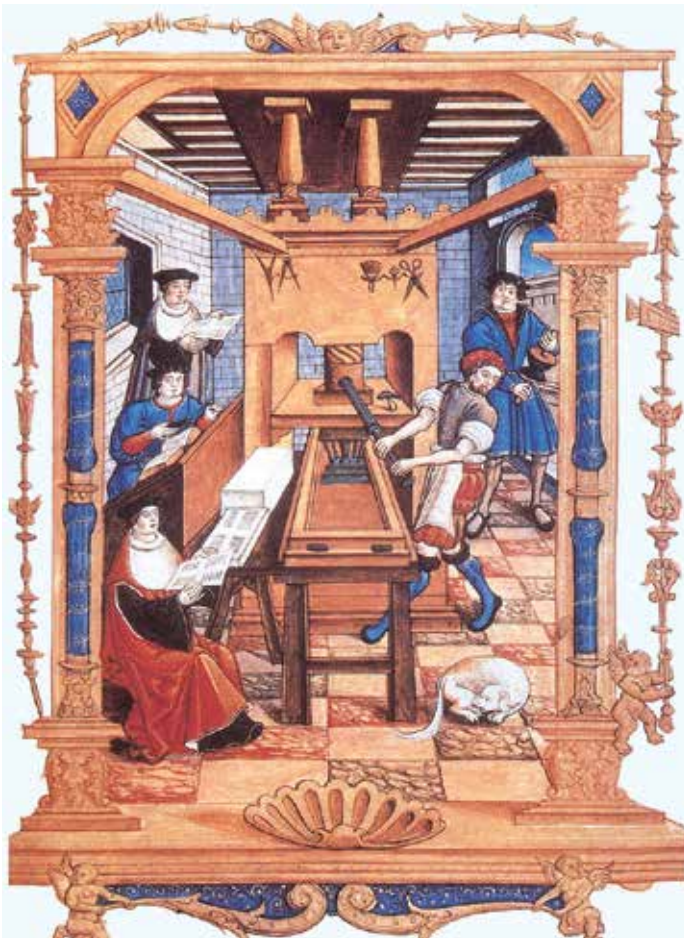
A középkori Buda házai a vár töröktől való visszafoglalása idején (XVII. század vége) és a második világháború harcaiban (1944–1945) súlyosan megsérültek. A mai Várnegyed házai között többet középkori formájukban állítottak helyre.

A mai Magyarország területén a budai várnegyed mellett Sopron belvárosa, de a Kárpát-medencében több település, Meggyes (Medias, Románia) Nagyszeben (Sibiu, Románia), Bártfa (Bardejov, Szlovákia), Ruszt (Rust, Ausztria) is megőrizte a középkori város képét.

- *Ha Budán jársz... Sétálj végig a budai várban, és keress meg a középkori házakat! Miben különböznek a később épültektől?*

„Divatba jönnek” az ókori szerzők

A XV. század elején az egyetemi viták elsősorban arról folytak, hogy egy-egy latin kifejezés pontosan mit jelent. Azért, hogy ezt megállapítsák, egyre többet olvasták az ókori szerzők könyveit. Ezek a szerzők azonban nem keresztények voltak, és nem Istenről, hanem az élet örömeiről és bánatairól írtak. Olvasóik közül egyre többen vélték úgy, hogy az imádkozásnál fontosabbak a **mindennapok örömei**, például a szerelem vagy az alkotó munka. Az így gondolkodó tudósokat latin szóval **humanistáknak*** hívjuk. **7**



Nyomda a XVI. század elején • A kép alapján meséld el, hogyan működött a nyomda! Milyen munkát végeznek a képen látható emberek?

A könyvnyomtatás

A XV. század közepéig Európában úgy sokszorosították a könyveket, hogy kézírással lemásolták. A tudományok fejlődésével és a tanulók számának növekedésével azonban egyre **több könyvre volt szükség**, és ezt az igényt kézírással már nem lehetett kielégíteni.

A XV. század közepén a német Johann **Gutenberg feltalálta a könyvnyomtatást**. Ólomból öntött betűket rakott egymás mellé a szövegnek megfelelően, majd az elkészült könyvdalt fakeretbe szorította. Ezután befestékezték ezt a táblát, és egy szőlőpréshez hasonló szerkezettel, a **sajtó** segítségével papírlapot nyomtak (más szóval sajtoltak) rá. A könyvnyomtatás technikája évszázadokon át szinte semmit sem változott.

- Mit jelent ma a sajtó szó?

7 Olvassa mindenki a Bibliát! A humanista tudósok nem csak a latin nyelv jobb megismeréséért dolgoztak. Sokan közülük azt is szerették volna, ha az egyszerű emberek is el tudnák olvasni a könyveket, főleg a Bibliát. Egy híres tudós (Erasmus – erasmusz) ezt írta erről: „Azt szeretném, ha a legegyszerűbb vallásos asszony is el tudná olvasni Pál apostol leveleit. Hogy minden nyelven hozzáférhető legyen ez a tanítás. Hogy a paraszt erre gondoljon, amikor szánt, a takács ezt mormolja, amikor sző, hogy a vándorlegény ezzel kurtítsa meg hosszú vándorútját.”

- Mit tanultál korábban Pál apostolról?
- Kik a vándorlegények?



Gutenberg nyomtatott Bibliája

A Gutenberg által kinyomtatott Biblia egy oldala. A szöveg latin nyelvű volt, s egy oldalra 42 sor került. • Mit gondolsz, hogyan készült az oldalon levő illusztráció? Kik lehettek a Biblia vásárlói?





Egy reneszánsz kori zsoldosvezér portréja. A kor híres szobrásza, Verrocchio (verokkió) készítette. • *A szobor alapján jellemezd ezt az embert!*

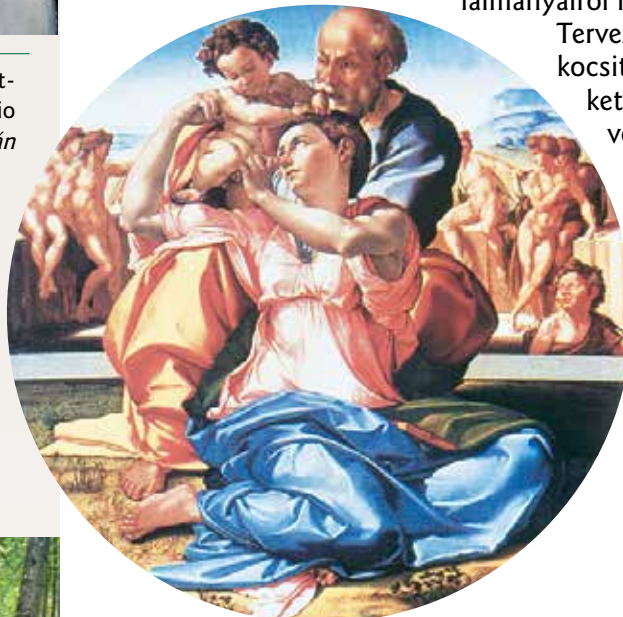
A reneszánsz

A XIV–XV. századtól a **művészek példaképei az ókori görög és római alkotók lettek.** Az ókoriakhoz hasonló épületeket, szobrokat, festményeket akartak készíteni. Mivel az új stílus **az ókor felújítása** volt, idegen szóval ezt **reneszánsznak** hívjuk. (A szó magyarul újjászületést jelent.) A reneszánsz **Észak-Itáliában** alakult ki.

• *Ennek egyik oka, hogy itt gazdag városok voltak. Mi lehet a másik ok? (Gondolj Itália ókori szerepére!)*

A reneszánsz művészek élénk színekkel ábrázolták a természetet, élethűen az emberi testet. Az arcokon megjelennek a mindennapi érzelmek: a düh, a félelem, az aggodás, az öröm, a vidámság.

A reneszánsz művészek gyakran kiváló tudósok is voltak. Az itáliai Leonardo da Vinci (leonárdó da vincsi) például egyformán híres volt festményeiről, szobrairól, de korát messze megelőző találmányairól is.



Tervezett repülőgépet, harckocsit és helikoptert is! (Ezeket csak kb. négyszáz évvel később tudták a valóságban is elkészíteni.)

Máriát és a gyermek Jézust a reneszánsz festők is szívesen ábrázolták. Ezt a képet az egyik leghíresebb reneszánsz művész, Michelangelo (mikelándzseló) festette.



Harckocsi modellje, amelyet Leonardo da Vinci tervrajzai alapján építettek meg. Akkoriban egy ilyen gépezet még aligha működött volna (a harckocsi csak a múlt században jelent meg). Azonban a terv megmutatja, milyenek voltak a reneszánsz kor tudósai. Leonardo ugyanis tervezett repülőgépet, helikoptert – és megfestette a kor egyik legszebb festményét, a Mona Lisát (jobbra). Úgy gondolták ugyanis, hogy egy művelt embernek mindenhez kell értenie. • *Mondd el, hogyan működött volna a szerkezet, ha valóban megépítik! Vajon abban az időben miért nem lehetett egy ekkora szerkezetet mozgatni?*



Reneszánsz kori női viseletek: királynő és polgáraszony • *Hasonlítsd össze öltözetüket (díszítettség, anyagok, kiegészítők)!*

A reneszánsz híres festőjének, Leonardo da Vincinek leghíresebb festménye, a Mona Lisa (mona liza)

A reneszánsz építészet

- Foglald össze röviden, mit tanultál az ókori görög, a római, a román és a gótikus építészeletről!

A reneszánsz idején az épületek is megváltoztak. Az építészek az ókori mintákat követték. Az ókorból ismert **oszlopok** és a **kupola** újra megjelenik. A reneszánszban is építettek templomokat, de jellemzőbbek a **városi paloták**. Igyekeztek, hogy ezek kívülről minél arányosabbak, belülről minél kényelmesebbek legyenek.

- Mit gondolsz, mire utalhat az, hogy a román és gótikus stílus főleg templomokon, a reneszánsz pedig főleg palotákon tanulmányozható?

Velence, a tenger királynője

Európa egyik legkülönösebb városa az olaszországi **Velence**. Itt alig változott valami a középkor óta! Akkoriban a város polgárai a kereskedelemről éltek, és híresen gazdagok voltak. Vagyonuk védelmében azonban nem falakat emeltek, hanem városukat a tenger vizére építették. Mivel akkoriban a tenger legerősebb hajórajja éppen Velencéé volt, az ellenség kétszer is meggondolta: megtámadja-e a várost.

Cserébe biztonságukért azonban a polgároknak számos kényelmetlenséggel is meg kellett küzdeniük. Minden kerty innivalóért, amit a szárazföldről hoztak, drága pénzt kellett fizetniük. A halottakat sem kocsin, hanem bárkákon vitték a közeli temetőszigetre. Mikor annak területe kevésnek bizonyult, hajókon odahordott földdel nagyobbították meg.

A várost manapság új veszélyek fenyegetik. A Föld légkörének felmelegedése miatt emelkedik a tenger vízszintje, és elöntéssel fenyegeti Velencét.



Vázlat

A távolsági kereskedelem újjáéledése a középkorban.

A kereskedelem és kézműipar központjai a városok.

A középkori város lakói a polgárok.

Céhek: iparosok és kereskedők szervezetei.

Fontos magyar városok.

Változások a kultúrában:

– könyvnyomtatás;

– reneszánsz.



A reneszánsz stílusban épült Szent Péter-székesegyház kupolája Rómában



Reneszánsz épület vázlatrajza • Sorold fel, miben különbözik a gótikus épülettől (83. oldal)!

Velence látképe egy XVIII. századi festményen • Mit gondolsz, miért nem a város alatt hullámzó vízből merítették, ha szomjasak voltak? Gondolj arra is, hogyan távolították el ekkoriban a szennyvizet és a hulladékot!

Összefoglaló kérdések

1. Meséld el, hogyan nézett ki egy középkori város!
2. Hogyan nevezték a város lakóit?
3. Miért volt érdemes a városban élni? Sorold fel minél több érvet!
4. Mi a cég? Ki volt a kontár?
5. Hogyan biztosították a céhszabályok az áruk jó minőségét?
6. Sorold fel néhány fontos középkori magyar várost!
7. Jellemezd a reneszánszt!



Hol járunk?

1 Mohamed már csaknem negyvenéves volt, amikor álmában egy angyal (Gábrriel) jelent meg neki. Az angyal kezében selyemkendőt tartott, rajta írással. Fel-szólította Mohamedet: „Olvass!” Mire ő megkérdezte: „Mit olvassak?” Mohamed ugyanis – mint legtöbb kortársa – nem tudott írni-olvasni. Erre az angyal úgy megszorongatta őt, hogy csaknem elveszítette eszméletét. Mindez háromszor megismétlődött, s végül Mohamed csodálatos módon már el tudta olvasni a szöveget, amely az egyedüli Isten dicsőségéről szólt. A csodás álmot után elkezdte hirdetni az új vallást.

Jellegetes táj az arab világból, egy VIII. századi fürdő maradványaival. Ilyen tájon haladtak a karavánok. A fürdőépület fontos szerepet játszott a férfiak életében: itt találkozhattak ismerőseikkel, barátaikkal.

13. A kereszties lovagok világa

A VII. században új egyistenhívő vallás jött létre az arab törzsek körében, az iszlám. A vallás terjesztése érdekében az arabok nagy hódító hadjáratokat indítottak, Európát és Ázsiát is fenyegették, számos népet tettek az iszlám követőjévé. Amikor az iszlám hívei a Szentföldet is elfoglalták, Európa lovagi hadseregei útra keltek Jeruzsálem felszabadítására.

Arábia

Az **Arab-félsziget** hatalmas kiterjedésű, forró sivatag, művelhető terület alig van itt. Lakói, az arab **pásztorok** elsősorban lovat és tevéet tenyésztettek. Ezenkívül **kereskedelemből** éltek: tevekaravánokon* szállították áruikat. Az egyik legjelentősebb kereskedelmi központnak **Mekka** városa számított.

🌐 Melyik kereskedelmi út mentén fekszik Mekka? Merrefelé kell haladnod tengeren és merre szárazföldön (a tevéiddel), ha Kairóból Aden kikötővárosába tartasz?

A sok törzsből álló arabok korábban különféle természeti tárgyakat tiszteltek istenként. Egy mekkai kereskedő, **Mohamed** messzi földeket bejárva megismerte a keresztény és zsidó vallást. Úgy gondolta, hogy ha a sok törzs közös vallásban hinne, akkor megszűnének az egymás elleni háborúk. Elhatározta, hogy olyan **vallást alapít**, amelynek tanításait a legegyszerűbb ember is megérti.

Az iszlám vallás

Mohamed azt tanította, hogy **egyetlen Isten van** (arabul **Allah**). Követőinek megtiltotta, hogy máshoz is imádkozzanak. Azt ígérte, hogy akit az igazságos Allah erre méltónak talál, arra **a túlvilágon élvezetekkel teli élet vár**. Az új hitet **iszlámnak** nevezték (jelentése: megnyugvás Isten akaratában). **1**





Az iszlám világ egyik legszebb mecsete, a jeruzsálemi Sziklamecset

Mohamed Mekkában, a **Kába kőnél** beszélt az új vallásról. Ez egy űrből lehullott kődarab (meteorit) volt.

Mekka város vezetői attól félték, hogy Mohamed tanítása lerombolja a régi hitet és zűrzavart okoz. Elhatározták, hogy megszabadulnak a „bajkeverőtől”. Az ellenségeskedés elől **Mohamed** követőivel egy másik városba, **Medinába költözött**. A költözés **Kr. u. 622-ben** történt. **Az iszlám vallás követői ettől az évtől kezdik időszámításukat.** **2**

- *Más népek milyen eseményeket tekintenek ehhez hasonló jelentőségű fordulópontnak?*
- *Hány évvel ezelőtt költözött Mohamed Mekkából Medinába?*
- *A keresztény időszámítás hányadik századában történt ez az esemény?*

🌐 *Milyen égtáj felé haladt Mohamed, és kb. hány kilométert tett meg, amikor Medinába költözött?*

Az Arab Birodalom

Néhány évvel később, miután kiegyezett a mekkai vezetőkkel, Mohamed dicsőségesen térhetett vissza Mekkába. A város **az iszlám központja** lett. Itt született meg a vallás **tanítását tartalmazó könyv, a Korán**.

Az iszlámot elfogadó **arab törzsek** Mohamed utódainak uralma alatt **hatalmas**, még az ókori Római Birodalomnál is nagyobb **területet foglaltak el**.

Hatalmuk az Atlanti-óceántól Indiáig terjedt. Átkeltek Európába is, és elfoglalták a mai Spanyolország és Portugália területének nagy részét. **3**

2 *Az iszlám időszámítás.* Annak kiszámítása, hogy hányas évet írnak most az iszlám országokban, nem egyszerű kivonási feladat, ők ugyanis 354 vagy 355 napos, úgynevezett holdévekkel számolnak. Így kell ezt a számítást elvégezni: a mostani évszámunkból ki kell vonni 622-t, majd ehhez hozzá kell adni a különbség 1/32 részét.

- *Végezd el a számítást!*

3 *Tudod-e, honnan származik a Gibraltári-szoros neve? Egy arab hadvezér, Tarik nevéből. Gebel al Tarik ezt jelenti: Tarik sziklája.*

A Korán egy lapja • *El tudod olvasni? Nem baj, ha nem, azért figyeld meg a jellegzetes arab betűket!*





A német-római császárok koronája. A császárokat csak a pápa koronázhatta meg, Rómában. Császárrá koronázásukig az uralkodók a német-római király címet viselték.



Egy uralkodó megkoronázása • Mit jelképez az, hogy a koronát főpapok helyezik a király fejére?

Európa a X–XI. században

A Nagy Károly birodalmának felosztása után létrejött országok: **Franciaország** és a **Német-római Birodalom** – **Angliával** együtt – Nyugat-Európa legjelentősebb államai voltak, amelyeket az arab, magyar és viking támadások elleni védekezés is megerősített.

A Brit-szigeteken a IX. században vikingek vetették meg a lábukat, majd 1066-ban Hódító Vilmos, Normandia hercege foglalta el az országot. Vilmos megerősítette a királyi hatalmat, összeíratta az ország földbirtokait és lakóit. Fegyelmezett seregére, franciaországi birtokaira támaszkodva Európa egyik legjobban szervezett királyságát hozta létre.

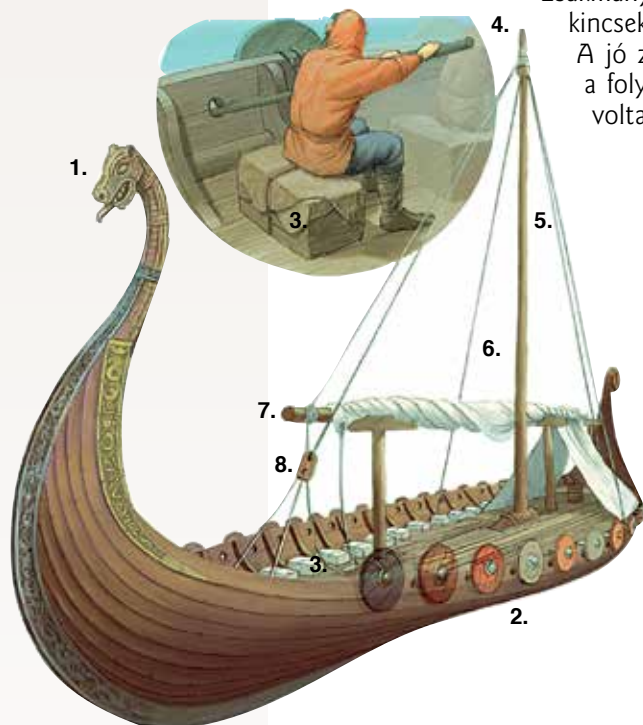
Franciaországban a Capet-dinasztiából származó uralkodók hosszasan harcot folytattak, hogy a Párizs környékére kiterjedő uralmukat az ország többi részén is elismertessék.

A XI. században a nyugati világ vezető hatalma a Német-római Birodalom volt, amely Németország mellett Itália északi részét is magába foglalta. A birodalom császárai ellentétbe kerültek a római pápákkal. A vita, amely hosszú háborúba torkolt, arról szólt, vajon kinek a joga a főpapok kinevezése.

A XI. századtól a mezőgazdasági termelés növekedésének köszönhetően a lakosság lélekszáma is növekedett. A XI. század elején Európa lakosságszáma 42 millió volt, a század végén pedig már 48 millió. Ez is elősegítette, hogy a muszlim arabok és törökök által elfoglalt Jeruzsálem felszabadítására meghirdetett keresztes hadjáratok megindulhassanak. Az európai lovagok a nemes cél mellett a katonai dicsőségért, a meggazdagodás és a földbirtokszerzés vágyával indultak hadba.

A vikingek

Az ezredforduló táján Európa partjait új ellenség fenyegette. A vikingek hajókon érkeztek északról (a mai Svédországból, Norvégiából és Dániából). Mivel szülőhazájukban alig volt megművelhető föld, hajóikkal zsákmányszerzőutakra indultak, ahonnan mindig kincsekkel, élelemmel és rabokkal tértek haza. A jó zsákmány reményében a tengerpartról a folyókon több száz kilométert is képesek voltak felevezni.



Egy viking hajó rajza

1. orrdísz; 2. pajzsok az evezősök védelmére; 3. a hajósok ládái, egyben evezőpadok; 4. evező; 5. árbóc; 6. vitorla (begöngyölve); 7. vitorlarúd; 8. a vitorla felvonókötele a kezelést megkönnyítő csigával.

A lovag és a háború

A középkori Európában a lovas haderő vált jellemzővé. Páncéllal védték a katonát és a lovat is. A felszerelés nagyon drága volt. **4** **Azt a földbirtokost, aki nehézpáncélos lovasként katonáskodással foglalkozott, lovagnak nevezték.** A költséges felszerelés miatt kevés volt a lovas. Ezért a király is megbecsülte őket, kedvezményeket (kiváltságokat) adott nekik. Ők lettek a **nemesek***.

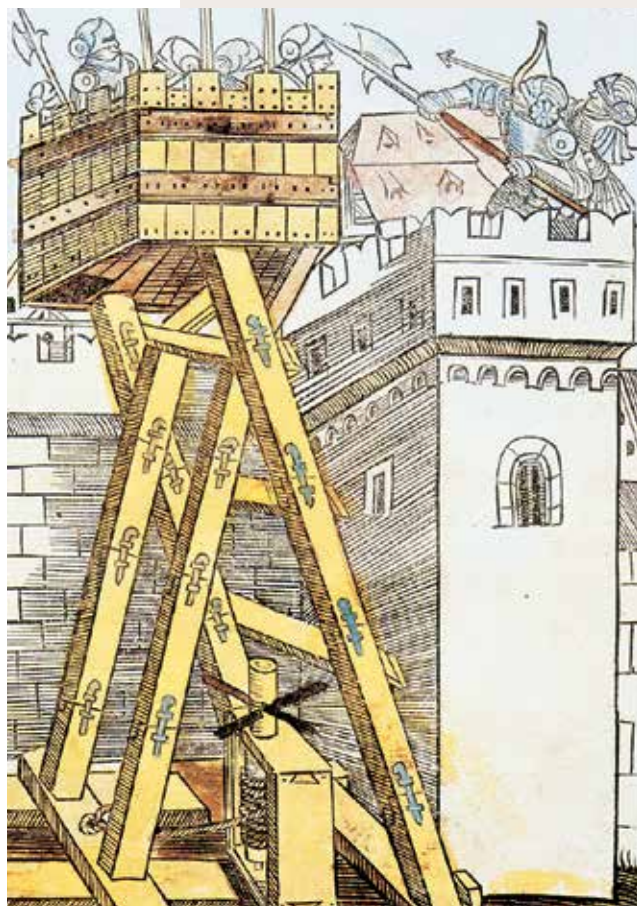
- *Ismételj! Hogyan alakult át a lakótorony várrá?*

A lovagok korában megváltozott a háborúskodás. A szemben álló seregek hosszú lándzsákkal (kopjával) rohantak egymás felé. Ehhez nagy mező kellett, így megesett, hogy a vezérek előre megbeszélték a csata helyét. A legyőzött ellenséget általában nem ölték meg, hiszen érte váltságdíjat kérhettek. **5**

A középkor legnagyobb háborúja, a százéves háború az angol és a francia királyság között folyt.

5 A váltságdíj összegét néha maga a fogoly emelte fel, hiszen minél többet fizettek érte rokonai, annál előkelőbbnek számított.

4 A lovagnak szüksége volt nagy testű, erős lóra, amely elbírta páncélos lovasát. Ez sokkal drágább volt, mint a közönséges ló, és kb. három-négyszer annyiba került, mint egy ökör. Kellott tartalék ló is, amelyet a fegyverhordozó szolga vezetett. A páncélzat a lónál is többbe került (kb. annak háromszorosába). S még nem is beszéltünk a fegyverzetéről (kard, kopja, tőr) és a lovagi élet más költségeiről.



Fából készült ostromtorony. Az ostrom eszközeit a támadók általában a helyszínen, frissen kivágott fából ácsolták össze. • *Vajon miért használtak frissen kivágott fát?*



Lovagi felszerelés • *Milyen célt szolgáltak a felszerelés egyes részei? Ki áll a lovag mellett?*



Lovagok harca egymás ellen • *Mondd el a kép alapján, mi volt a lovagok legfőbb célja a párviadalokon!*

6 A lovagi tornák korából származik a *katonák tisztelgése*. Mivel a zárt sisak alatt nem látszott az arc, a lovag jobb kezével a homlokához nyúlt, megemelte a sisakrostélyt, és így mutatta meg – a másik tiszteletére – az arcát.



Lanton játszó művészek • *Hol léptek fel a lantosok?*

Viadal után a győztes lovag átveszi szíve hölgyétől a koszorút

Lovagi hétköznapok és ünnepek

A lovagok a harc szelídebb formáiban is megmutathatták vitézségüket. **A királyi, főúri udvarokban lovagi tornákat rendeztek.** Ezeken győzni nagy dicsőség volt. A részvétel azonban nem volt veszélytelen. Ezért egyre erősebb páncélokat, zárt sisakokat használtak. **6** Hogy megismerjék egymást, a **pajzsokra ráfestették a nemes vitéz címerét.** A lovagok vitéz tetteit énekmondók – mai kifejezéssel költők – örökítették meg. Verseiket, énekeiket eleinte csak fejből adták elő, de később le is írták.

A lovagoktól a **vitézség** mellett más jó tulajdonságokat (erényeket) is elvártak. Legfontosabb volt a **hűség** (a királyhoz, a hűbérúrhoz), az **adott szó megtartása** és a jószívűség. **Védelmeszteni** kellett **az egyházat, a gyengéket és a nőket.** Fontos lovagi erény volt a legyőzöttek kímélése is. Ezeknek az elvárásoknak azonban nem minden lovag tudott megfelelni. Előfordult, hogy egy-egy lovag egész vidékeket dúlt fel szolgálival a zsákmány reményében.

• *Ma kire mondják azt, hogy lovagias?*



Lovaggá avatás

Képzeld el, hogy a középkorban élsz. Mit kellett volna tenned azért, hogy lovag legyél? A lovagi életre komolyan készülni kellett, éppúgy, mint ma egy szakma megtanulásához. Lássuk csak, hogy csinálhattad volna! Hatéves korod körül állj be apródnak atyád hűbérurának a szolgálatába. Ha elégedett lesz veled, fegyverhordozó is lehetsz mellette, s harcra is elkísérheted. Tizennyolc éves korodban – egy ünnepnapon – avatnak lovaggá. (Ha megérdemled.) Egész éjjel virrassz a kápolnában, és bánd meg bűneidet. Másnap az avatást végző lovag a szertartás során kardjával megérinti majd a vállaidat és a nyakadat. Ekkor ezt mond neki: „Ezek voltak az utolsó ütések, amelyeket bosszúállás nélkül eltűrtem.” Mindezek után tedd le a lovagi esküt. Lovag vagy.

OLVASMÁNY



Lovagi kard a keresztes háborúk korából. A hosszú, egyenes pengéjű, kétélű kardot gyakran két kézzel forgatták, különösen, ha a lovas gyalogos harcra kényszerült.

Zsigmond király lovaggá avat egy ifjút (XV. század eleje) • Nézz utána, milyen uralkodói címei voltak Luxemburgi Zsigmondnak!



Hol járunk?

7 A keresztes háborúk során a keresztény seregek számos új növényt is megismertek. Köztük voltak olyanok is, ami máig gyakran kerül mindnyájunk asztalára. Ilyen a rizs, a barack, a dinnye vagy a ritkább csemegék közül a füge vagy a datolya, amit Magyarországon általában aszalva* fogyasztunk. Újdonság volt a cukor is: addig Európában mézzel édesítettek. A cukor elnevezése is a keresztes háborúk idejéből származik.

• Európában új szövetfajta volt a damaszt és a muszlin. Nézz utána (pl. a Magyar értelmező kéziszótárban), hogy milyen anyagok ezek!



XII. századi hölgy. Az előkelő nők ritkán találkoztak távolban hadakozó férjükkal. Gyakori volt, hogy egy alacsonyabb rangú lovaggal udvaroltattak maguknak.

Vázlat

Új egyistenhívó vallás az Arab-félszigeten: az iszlám – az Arab Birodalom létrejötte.

Lovas harcmódor, páncélzat – lovag.

Lovagi élet: lovagi tornák, lovagi erények. Szentföld: arab hódítás – keresztes háborúk.

A háborúk kudarca.

Az arab kultúra hatása Európára.

A keresztes háborúk

A terjeszkedő Arab Birodalom elfoglalta azt a területet is, amit a keresztények **Szentföld** néven ismertek. A zarándoklatok nehézzé és veszélyessé váltak.

- *Miért nevezték a Jeruzsálem környéki területet Szentföldnek? (Gondolj arra, amit Jézus életéről és a kereszténységről tanultál!)*
- *Mi jellemzi az iszlám vallást?*

A kereszténység vezetője, a pápa aggodalommal nézte, hogy az iszlám katonái sok zarándokot elfognak, megölnek, vagy csak váltságdíjért engednek szabadon. Ezért úgy döntött, hogy háborút indít a Szentföld visszahódítására. A háborúba indulók ruhájukon keresztet viseltek, ezért őket **kereszteseknek**, a **háborút pedig keresztes háborúnak** nevezték el.

- *Miért varrtak keresztet a ruhájukra a hadba indulók?*

Az iszlám és a kereszténység közti küzdelem sok-sok emberöltőn át tartott. **Mindkét vallás vitézei úgy gondolták, hogy ha győznek, örök boldogság lesz a részük.** Emiatt elszántak, sokszor kegyetlenek voltak. A keresztesek elfoglalták Jeruzsálemet, és mintegy 100 évig keresztes államok voltak az urak a Szentföldön. Az iszlám csak ezután tudta visszahódítani a területet. A harc az iszlám győzelmével végződött. 7



Arab harcos és keresztes lovag • Figyeld meg a pajzsok díszítését! Mit gondolsz, a lovakat miért borították be vastag takarókkal?

Összefoglaló kérdések

1. *Jellemezd az iszlám vallást!*
2. *Kik a lovagok? Hogyan harcoltak?*
3. *Miért vált szokássá a lovagi címer viselése?*
4. *Sorold fel a lovagi erényeket!*
5. *Képzeld el, hogy idős lovag vagy! Milyen eseményeket mesélnél el az apródodnak, akit te tanítasz a lovagi életre? Milyen viselkedésre oktatnád?*
6. *Mi volt a keresztes hadjáratok célja?*
7. *Elérték-e a keresztesek a céljukat?*

A középkor világa

A Nyugatrómai Birodalom bukásának évéhez (476) kötik az ókor végét, a középkor kezdetét. Keleten még közel ezer évig fennállt a Keletrómai Birodalom, más néven a Bizánci Császárság. Nyugat-Európában keresztény királyságok jöttek létre. Kialakult a feudális társadalom. A földbirtokok (uradalmak) tulajdonosai a földesurak voltak. A királyok és a nemesek erős várakat építettek maguknak. Ezekben a várakban éltek és innen irányították alattvalóik életét. Földjük egy részét a jobbágyoknak engedték át használatra. Ezért a jobbágy szolgáltatásokkal, például robotmunkával és a termény egy részének átadásával tartozott. Az uradalmakon eleinte önálló gazdálkodás folyt.

A középkori ember élete szorosan kapcsolódott a keresztény egyházhoz. Az egyház szervezete ekkorra már teljesen kialakult, voltak pappjai, főpapai. Létrejötték kolostorok is, ahol a szerzetesek munkával és imádkozással töltötték idejüket. Mivel a szerzetesek írni és olvasni is tudtak, a kolostorok a kultúra központjaivá váltak.

Gazdag földesurak és királyok hatalmas templomokat építettek, amelyeknek még ma is csodájára járunk. Az egyháznak, a szerzetesrendeknek nagyon fontos szerep jutott a mindennapi életben és a műveltség terjesztésében.

Később fejlődni kezdett a kereskedelem, újra életre kelt a távolsági kereskedelem, és nőtt a városok jelentősége. Kialakult a kézműipar és létrejötték a céhek. A kereskedelem fejlődése és a városok meggazdagodása megváltoztatta a középkori gondolkodást és kultúrát. A nagyvárosokban azonban gyakoriak voltak a járványok is.

A Közel-Keleten, az arabok körében új, egyistenhívő vallás jelent meg, az iszlám. A hit terjesztése a VII–VIII. században az Arab Birodalom kialakulásához vezetett.

A középkori harcmódor kifejlesztette a lovagi életmódot, a lovagi kultúrát. A lovagok harcoltak a kereszties háborúban. Ezeket azért indították, hogy visszahódítsák az iszlámtól az arabok által megszállt Szentföldet.

1. Milyen csoportjai voltak a feudális társadalomnak?
2. Hogyan alakult ki a középkori vár?
3. Mi volt a robot?
4. Gyűjtsd össze, milyen szerepe volt a keresztény egyháznak a középkori Európában!
5. Kik voltak a szentek, és kik az eretnekek?
6. Mi a különbség, és mi a hasonlóság a keresztény és az iszlám vallás között?
7. Mutasd meg a falitérképen a XI. századi Európa legfontosabb országait!
8. Mit jelent a távolsági kereskedelem kifejezés?
9. Hogyan jött létre a városi önkormányzat? Mivel foglalkozott?
10. Mi a céh? Sorold fel feladatait!
11. Miben különbözik a gótikus stílusú templom a román stílusútól?
12. Melyik stílus terjedt el előbb? Melyik volt jellemző a falvakra, és melyik a városokra?
13. Mi a reneszánsz? Milyen változásoknak köszönhető a megjelenése?
14. Mikor jött létre az Arab Birodalom?
15. Kik voltak a lovagok? Mi jellemezte a lovagi életmódot?
16. Ki hirdette meg a kereszties hadjáratokat? Mi volt e hadjáratok célja?

Összefoglalás



- Sorold fel, kik laktak ebben az épületben!



- Melyik szerzetesrend kolostorát látod a képen? Mi a rend jelmondata?



- Milyen stílus jellegzetességeit fedezed fel a képen? Melyek ezek a jellegzetességek?



- Mikor (melyik évszázadban) készítették a képen látható könyvet? Mi a jelentősége Gutenberg találmányának?



— A magyar nép őstörténetéről kevés az írásos forrás. A hazai krónikák és a külhoni írók feljegyzései tartoznak ide. Krónikáinkban maradtak ránk ősmondáink. A szellemi műveltség emlékeit a tárgyi hagyaték egészíti ki: régen élt emberek csontmaradványai, ékszerei, fegyverei és építményei. A képen látható templom viszont már egy fontos tárgyi emlék. Budapesttől nem messze, Ócsán található. A XIII. században emelték. A képen jól megfigyelhető a templom szerkezete. A híveket befogadó csarnokok – az úgynevezett templomhajók – kereszt alakot formálnak (tehát a templom „kereszthajós”). Feltűnő a két vastos torony a

Képek és portrék az Árpád-kor történetéből

V. fejezet



nyugati részen (a képen elől). Az ócsai templom méretében és szépségében sem marad el az Európa más országaiban akkor épített templomoktól. Jól példázza, hogy a vándorlás után a Kárpát-medencébe érkező magyarság idővel a korabeli keresztény világ részévé vált. Ebben a fejezetben arról tanulunk, hogy honnan jöttek a magyarok, és miként váltak európai néppé.



Ismételj!

- A hagyomány szerint ki vezette új hazába a zsidó népet?
- Milyen mondák őrzik Görögország legrégebb múltját?
- A monda szerint kik alapították Róma városát?



A csodaszarvas üldözése • Milyen fegyvereket ismersz föl a rajzon?



Székely aranyszarvas

1 Eredetmondánkat akkor jegyezték le, amikor a magyarok már keresztények voltak. A történetet leíró pap egészen a bibliai időkig vezeti vissza a magyarok származását. Eszerint az özönvizet túlélte Noé fia, Ménrót Perzsiában élt. Ménrót két fia Hunor és Magor.

- A monda szerint milyen kapcsolat van a hunok és a magyarok között?
- Ismételj! Mit tanultunk a hunokról? Ki volt Attila?

Csaba királyfi a Tejúton vágat seregével

- Tiszta, csillagos éjszakán keresd meg az égen a Tejutat!

14. Történetek a magyarok eredetéről

Szinte mindegyik népnek van eredetmondája, amely a nép történelmének kezdetéről szól színesen, mesészerűen.

Ez természetes is, hiszen a sok ezer évvel ezelőtt történt eseményekről nincsenek írásos források. Mondai hagyományok őrzik a legrégebb idők emlékét.

A hun-magyar eredettörténet a krónikákban: Hunor, Magor; Csaba királyfi

Egy nép – ahogy már tanultuk is – legrégebbi múltját mondák, mítoszok* őrzik. Nekünk is van **eredetmondánk**, amely a **magyarok származását mondja el: ez a csodaszarvas mondája**. Eszerint Ménrót (Nimród) óriás és Eneth két fia, **Hunor és Magor** egyszer vadászni indult a Meotisz (Meotisz = Azovi-tenger) ingoványai közé. Vadászat közben messze elkalandoztak a nagy pusztán. Hirtelen egy gyönyörű gímszarvas bukkant fel előttük. Utánaeredtek, de hiába üldözték. A szarvas eltűnt a szemük elől, mintha a föld nyelte volna el. A mocsaras, jó legelőt kínáló terület nagyon megtetszett nekik. Hamarosan **letelepedtek** kíséretükkel és állataikkal ezen a földön. Feleséget úgy szereztek maguknak, hogy **elrabolták a szomszédos népek asszonyait**. Az elraboltak között volt egy fejedelem két lánya is. Egyiküket Hunor, a másikat Magor vette feleségül. A hunok és a magyarok mindannyian e két pártól származnak. **1**

A hunok sok régi magyar mondában szerepelnek, például a Csaba királyfiról szólóban is: **Attila fejedelem** halála után a hunokra támadtak az ellenségeik. A hunok seregét Attila fia, Csaba királyfi vezette. Két álló hétig folyt a küzdelem. Végül Csaba hunjait legyőzték és szétszórták. Csak kevesen maradtak meg. Csaba vezér a csata után tizenötezer hun vitézzel keletre menekült (Szittyországba).

@ Kik a szittyák? Nézz utána az interneten!

Attila földjén mindössze háromezer hun maradt, akik annyira félték ellenségeik bosszújától, hogy ettől fogva ki sem merték ejteni a hun nevet, hanem székelyeknek nevezték magukat.

Telt-múlt az idő, már Csaba vitézeinek unokái hordták a fegyvert, amikor a szomszéd népek nagy sereggel a székelyekre támadtak. Késő



északraig folyt a harc, már-már elveszett a székelység, amikor csoda történt. Az égbolt fényes Tejútján* egy lovascsapat jelent meg. A csapat élén Csaba királyfi vágtatott, aki a régi hun vitézek szellemét új csatába vezette. A csodálatos hadsereg az ellenséget elsöpörte, majd a Tejúton át visszatért az égbe.

A mondai hagyomány és a nyelvi hasonlóságok – ellentét vagy nem ellentét?

Az ősi magyar mondák szerint a **magyarok a hunoktól származnak**, vagy legalábbis rokonságban állnak a hunokkal. Idegen írók más sztyepei népekkel is rokonították eleinket, így például az onogurokkal, avarokkal, türkökkel. A nyelvészek viszont a magyar nyelvet a finnugor nyelvcsaládba sorolták, és azt állították, hogy az Urál hegység vidékén élt egy ősnép, amelyik a finnugor ősnyelvet beszélt. Ilyen ősnép azonban nem létezett ott északon, vagyis nem volt ilyen ősnyelv sem. A magyar és az Urál-vidéki nyelvek hasonlósága úgy alakulhatott ki, hogy a magyar nyelv egykoron közvetítő nyelv lehetett azoknál a népeknél, akik később az Urál vidékére költöztek fel. Így oldható fel a történeti hagyomány és a nyelvi megfigyelések közötti ellentét. ²

A dolgot bonyolítja, hogy egy nép története nem azonos egy nyelv történetével, mert a néppé válás többirányú folyamat. Az eurázsiai füves pusztán, a sztyeppén is így történt. Őseink több néppel találkoztak és házasságkötésekkel keveredtek velük. Így a hun-magyar rokonság sem pusztán a mesék világába tartozik. A magyar nép kialakulásában részt vettek a hunok, még ha teljes azonosságról nem is beszélhetünk. A „magyar” népnév mindenestre a hunoktól jött. 528 táján egy kutrigur-hun királyt hívták Magyarnek (görög krónikások ezt a nevet Muagerisz formában jegyezték le). ³



² A finnugor eredetű szavak adják az alapszókinsz (tehát a leggyakrabban használt szavak) nagy részét. Például a *testrészek nevei*: fej, haj, szem, fül, bőr, szív stb.; *állatnevek*: fecske, varjú, hal, kígyó, egér stb.; *tárgyak, eszközök nevei*: ház, fal, ajtó, ágy, kés, fazék, kenyér, vaj stb.; *rokonságra utaló szavak*: fiú, férj, öcs stb.

³ „Justinianus uralkodásának első évében (527/528) a Boszporusz közelében lakó hunok királya Gordas (Ogurda). A kereszténnyé lett király összetörette és beolvasztatta azokat az arany és ezüst bálványokat, melyeket a hunok tiszteltek. Ezeket azután Boszporusz városában becserélték bizánci pénzre. A hun tántosok azonban felbőszültek ezen, összeesküdtek a király testvérével, felkeresték Gordast és megölték, s helyette testvérét, Muagerist (Mogyeri) tették meg fejedelmüké...” (Malalas és Theophanes bizánci történetírók alapján)

Rokon nyelvek a mai Európában. A térkép az azonos nyelvcsaládot beszélő népek által lakott terület nagyságát mutatja. • *Készíts táblázatot a térkép alapján a különböző nyelvcsaládokba tartozó népekről! Megállapítható-e a térképről, hogy melyik a legelterjedtebb nyelvcsalád?*



Veremház rekonstrukciós rajza



Földbe ásott ház (veremház) fényképe egy szabadtéri múzeumból • *Képzeld el, hogy a honfoglalás korában élsz! A jurtát vagy a veremházat választanád lakóhelyül? Indokold meg választásod!*

4 A jurta fala meghajlított lécekből állt, amelyeket bórszíjacskákkal kötöttek össze. Könnyen össze tudták csukni, majd szekérre vagy lóra rakni. Teteje kupolaszerű volt, és úgy készült, hogy egyenletesen meghajlított, hosszú rudakat kötöztek a fal peremére, s ezek végeit a tető közepén lévő karikába dugták. A felállítás és a szétzedés az asszonyok dolga volt. Ezt a vázat nemezpokróccal fedték be, s átkötözték bőrhevederekkel*. Ajtó helyett a bejáraton szőnyeg függött. A tűz a jurta közepén, a tetőnyílás alatt égett.

• *Miért a jurta közepén volt a tűzrakó hely? Soroljatok fel minél több okot!*

A magyarok életmódja

Az ősmagyarok gazdasága nagyállattartó pásztorkodáson alapult. Az eurázsiai füves pusztán lovat és marhát legeltettek: méneseik és gulyáik voltak. A szállásterületen belül a legelőterületet szabályosan váltogatták, vagyis télen az enyhébb éghajlatú, déli vidékre húzódtak, míg nyáron északabbra vonultak. E szabályszerűség miatt lehetőség nyílt földművelésre is. Legtöbbre becsült állatuk a **ló** volt. Nagy számban tartottak **szarvasmarhát**, melynek tejét, húsát elfogyasztották, bőrből ruhát, lábbelit készítettek. Szarvából kürtöt, ivóedényt faragtak. A konyhára azonban sokkal gyakrabban került a hosszú szőrű **juh**. Ízletes húsán kívül gyapja is nélkülözhetetlennek bizonyult. Az asszonyok ebből **nemezt*** készítettek.

Ugyanakkor őseink a nomád állattartás mellett **földművelésből és vadászatból is éltek**, azaz **félnomád életmódot folytattak**.

A szállásul szolgáló sátrak, a **jurták** falát nemezből készítették. 4 A jurta könnyű szállítása azért volt fontos, mert ha valahol elfogyott a legeltetésre alkalmas fű, „szedték a sátorfájukat”, és máshol telepedtek le. Állandó helyen csak télen tartózkodtak. Itt a jurták mellett **félíg földbe vájt házakat** (úgynevezett veremházakat) is építettek.

- *Korábban tanultál arról, hogy mi a jurta. Elevenítsd fel!*



A honfoglaló magyarok állatai

A korabeli magyarokról így írt egy idegen utazó: „E nép kunyhókban és sátrakban lakik, követve az eső hullását és a fű sarjadzását. (...) Állandóan portyára* mennek a szlávok ellen. A magyaroktól a szlávokig tíznapi járóföld van.”

- *Az utazó szerint az állattartás mellett mivel foglalkoztak még őseink? Mi lehet ennek az oka?*



Készül a jurta



Élet a jurtában. László Gyula régész festménye.



Lovasok. László Gyula régész festménye. • *Mondd el a rajz alapján, hogy milyen volt a lovasok ruházata és fegyverzete!*



Solymász. Az íjjal végzett vadászat mellett kedvelték a solymászatot. A korábban befogott sólymot hosszasan idomítják. Fejére süveget húznak, és állandóan mondogatnak neki egy hívó szót. A vadászat során – amikor a vadász megpillantja a kis vadat (nyulat, fácánt stb.) – lekapja a madár fejéről a sapkát, és utánadobja a sólymot a vadnak. Az lecsap rá és megöli. A vadász a hívó szóval és egy darab hússal visszahívja a madarat kesztyűs öklére.

Jellegzetes sztyeppvidék • *Mesélj a képen látható növényzetről!*





Bíborbanszületett Konstantin aranypénze

• Mit gondolsz, miért találtak a régészek ilyen pénzeket a Kárpát-medencében?

5 Egy bizánci császár, Bíborbanszületett Konstantin műve leírásából ismerjük a magyar törzsek neveit: Nyék, Megyer, Kürtgyarmat, Tarján, Jenő, Kér, Keszi.

• Az írásos forrásokon kívül földrajzi nevek is őrzik a törzsi neveket. Keress ilyeneket egy mai Magyarországot ábrázoló térképen!

6 Levédiában a magyarok török nyelvű népek szomszédságában éltek. Sok szót átvettünk tőlük. Török eredetű szavaink mutatják, hogy elődeink mi mindent tanultak ezektől a népektől. Ilyen szavak például: gyümölcs, alma, szőlő, ökör, disznó, tyúk, sajt.

• Mire következtethetsz ezekből a szavakból?

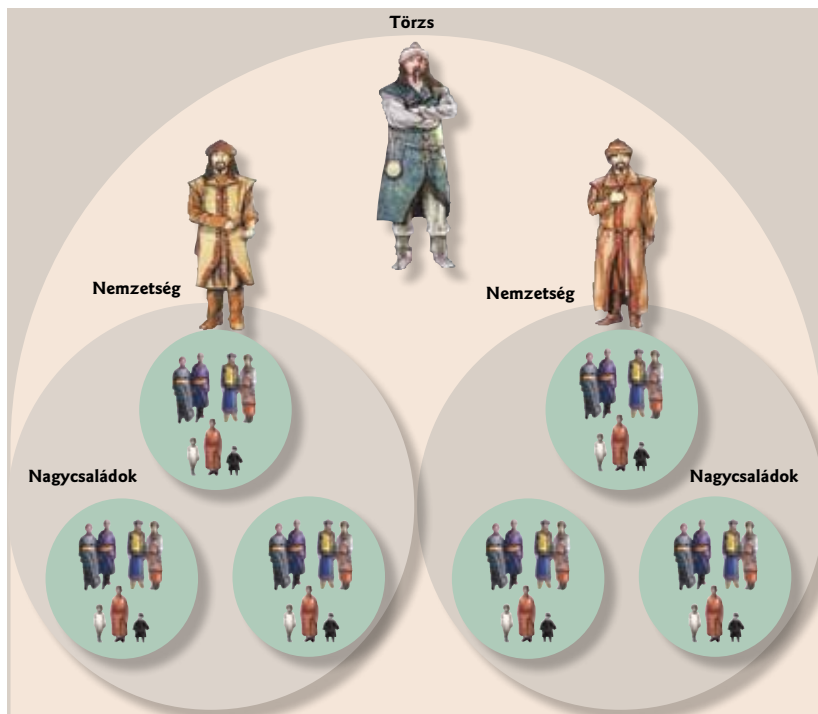
Nagycsalád, nemzetség, törzs

A régi magyar társadalom nagycsaládokból* állt. A maihoz hasonló, néhány emberből álló család nem tudta volna elvégezni az állatok legeltetését, ellátását, a föld megművelését. A nagycsaládba 3-4 nemzedék, tehát kb. 20-25 ember tartozott.

- Körülbelül hány esztendő egy emberöltő? (15. oldal)
- A ti családokban kinek milyen munkákat kell elvégezni? Ki osztja be a feladatokat?

@ A „vőlegény” szó eredete: „vevőlegény”. Mit gondolsz, miért? Nézz utána az interneten! (Kulcsszavak: „vételőrat visznek”)

A nagycsaládok nemzetségeket* alkottak. A nemzetség a közös leszármazás tudatán alapuló, természetes társadalmi egység volt. Egy-egy nemzetség más nemzetségek fölé kiterjesztette befolyását, és azokból **törzseket szervezett**. A törzsek élén egy erős és gazdag nemzetség, a vezéri nemzetség állt, s ennek vezetője, a nemzetségnek a feje lett a törzsfő. A törzsben lévő sok lovas íjász férfi **nagy katonai erőt jelentett**. A IX. században a Megyer (azaz a Magyar) nemzetség által szervezett Megyer törzs jutott uralomra. A magyar nevet később az egész nép átvette. Ekkortól kezdve azonban a törzsek már nem játszottak szerepet eleink életében, mert helyükbe a legmagasabb szintű szerveződés lépett: a sztyeppe típusú állam.



A nomád társadalmak tagozódása

Államalapítás Etelközben

Az Európa északkeleti részén és az eurázsiai füves pusztákon élő népek az ókorban és a kora középkorban gyakran mozogtak – ezek voltak a „népvándorlások”. Ebben a láncolatba illik bele a magyarok honfoglalása is. IX. századi eleinkről már külföldi írásos források is szólnak. 5 A Kaukázustól és a Fekete-tengertől északra lévő szállásterület keleti részét Levédiának, a nyugati **Etelköznek**, azaz Folyóköznek nevezték. 6 Etelköz a folyók által szabdalta dél-orsz

sztyeppén*, a füves pusztán terült el. **A IX. század közepén** fontos változás állt be az etelközi magyarok életében: **egyeduralom alá kerültek**. Addig hét vezér alatt éltek, **onnantól kezdve „egy fő” uralkodott felettük**. Az **első magyar fejedelmet** (nagyfejedelmet) **Álmosnak hívták**. Ő a hét vezér egyike volt. **A többi vezér örökös hűséget fogadott neki**. Esküjüket azzal pecsételték meg, hogy véruket egy közös edénybe csorgatták. Ez volt a **vérszerződés**. (Régi szokás volt ez a sztyeppén, mert már az ókori szkíták is így szerződtek egymás között.) A vérszerződéssel **egy sztyeppei típusú állam jött létre**, a Magyar Nagyfejedelemség. Az egységes irányítással a magyarok hadereje jelentősen megnövekedett, sőt nemsokára a kabarok is csatlakoztak hozzájuk. (A kabar olyan török nyelvű kazár csoport volt, amelyik fellázadt a kazár uralkodó ellen, majd menekülésre kényszerült.)



Vérszerződés. Székely Bertalan festménye. A hagyomány szerint Álmos megválasztásakor a vezérek vérszerződést kötöttek: vérukból pár cseppet egy kupa* borba folyattak, majd mindannyian ittak ebből. Így fogadták egymást „test-vérukké”, azaz testvérukké. Ez az ősi szokás annak a kornak az emléke, amikor még a rokoni (vérségi) kapcsolatok voltak a legfontosabbak a vándorló magyarok társadalmában.

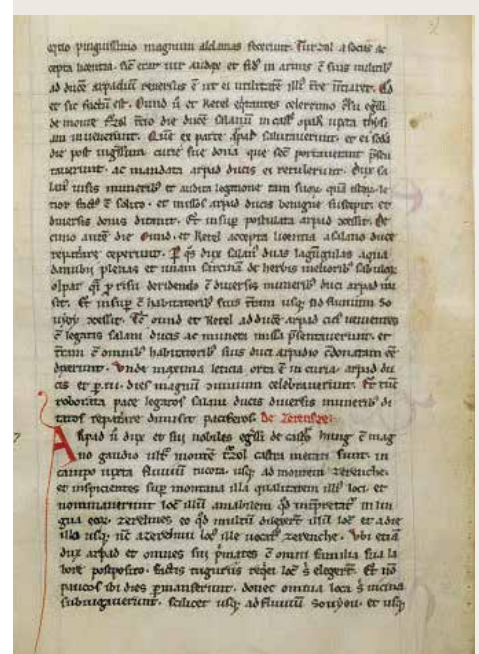
Miért Álmos? A turul jövődölése

Álmos a családi hagyomány szerint Attila hun királytól származott. Ősei a Hun Birodalom bukása után több nemzedéken keresztül őrizték és gyűjtötték a politikai tapasztalatokat, míg egy rátermett, tehetséges utód fel nem emelkedett. Ő volt Álmos, akinek nagyra hivatottságát egy monda örökíti meg. Eszerint várandós édesanyjának álmában egy „ölyv formájú madár” jelent meg, és feltárta előtte, hogy méhéből folyam indul, és nem az ő földjén fog sokasodni.

Ez pedig azért volt, mert tőle dicsőséges királyok származnak. És mivel az ő eredete álomtól jövődöltetett, ennél fogva Álmosnak nevezték el. Az „ölyv formájú madár” más krónikákban turul néven szerepel, ezért hívjuk ezt a dinasztikus eredettörténetet turulmondának. **7**



Emese. László Gyula régész rajza



Egy oldal Anonymus művéből (Gesta Hungarorum) @ *Hogyan ír Anonymus a vérszerződésről? Nézz utána az interneten!*

7 A mondát nagy becsben tartották. Ezt jelzi, hogy két változatban is ránk maradt. A Képes Krónika úgy tudja, hogy Álmos apja Előd, anyja „Eunodbilina” (Ünöd-beli) volt. „Anonymus”, vagyis egy névről nem ismert történetíró szerint Álmos apja Ügyek, anyja Emese volt. (Az „anonymus” latin szó azt jelenti, hogy „névtelen”.) Ez a magát meg nem nevező mester (egyetem végzett személy) III. Béla király egykori jegyzője volt, és az 1200-as évek elején írta a Gesta Hungarorum (A magyarok cselekedetei) című munkáját, amelyben szól a vérszerződésről. Szerinte így hívták a hét vezért: Álmos, Előd, Ond, Kond, Tas, Huba, Tétény (Töhötöm). A történészek szerint ez a vezérnévsor nem feltétlenül hiteles.



Árpád szobra az Országházból

Álmos a IX. század derekán juthatott egyeduralomra. Öt fia, Árpád követte, Árpád leszármazottai 1301-ig uralkodtak a magyarok felett: előbb nagyfejedelemként, Szent Istvántól kezdve királyként. Az első magyar uralkodói dinasztiát hívjuk Árpád-háznak. **8**

8 Az első magyar uralkodóháznak többféle elnevezése ismert. Kézai Simon mester 1285 előtt megírt krónikájában a „Turul-nemzetség” kifejezést használta. A keresztény magyar királyok azonban ekkor már a „szent királyok nemzetsége” tagjainak tartották magukat, mivel I. István király és Imre herceg után I. László királyt is szentté avatták. A ma közismert „Árpád-ház” elnevezés későn, csak a XVIII. század második felében született. Talán azért terjedt el ez így, mert bár Álmos volt az első magyar nagyfejedelem, és a honfoglalást is ő kezdte el, de fia, Árpád vitte sikerre.

Milyen madár volt a turul?

Álmos eredetmondájának mitikus jövendőmondó madarát, a turult nem lehet pontosan meghatározni. A krónikák ölyv formájúnak tartják. Annyi bizonyos, hogy ragadozó madárfajta volt. A szarvashoz hasonlóan a ragadozó madarakat is mitikus tisztelet övezte az eurázsiai sztyeppén, és ez a tisztelet az ötvösművészetben is megmutatkozott; akár az ókori szkítáknál, akár a honfoglaló magyaroknál.



Rakamazi hajfonatkorong turulábrázolása

Vázlat

Mondák: Hunor és Magor története.
Írott kútfők → sztyeppei törökségi rokonság
Csaba királyfi (→ székelyek).
Nyelvészet → finnugor nyelvrokonság elmélete.
Életmód: halászó-vadászó életmód, földművelés, állattartás.
Társadalom: nagycsalád – nemzetség – törzs.

Összefoglaló kérdések

1. Mondd el a csodaszarvasról és Csaba királyfiról szóló mondákat!
2. Milyen ellentét van az ősi mondák és a nyelvtudomány eredményei között a magyar nép eredetéről?
3. Miért nem azonos mindig egy nép és egy nyelv őstörténete?
4. A mondák szerint kik a székelyek?
5. Meséld el a vérszerződés szertartását és lényegét!
6. Ki volt Álmos és Árpád?

15. Honfoglalás és „kalandozások”

A honfoglalás és a ma is lakott hazában való letelepedés népünk történelmének egyik legfontosabb eseménye. Az ekkor történeteknek köszönhetjük, hogy a magyarság több mint ezer éve államot alkot a Kárpát-medencében, s nem tűnt el a „népek forgatagában”, mint például a hunok. De miért rettegtek akkoriban a magyaroktól? Miért támadtak őseink a Kárpát-medencéből a keresztény Európára?

Az ősi magyar harcmodor

A magyarok félelmetes hírré tettek szert a háborúk során. Nem véletlen, hogy az egymással harcoló **idegen fejedelmek gyakran fogadtak szövetségükbe magyar harcosokat**, akiknek jutalma busás fizetség és gazdag zsákmány volt.

Elődeink hadi sikereiket nemcsak harcosaik nagy számának és az erős törzsszövetségnek köszönhették, hanem jellegzetes **könnyűlovas harcmodoruknak** is. Gyors lovakon száguldvá meglepték, bekerítették az ellenséget. A közelharcot kerülték, inkább *távolról nyilazva* igyekeztek megritkítani az ellenük felsorakozó sereget. Kedvelték a cselvetést. ¹

Fő fegyverük az íj, a kard és a kopja* volt. Az előkelők bőrpáncélt viseltek. Rengeteget gyakorolták a lóhátról való nyilazást, és a vágató lóról hátrafelé is félelmetes pontossággal célba találtak. A hátrafelé nyilazást az tette lehetővé, hogy **ismerték a kengyelt***. E fontos lószerszám Európában való elterjesztésében nagy szerepe volt őseinknek.



Magyar fejedelmi szablya díszes markolata



A visszacsapó íj működése. Úgy készítették elő lövésre, hogy az íjat a természetes hajlásával ellenkezőleg hajlították meg, így a ráerősített húr rettenetes erővel lőtte ki a nyílveszőt.

• **Miért tartották Pannóniát „Attila király földjének”?** S honnét értesülhettek erről?

• **Mi mindenért számíthatott Attila „előkelő ősnek” az Árpád-házi királyok szemében?**

@ **Milyen fegyverekkel harcoltak a honfoglaló magyarok? Hogyan védtek a csatában lovaikat? Miért kísérte őket nagy csapat ló? Mindezt – és sok**

más érdekességet őseink harcmodoráról – megtudhatod, ha az interneten beírod a keresőbe: Hogyan harcoltak honfoglaló eleink?



Honfoglalás kori lovas harcos teljes fegyverzetben • **Nevezd meg öltözetének és fegyverzetének legfontosabb darabjait!**

¹ **Harc közben gyakran alkalmazott csel volt, hogy megfutamodást színleltek, majd hirtelen megfordultak, és szembe vágattak üldözőikkel. Közben a sereg lesben álló másik része hátra támadta az ellenséget. Nagy csapat lovat vittek magukkal, hogy a sereg gyorsabban mozoghasson váltott (tehát pihent) lovakon, és a valóságosnál nagyobbak tűnjék.**



A tarsolylemez elhelyezkedése a tarsolyon

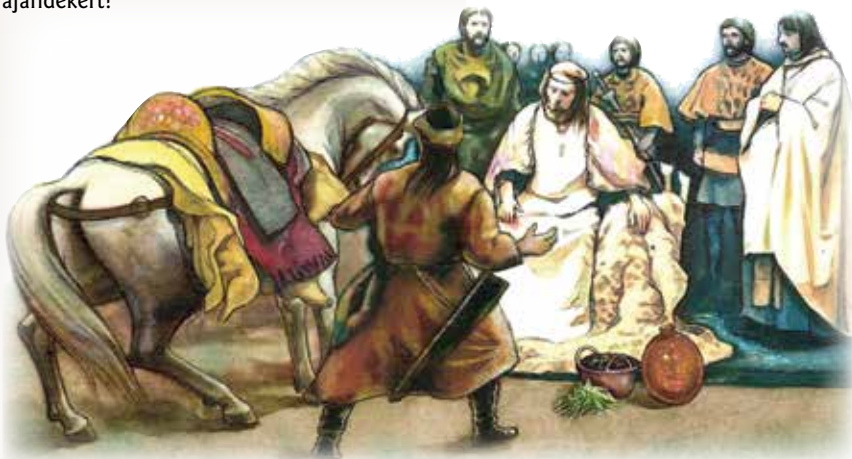
• **Mi mindent tartottak a tarsolyban?**

2 *A poncolás.* A mesteri fémtárgyakat, elsősorban a tarsolylemezeket és kardhüvelyeket poncolással díszítették. Ez azt jelentette, hogy a fémlapra az ötvös előre bekarcolta a rajzot, majd kicsiny vésőszerű cifrázóvasak ütögetésével kidolgozta azt. Ezután a rajz háttérét mélyebbre kalapálta, és sokszor még a háttér aranyozásával is kiemelte a minta finom rajzát.

3 A régészeti leletek tanúságát Gardízi ázsiai történettudós írása is megerősíti: „A magyarok csinosak és jókinézésűek. Ruhájuk brokátból* készült. Fegyvereik ezüsttel vannak kiverve és gyönggyel bearakottak.”

4 A sztyeppei népek közül további csoportok érkeztek az Avar Kaganátusba. A VII. században betelepült onogurokban László Gyula régész „elő-magyar” népcsoportot vélt felfedezni. Őhöz köthető a „kettős honfoglalás” elmélete: eszerint az első hullámban az „onogur-magyarok”, a másodikban Álmos és Árpád honfoglalói jöttek be. Ez az elmélet azért valószínű, mert ha csak a honfoglalók hozták volna be a magyar nyelvet a Kárpát-medencébe, akkor nyelvük éppen olyan hamar elenyészett volna, mint ahogy több hódító elit is beolvadt a meghódított szláv népességbe.

„Vegyenek, amennyit akarnak ezért az ajándékért!”



Kézműipar

A magyarok között sok kézműves mester is élt. Fazekasok, nyergesek, szíjgyártók, csontművesek készítették el a mindennapi élethez szükséges tárgyakat. Az **ötvösök**, aranyművesek sem voltak ritkák. Az ötvösök munkáit (ékszerek, asztali edények) *szívesen vásárolták a kereskedők*, hogy más népek előkelőinek eladhassák.

Egy messze hordó ijon sokszor egy évnél is tovább dolgozott az **ijasmester**. A **nyergesek** szépen díszítették is a nyergeket.

A sírokból sok ragyogó szépségű **tarsolylemezt*** is találtak. A férfiak a bőrtáskáikat, azaz a tarsolyokat övükön viselték, és mintás fémlemezekkel díszítették. **2** Mindennapi eszközeiket, a vágó- és tűzcsiholó szerszámokat tartották benne.

A **férfiak** legfontosabb **ékeségei** azonban nem a díszes tarsolyok, hanem a **fegyverek** voltak. Elsősorban az **íjak** és **szablyák***. **3**

A Kárpát-medence a honfoglalás előtt

A Hun Birodalom bukása után egy ideig különböző népek éltek itt, többek között egy félelmetes erejű lovas nomád nép: az **avarok**. **4**

Errefelé helyezkedett el a szlávok urának, Szvatopluknak a fejedelemsége is (Morva Fejedelemség).

A IX. század végén magyar harcosok gyakran feltűntek a Kárpát-medencében. Hamar észrevették e hely előnyeit Etelközzel szemben. Magas hegyek veszik körül, és így jól védhető a keletről jövő támadásoktól.

A Kárpát-medence **feldje dús legelőivel nagyon alkalmas földművelésre és az állatok legeltetésére**.

- *Mit tanultunk a hunokról és Attila fejedelméről? (Segít a 7. lecke.)*
- 🌐 *Egy domborzati térkép segítségével jellemezd a Kárpát-medence katonai (azaz stratégiai) és gazdasági előnyeit!*

A honfoglalás

Forrásaink nem egységesek a magyar bejövétel keltezésében. A köztudatban a 895-ös évszám vált elfogadottá. Csakhogy 862-ben és 881-ben már frank uralom alatti területeket támadtak magyarok. Ezért lehet arra gondolni, hogy a **IX. század közepére a Magyar Nagyfejedelemség népe legalább részben átköltözött a Kárpát-medencébe**, mert innen jobban figyelemmel kísérhette a frank területek fejleményeit, mint Etelközből. A **honfoglalást** így a **862–895 közé érdemes keltezni**, és azt tudatos, hosszan tartó folyamatként kell tekinteni.

- 🌐 *A történelmi atlasz segítségével vedd számba, hogy a fő útirányon (Vereckei-hágó) kívül még milyen útvonalakon érkeztek a Kárpát-medencébe elődeink!*



A Kárpát-medence birtokba vétele • *Figyeld meg a természeti környezetet! Mi akadályozta a magyarok előrenyomulását? Mi segítette? Olvasd le a térképről, hogy milyen népek éltek a Kárpát-medence területén a honfoglalás idején! Melyek voltak a szomszédos birodalmak?*

Honfoglaló nagyfejedelmek: Álmos és Árpád

A sorsdöntő jelentőségű magyar szállásváltás sok részletét a feledés homálya borítja. Milyen útvonalon jöttek be a honfoglalók? **Anonymus** északkelet felől, a **Vereckei-hágón át vezeti be a magyarokat**, krónikáink viszont Erdélyen keresztül történt beköltözésről írnak. Mindkét hagyománynak igaza lehet, sőt még a Száva és az Al-Duna felől is érkezhettek be eleink új hazájukba. Egyvalamiben megegyezik az anonymusi és a krónikás hagyomány: **az Álmos és Árpád közötti hatalomváltás már a Kárpát-medencében ment végbe**. Álmos talán már 894-ben, vagy azelőtt meghalt (valószínűleg Erdélyben), mert Árpád seregei azt a morva Szvatopluk fejedelmet győzték le (fehér ló mondája), aki 894-ben hunyt el. **5** Árpádnak így mintegy másfél évtizednyi uralkodás adatott 907-ben bekövetkezett haláláig. E küzdelmes és győzelmes évek alatt bevégezte azt, amit apja elkezdett: **a magyar honfoglalás** ilyenformán **Álmos és Árpád együttes érdeme**. **6** **7**

Kik a székelyek?

Ez ismét egy vitás kérdés. A krónikákból ismert monda szerint Attila hunjainak Erdélybe húzódott része. A kutatók véleménye megoszlik. Van, aki a honfoglalás előtt a magyarokhoz csatlakozott kabarok utódainak tartja őket, akik eredetileg török nyelvet beszéltek, majd átvették a magyarok nyelvét. Van, akik szerint a magyar királyok telepítették innen-onnan össze a székelyeket. Vannak, akik az avarok (eredetileg is magyarul beszélő) leszármazottait látják bennük. Ez az utóbbi elgondolás a leghíhettebb. A székelyek vérségi alapon szerveződtek, ami kizárja azt, hogy mesterséges telepítés eredményeképp álltak volna össze egy népcsoporttá. Krónikáink is különálló népegyeségeknek tekintenek rájuk.

5 A honfoglalásról szól a *fehér ló mondája*: Árpád követet küldött Szvatoplukhoz. A morva fejedelem nagyon megörült, mert azt hitte, telespek érkeznek, hogy a földet műveljék. Örömmel adott a követnek egy kulacsnyi *vizet*, egy csomó *fűvet* és egy marék *földet*, amit ő Árpádhoz vitt. Árpád cserébe egy díszesen felszerszámozott *fehér lovat* küldött ajándékba. Szvatopluk még szívélyesebb lett: földből, fűből és vízből „vegyenek, amennyit akarnak, ezért az ajándékért!” – mondta. Árpád ezt úgy értelmezte, hogy a lóért megvette az országot. Harcosaival elfoglalta az egész földet, és elűzte Szvatopluk seregét.

6 Az Enns folyótól nyugatra eső terület, az Ober-Enns völgye a magyar mesékben a nagyon távoli terület nevéként szerepel: Óperencia, Óperenciás-tenger.

7 „Ezután az Úr megtestesülésének* kilencszázhetedik esztendejében Árpád vezér is elköltözött ebből a világból. Tiszteséggel temették őt el egy kis folyónak a forrása felett, amely kőmederben folyik alá Attila király városába” – írja Anonymus krónikájának utolsó részében. Ezek a sorok évszázadok óta foglalkoztatják a kutatókat: vajon merre lehet Árpád fejedelem sírja?



Székely kapu a XVII. századból • *Miről árulkodik a díszítése?*

8 A sírok helyét előre kijelölték. Máshová temették el a gazdagokat, akiket bóknek neveztek, és máshová az ínnek nevezett szegényeket. (Ezek a kifejezések a „bőség” és az „ínség” szavainkban máig élnek.)

9 A kutya is nagy megbecsülésnek örvendett a honfoglaló magyarok közt. A temetőkből sok kutyacsont került elő. Ezekből tudjuk, hogy a nyájtereléshez a mai puli, vadászathoz pedig a mai agár őset használták. A kuvasz és a komondor ősei a marhákat őrizték, és ha kellett, a farkasokkal is felvették a küzdelmet.



Sámán a sámándobbal • *Mit gondolsz, milyen szerepe volt a dobnek a szertartásban? Milyen anyagokból készült a dob?*



A táltosok képesek voltak a fején megsérült vitézek koponyáját megműteni. A régészek által feltárt koponyán a seb szélei gyógyulásnak indultak. Ez azt jelenti, hogy a sérült felépült a sebesülésből.

10 A tisztelet jele például az lehetett, hogy egy állatfajta nevét nem volt szabad kiejteni, ezért körülírták azt: „az a szarvas állat”. Később ebből lett a szarvas. A farkas szó hasonlóan alakult ki.

A pogány magyarok hitvilága

- *Sorold fel, milyen vallásokról tanultunk ebben az évben!*

Nyelvünk arról tanúskodik, hogy pogány eleinknek saját szavaik voltak a hitvilág alapvető fogalmaira. Ezek: isten, élet, lélek, szellem, halál, túlvilág, táltos. A szent fogalmára is volt magyar szó, az „id”. Önálló formában nem maradt fent, csak szóösszetételekben: az „ünnepe” eredetileg id-nap, vagyis 'szent nap' volt, az „egyház” is id-ház, vagyis 'szent ház' volt.

A honfoglaló magyarok életét elsősorban a régészeti leletekből ismerjük. A pogány magyarok hite szerint ugyanis a halottak tovább élnek az égi világban. Temetőiket ezért úgy rendezték el, hogy az elhunyt „úgy érezze magát”, mintha még életben lenne. A holttestek mellé olyan **tárgyakat tettek**, amelyeket életükben használtak. Nemcsak szerszámok, hanem fegyverek, ékszerek is előkerültek a sírokból. 8

A lovas temetkezés szokása is a túlvilághitre utal. A halott mellé temették lovának koponyáját, lábszárcsontjait és bőrét a lószerszámokkal együtt, hogy gazdáját tovább szolgálhassa a túlvilágon. 9

Őseink hite szerint egymás felett párhuzamos világok vannak, s ezeket az **életfa** (világfa) köti össze, amely olyan hatalmas, hogy minden ága egy-egy erdő, s ágai között jár a Nap és a Hold. Csak a különleges (természetfeletti) képességekkel rendelkező **táltos*** képes feljutni a tejére, s itt kapcsolatba kerülhet az istenekkel (vagy szellemekkel). A táltos közvetített **istenek és emberek között**.

A **gyógyítás** szintén a táltosok feladata volt. Igen sokféle gyógynövényt ismertek, és jól tudták kezelni a gyakori sérüléseket, csonttöréseket is.

A táltos sokszor megjelenik állatalakban is: népmeséink gyakori szereplője a táltos paripa. A magyar táltoshoz hasonló különleges képességű személyt más népek sámán néven ismerik.

@ *Ősi hiedelmekben napjainkig hisznek egyes emberek. Olvass el egy beszámolót egy néhány évtizeddel ezelőtt élt „táltosról”!*

- *Mondj korábban tanult példát arra, hogy a halottak mellé tárgyakat temettek!*

Őseink különleges tiszteletben részesítettek egyes állatokat, mert úgy tartották, hogy az emberi nemzetségek csodálatos állatősöktől származnak. 10

- *A szarvas őseink legfontosabb totemállata volt. Melyik monda mutatja ezt?*



Lóval eltemetett férfi sírja (Orosháza)



A „kalandozások” okai

A Magyar Nagyfejedelemség támadó hadjáratait szokás „kalandozás” néven illetni. Közismert, ám helytelen kifejezés, mert ezek nem ötletszerű kalandozások, hanem előre eltervezett harci vállalkozások voltak.

A hadjáratoknak több oka volt.

1. Fő oka a Magyar Nagyfejedelemség állami érdekeinek érvényesítése. A magyarok idegen királyok, fejedelmek hívására keltek útra. **A külhoni uralkodók jó pénzt fizettek a nagy harcértékű lovasszeregek segítségéért.**

2. **Másodlagos ok a zsákmány és foglyok szerzése.** Az arany- és ezüsttárgyak és az értékes kelmék a vagyont növelték, míg a foglyokból szolgák lettek, de rabszolgaként is eladták őket. Ezek a támadó hadjáratok biztosították az otthon maradtak nyugalmát. A környező népek tartottak a harcias magyaroktól, s egy kivétellel nem mertek országukra támadni. Az egyetlen kivétel **907-ben** jött el, amikor keleti frank sereg tört be, de **Pozsonynál a magyar haderő fényes győzelmet aratott.**

A magyarok fegyverzete, harci taktikája*

A megtámadott országok népét a magyar harcosok megjelenésekor rémület fogta el. **11** Kis termetű, de fürgé és erős lovakon érkeztek. Fegyverzeteük jóval könnyebb volt, mint a védőké. **A magyar katonák** ezért sokkal **gyorsabban mozogtak** náluk.

A magyaroknak nem volt erős vaspáncéljuk, hanem csak **bőrből készült pajzsot** hordtak. Félelmetes **íjokkal már messziről** nagy pusztítást okoztak. Közelharcban a gazdagabbak könnyű, kissé görbe, egyélű karddal támadtak: ez a **szablya**. A szegényebbeknek baltához hasonló fegyver (harci szekerce) jutott, de ezt is ügyesen forgatták.

• *Hasonlítsd össze a nyugat-európai nehézpáncélos lovagot a magyar könnyűlovas katonával! Melyikük fegyverzetének mi volt az előnye, és mi a hátránya?*

Őseink lovat áldoznak a túlvilági szellemeknek. Részlet Feszty Árpád honfoglalást ábrázoló hatalmas festményéből, amely a XIX. század végén készült, a honfoglalás ezredik évfordulójára. • *Keresd meg a képen a tálot! Érdelklődj, hol lehet ma megnézni eredetiben Feszty Árpád festményét!*



„Kalandozó” hadjáratok • *Mely égtájak felé indítottak hadjáratokat a magyarok?*

11 A „kalandozó” magyarokról más népek között sok tévhit is kialakult. Például azt hitték, hogy a magyarok a nyereg alatt puhítják meg a húst, és azt eszik. Valójában a ló nyeregtől feltört hátát gyógyították a nyers hús ráhelyezésével. A hadjáratokra a vitézek más ételt vittek magukkal. A levágott állatok húsát megszáritották, porrá törték. Ha megéheztek, vizet forraltak, és beleszórták a húsport. Így rövid időn belül tápláló levest kaptak.

• *Melyik mai – élelmiszerboltokban kapható – étel őse ez a por?*

12 A magyar harcosok sokszor a vágató lovon ülve, hátrafordított felsőtesttel lőtték ki a nyílveesszót. Ezt csak úgy lehetett megtenni, ha a lovas valamiben szilárdan meg tudta támasztani a lábát. Ezért volt fontos lószerszám a biztosan rögzíthető nyereg és a hozzá csatolt kengyel. A honfoglalás kori magyar nyeregkészítő mesterek messze földön híresek voltak.



Lehel kürtje

14 „[István király] apja, akit Gézának neveztek, igencsak kegyetlen volt, és sokakat ölt meg hirtelen felindulásból. Mikor kereszténnyé lett, indulatosan lépett fel tusakodó alattvalóival szemben e hit megerősítéséért, és a régi bünt az Isten iránti buzgalomtól felbuzdulva elsöpörte. Ez a mindenható Istennek, de más istenségek különféle hiú képzeleteinek is áldozott, s midőn főpapjától szemrehányást kapott ezért, magáról azt állította: elég gazdag és hatalmas ahhoz, hogy ezt megtehesse. Felesége Beleknegini, azaz szlávul mondván szép úrasszony, pedig mértéktelenül ivott, és katona módjára ülve meg a lovat egy embert hirtelen haragjának túlzó hevességében megölt.” (Thietmar merseburgi püspök [†1018] krónikája)

Vázlat

Ősi magyar harcmódor:

- könnyűlovasok;
- váratlan rajtaütés, nyílzápor.

Kárpát-medence a honfoglalás előtt:
avarok, szlávok.

862–895: honfoglalás: Álmos és Árpád fejedelem.

Honfoglalás kori sírok: tárgyi emlékek,
→ túlvilághit.

Kalandozó hadjáratok: Nyugat-Európa,
Itália, Bizánci Birodalom.

A magyar harcosok gyakran alkalmazták hadicselt. A leggyakoribb volt, hogy **menekülést színleltek**. Amikor az ellenség diadalittasan a nyomukba eredt, hirtelen visszafordultak, körülvették üldözőiket, és foglyul ejtették vagy lemészárolták őket. 12

A nyugati országok hadseregei lassan kiismerték a magyarok harcmódorát. Az erős páncélba öltözött nyugati lovagok több csatában is legyőzték a kalandozókat. **A legsúlyosabb vereséget Augsburgnál** (augsburg) mérték rájuk. Sikerült a magyarok két vezérének, Lehelnek és Bulcsúnak is elfogniuk. 13

🌐 Nézz utána a történelematlaszban, hogy Augsburg melyik mai ország területén található!

Géza békepolitikája

A „kalandozó” hadjáratok kora 955-ben nyugaton, 970-ben keleten is lezárult. Árpád dédunokája, Géza nagyfejedelem (972–997) új politikát kezdett. I. Ottó császárhoz követeket küldött Quedlinburgba, és békés szándéka jeleként **keresztény hittérítőket** kért. Fiát, Vajkát megkereszteltette. Vajka az István nevet kapta. A béke érdekében István számára a bajor herceg lányát, Gizellát kérte feleségül. Gizellával együtt térítő papok is érkeztek az országba. Pannonhalmán pedig elkezdték építeni az ország első bencés kolostorát és iskoláját. 14

13 A később elterjedt történet szerint a halálra ítélt Lehel utolsó kívánsága az volt, hogy még egyszer befűjhasson kedves kürtjébe. Az uralkodó ezt meg is engedte neki. Amikor azonban Lehel a kezébe vette a nehéz hangszert, azzal a király fejére sújtott, aki egyből szörnyethalt. Azóta tudjuk, hogy mindez monda, de talán azt bizonyítja, hogy a két vezér bátran állt az akasztófa alá.



Hadicsel • Meséld el, hogyan csapták be ellenségeiket a kalandozó magyarok!

Összefoglaló kérdések

1. Miért voltak elődeink félelmetes harcosok?
2. Kik laktak a Kárpát-medencében a magyarok előtt?
3. Hogyan zajlott a honfoglalás?
4. Milyen forrásokból ismerhetjük meg a honfoglalás előtti és a honfoglaló magyarok életét? (Gondolj az előző leckékre is!)
5. Miért temették el a halott lovának csontjait?
6. Melyek voltak a „kalandozó” hadjáratok okai?
7. Jellemezd a kalandozó magyarok fegyverzetét és harcmódorát!

16. Szent István és a magyar állam

„S merre zúgnak habjai
Tiszának, Dunának,
Árpád hős magzatjai
Felvirágozának.”
(Kölcsey Ferenc: Himnusz - részlet)

Koppány legyőzése

Géza fejedelem fiára, Istvánra hagyta a fejedelemséget. Ebben azonban nem mindenki nyugodott bele. István rokona, **Koppány is magának követelte a hatalmat.** Fegyvert fogott István ellen. **István azonban legyőzte őt.** Hogy többi ellenségét is elrettentsen, Koppány testét négyfelé vágta, és kitűzette a négy legfontosabb vár kapujára. **1**

István harcaiban sokat segítettek külföldi, **nyugatról jött vitézek** is. Az uralkodó **földadományokkal** hálálta meg szolgálatukat. Ők pedig hűen szolgálták őt.

- *Vitassátok meg, miért volt a középkorban olyan lényeges kérdés, kinek a tulajdonában vannak sóbányák! (Hol lehetett só bányászni? Mire használták a só izesítésén kívül?)*

🌐 *A történelematlasz alapján sorold fel, mely országok voltak szomszédosak Magyarországgal az államalapítás idején!*

István – nagyfejedelemből keresztény király

I. (később: Szent) István (997–1038) az apjától a nagyfejedelmi tisztséget örökölte. Csakhogy István teljesen másként akart uralkodni, mint ősei. Ezért nyugati mintákat követve elhatározta, hogy keresztény módon királlyá koronáztatja magát. Az 1000. év karácsonyán a pápától kapott koronát Székesfehérvárott István fejére helyezték. **Ő lett a keresztény magyar állam első királya.** **2**

A királyok neve melletti évszám nem az életük éveit, hanem uralkodásuk éveit jelenti. Természetesen nem azért van zárójelbe téve, mert ez nem fontos adat, hanem azért, mert a történelemkönyvekben ez így szokás. Szent István uralkodásának pontos időpontját például minden magyar embernek illik ismernie.

- *Mit gondolsz, mit fejezett ki a keresztény módon történő koronázás?*
- *Ki volt az első, és ki az utolsó magyar fejedelem?*

A keresztény egyház megerősítése

Hatalmának megerősítése után István hozzákezdett a keresztény vallás elterjesztéséhez. A magyar nép ekkoriban már ismerte a kereszténységet. Néhányan át is tértek az új hitre, de a többség még pogány volt. **Szent István ezért törvényeiben megparancsolta a kereszténység felvételét.** Elrendelte, hogy **minden tíz falu közösen építsen föl egy templomot.** Vasárnaponként kötelező volt templomba járni. **3**

3 A templomok mellett több kolostor is épült. Hasonlóan más országokhoz, Magyarországon is a kolostorok váltak a tudomány és az iskolázás helyeivé. István hívására Zalavárra, Bakonybére és a Pécs melletti Pécsváradra érkeztek szerzetesek. Hogy legyen miből élniük, a király földeket is ajándékozott a kolostoroknak.



István király alakja a koronázási paláston. Az aranszállal hímzett palástot István nem viselhette megkoronázásakor, hiszen az 1030 körül keletkezett. István király felesége, Gizella is részt vett az elkészítésében.

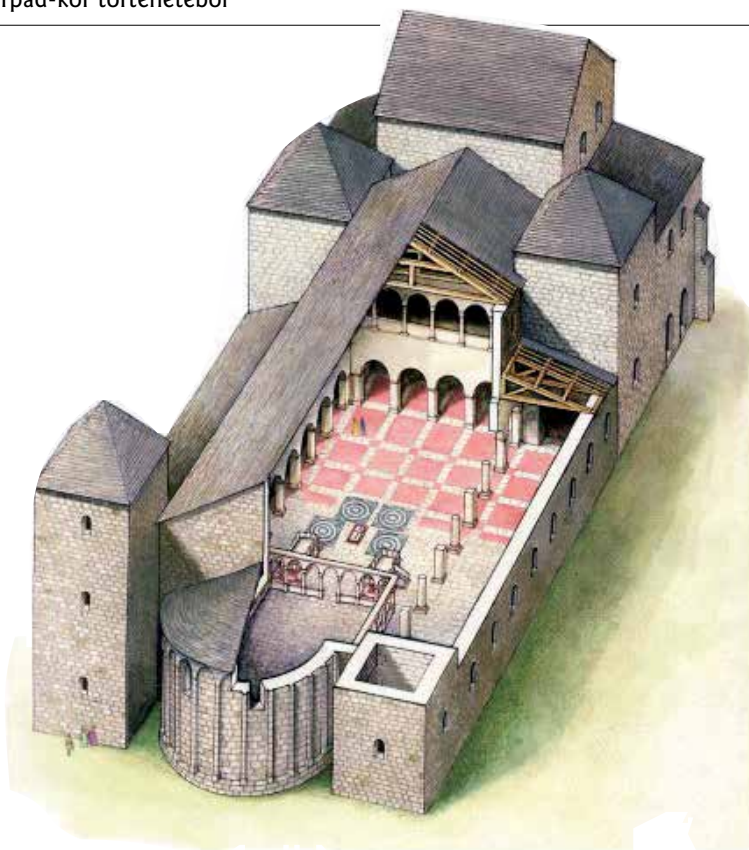
- *Figyeld meg a király koronáját! Egyezik-e a Szent Korona formájával? A láncza ebben a korban szintén fontos hatalmi jelvény volt.*

1 Az István és Koppány közti harc nem egyszerűen két trónkövetelő harca volt. Koppány is Árpád leszármazottja volt, hasonlóan Géza fejedelemhez. Sok földet birtokolt a Dunántúlon, a mai Somogy vármegye területén, és sok vitéznek parancsolt. Az ősi, *pogány öröklési rend* szerint őt illette volna a fejedelmi trón, mivel idősebb volt Istvánnál. István viszont a *keresztény öröklési rend* alapján követelte a hatalmat. Eszerint az elhunyt uralkodó elsőszülött fia öröklie a trónt. A harc tehát a pogány és keresztény szokások között folyt.

2 *Legendák István királyról.* István király életéről három legenda készült. Az egyik legenda elmeséli, hogy abban az időben a lengyel király követe koronát kért a pápától. A pápa el is készítetett egy díszes fejedelmi jelvényt, amit másnap akart Lengyelországba küldeni. Ám azon az éjszakán álmában megjelent előtte Isten küldöttje, és ezt mondta: „Tudd meg, hogy a holnapi napon, a nap első órájában hozzád ismeretlen nemzet követői jönnek, akik téled fejedelmüknek (...) királyi koronát követelnek. A koronát hát, melyet csináltattál, fejedelmüknek, miként kéri, eljuttatni ne habozzál. Mert tudd meg, hogy ez néki a dicső királyi ranggal együtt élete eredményeiért jár.”

- *Mi a legenda?*
- *Milyen eredményekért kapta István a koronát?*

A székesfehérvári Szűz Mária-bazilika XI. század eleji állapotának rekonstrukciója. (Branczeiz Zsuzsanna alkotása, forrás a székesfehérvári Szent István Király Múzeum blogja.)



4 Görög szerzetesek Magyarországon. I. (Szent) István király nem csak a nyugati, latin nyelvű papságot támogatta. Keleti szerzeteseket is szívesen látott. Így Veszprémvölgyben görög nyelvű apácákat telepített le, bőségesen ellátva őket földbirtokokkal is.

5 A király székhelye. A középkori Magyar Királyságnak több központja volt. „Főváros” (persze nem mai értelemben véve) Székesfehérvár, a koronázó város volt, de a legjelentősebb uralmi központok közé tartozott Esztergom, Veszprém, Buda, majd később Visegrád. Emellett a király gyakran járta az országot. Az uralkodó és az udvartartás hol az egyik, hol a másik várban tartózkodott. Az ellátásukat végző szolgákat a környékbeli falvakban telepítették le. Sok falu ennek máig őrzi a nevét.

• Milyen foglalkozású szolgák lakhattak az alábbi falvakban: Halászi, Vadászi, Lovászi, Solymár, Nagykovácsi, Üllő, Kulcsod, Szakácsi, Szekeres?

Azért, hogy a keresztény papságnak legyen miből élnie, István elrendelte, hogy a parasztok a termények egytizedét és minden tizedik állatot évente adják át az egyháznak. Ezt az adót hívták **tizednek**.

István gondoskodott az egyház megszervezéséről is. Egyházmegyéket, vagyis **püspökségeket alapított**. A püspök dolga a térítés, a tanítás és az egyházi élet irányítása volt. **4** István a **hazai egyház központjául Esztergomot jelölte ki**, ezért ott főegyházmegyét, **érsekséget szervezett**. (Nemsokára lett még egy érsekség is az országban, Kalocsa központtal.) Az érsek a püspökök előljárója volt.

Voltak olyan egyházi intézmények, amelyek nem tartoztak érseki vagy püspöki irányítás alá. Ilyen volt a székesfehérvári Szűz Mária-bazilika: itt koronázták a magyar királyokat 1000 és 1527 között, és sok uralkodónk – közöttük Szent István – is ide temetkezett. Ezért ez a templom állami feladatot is ellátott. **5**

- Mit tanultál korábban a tizedről?
 - Mire utal Székesfehérvár mai elnevezésében a „Székes” előtag?
 - Mi a különbség a püspök és az érsek között?
- 🌐 Keresd meg a történelematlaszban Esztergomot és Székesfehérvárt!

Az államszervező király

István gondoskodott az állam megszervezéséről is. Hogy hatalma mindenhol érvényesüljön, **az ország területét vármegyékre osztotta** fel. Minden vármegye központjában egy-egy **királyi vár** állt. A várban lakott a vármegye vezetője, az **ispán**. Ő hirdette ki a törvényeket. A bűnösöket is ő ítélte el. Az ispán gondoskodott az adók beszedéséről. Háború esetén ő vezette a vár vitézeit a csatába.

István a **belső nyugalom érdekében törvényeket** hozott. Elrendelte például: „Ha valaki embert öl karddal, azon kard által vessen el.” (tehát öljék meg).

- Szerinted miért nagyon fontosak a törvények?

A trónutódlás kérdése

Szent István király természetesen fiát, Imrét szeretne volna megtenni utódjának. Ezért nagy gondot fordított **Imre herceg** nevelésére. **6** Egy tudós **püspököt, Gellértet** kérte fel tanítására. **7** Imre hercegből mégsem lehetett király. Nem sokkal házassága után egy vadászaton megsebesült és **meghalt**. Ezért **István** király **a nővére fiát, Pétert jelölte ki utódjául**.

Péter Velencében nevelkedett, mert István nővére velencei előkelő felesége volt. Hiába jött Magyarországra, idegennek tekintették.

- *Hány esztendeig uralkodott I. (Szent) István?*



Kézi őrlőkő rajza. Ilyet forgathatott a Gellért által látott cseléd lány is. Hasonló őrlőköveket még 60-70 éve is használtak: az állatok takarmányát készítették elő vele.

Trónviszályok

Péter királyként magára haragította a magyarokat, mert csak az idegen urakra hallgatott. **8** Ezért a magyar urak föllázadtak Péter ellen, elűzték, és István másik nőtestvérének fiát, **Aba Sámuel** választották meg királynak. Péter viszont a német császár segítségével legyőzte unokatestvérét, **Aba Sámuel**. **A segítség fejében Péter király a császár hűbérese lett**, a császár parancsainak engedelmeskedett. Péter uralma így sem tartott sokáig. Szent István távolabbi rokonai (**András és Béla hercegek***) is igényt tartottak a trónra. **András legyőzte** Péter seregét.

8 A Képes Krónika így jellemzi Péter uralmát: „Fittyet hányt Hungaria (Magyarország) nemesire, s a föld javait a vadállat módjára üvöltő teutonokkal (németekkel), meg a csacsogó fecske módjára fecsegő latinokkal (azaz olaszokkal)... zabálta föl.”

- *Mit jelent a „fittyet hányt” kifejezés?*
- *Mit gondolsz, a krónikás miért jellemzi így az idegeneket?*

A trónviszályok István halála után több évtizedre megbolygatták a Magyar Királyság nyugalalmát.

- *Mit jelent a hűbérúr–hűbéres kapcsolat?*
- *Miért jelentett az egész országnak hátrányt, ha a német császár a magyar király hűbérura?*



A kalocsai érseki templom átadásakor előkerült királyfej. Sokan úgy gondolják, hogy a szobor I. (Szent) Istvánt ábrázolja.

6 István király fiának, Imrének az okulására uralkodói tapasztalatait írásban is összefoglalta. A mű címe: *Intelmek*. Részletek az *Intelmek*ből:

„A türelmes királyok királykodnak, a türelmetlenek pedig zsarnokoskodnak...”

„...ifjakkal és kevésbé bölcsekkel ne tanácskozz, ne is kérj tőlük tanácsot, csak a gyűlés véneitől, kiknek koruk és bölcsességük miatt megfelel ez a feladat.”

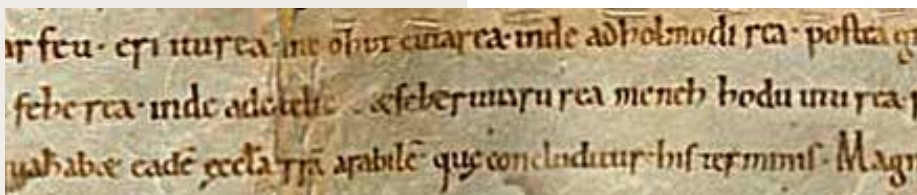
„A vendég és jövevény férfiakban olyan nagy haszon rejlik, hogy méltán lehet számon tartani a Királyi méltóság hatodik helyén. Elsősorban emiatt nőtt nagyra a Római Birodalom, és emelkedtek magasra, lettek dicsővé a római Királyok, mert különféle területekről sok nemes és bölcs személyiség özönlött oda... Ahogy ugyanis a vendégek a világ különféle részeiből és tartományaiából érkeznek, úgy hoznak magukkal különféle nyelveket és szokásokat, valamint különféle tanító írásokat és fegyvereket. Ezek az összes Királyságnak díszére válnak, és nagyszerűvé teszik az Udvar, és elrettentik a kihívóan fellépő külföldieket. Az egy nyelvű és csak egyetlen szokásmódra épülő Királyság ugyanis gyenge és törékeny.”

- *Mi mutatja a szövegben, hogy István tanácsadóival, az úgynevezett királyi tanáccsal együtt kormányozta az országot?*

7 Legendája szerint Gellért egyik útján egy házban keresett éjszakára hajlékot. Hajnalban hallotta, hogy egy asszony, miközben kézimalmán a reggelinek való darálta, különös éneket dúdolt. Gellért csodálattal jegyezte meg kísérőjének: „Boldog lehet ez az asszony, aki szolga ugyan, mégis kötelező munkáját ilyen szépen, zúgolódás nélkül, vidáman végzi.” Ezután pénzzel jutalmazta meg a szolgát.

- *Mire tanította Gellért a kísérőjét?*

9 I. Andrást a tihanyi kolostorban temették el. A kolostort ő alapította. A király így akarta kárpótolni az egyházat a háborús pusztításokért. Érdekes, hogy a kolostor alapítólevelének latin szövege magyar szavakat is tartalmaz. A *Székesfehérvárra menő hadiút* kifejezés például így szerepel benne: *feheruuaru rea meneh hodu utu rea.*



Néhány magyar szó a tihanyi apátság latin nyelvű alapítóleveléből

Még István uralkodása alatt történt, hogy férfiági unokatestvére, **Vazul** magának akarta megszerezni a trónt. Összeesküvést szőtt a király ellen. **István** szigorúan megbüntette: **megvakítottatta**, így uralkodásra alkalmatlanná tette őt. Vazul fiait, Levente, András és Béla herceget száműzetésbe küldte. Később a Péter második uralma ellen háborgó magyarok Vazul fiait visszahívták Magyarországra. Levente ekkor meghalt, de **András legyőzte és megvakítottatta Pétert, így ő lett a következő király**. András természetesen úgy számított, hogy

fia követi őt a trónon. A koronára azonban öccse, Béla is igényt tartott.

• *Kinek adnád a trónt a keresztény öröklési rend szerint: András fiának vagy Bélának?*

András próbára tette öccsét: hajlandó-e lemondani a királyságról. Találkozóra hívta őt. Felajánlotta: válasszon a fővezérséget jelentő kard és a királyi korona között. Bélának hívei megsúgták, hogy ha a koronát választja, akkor a bátyja megöleti. Ezért a kardra mutatott. De **Béla** nem törődött bele vereségébe. **Fegyverrel támadt Andrára**, aki a háborúban halálos sebet kapott. 9 Béla lett a következő király (I. Béla, 1060–1063). Ám nem sokáig uralkodott. Különös halált halt: trónjának nehéz faépítmény rádőlt.

Német és magyar katonák harca • *Figyeld meg a földre hajtott zászlót a törött zászlórúddal! Szerinted kik győztek az ütközetben?*



Összefoglaló kérdések

1. Mi volt István király pogány neve?
2. Ki volt Koppány? Milyen joggal követelte magának a fejedelmi trónt?
3. Miért volt lényeges, hogy István ne fejedelem, hanem koronás király legyen?
4. Milyen célokat szolgáltak István törvényei? (Egyházi és világi célok.)
5. Ki volt az ispán?
6. István halála után miért törtek ki trónviszályok?
7. Miért nem fogadták el Péter uralmát a magyarok?

Vázlat

Keresztény öröklési rend → István a fejedelem.

Koppány és más lázadók legyőzése.

1000 vége: István királlyá koronázása.

Az egyház és a vármegyék megszervezése:

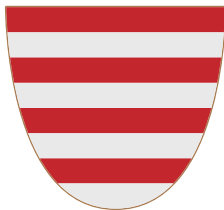
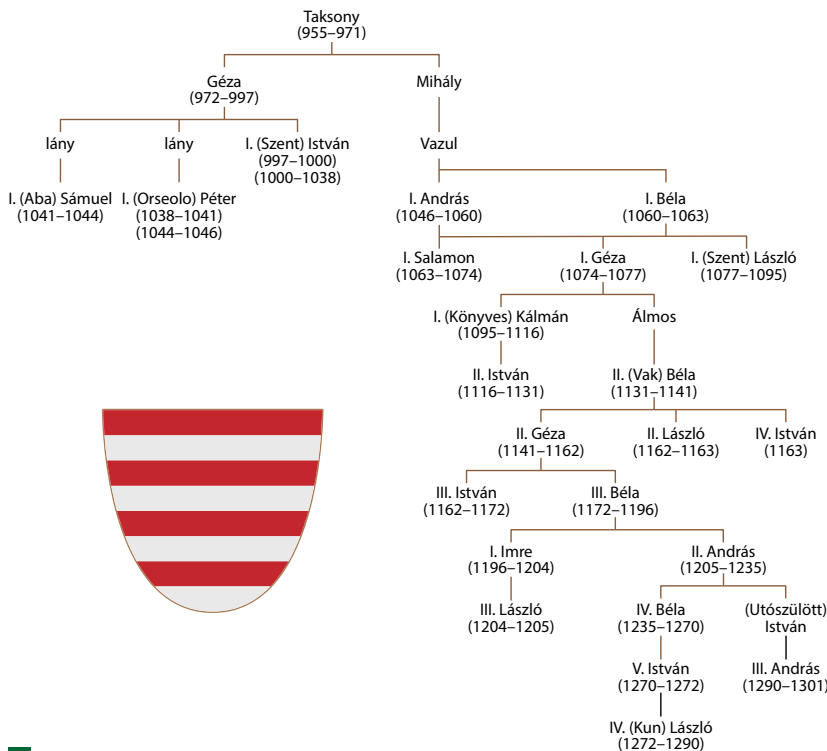
- „tíz falu építsen egy templomot”;
- tizedfizetés;
- törvények;
- ispánok.

Imre herceg halála → Ki legyen István örököse?

Évtizedekig tartó trónviszályok.

17. Árpád-házi királyportrék

Az erős kezű Szent István király létrehozta a keresztény Magyar Királyságot. Utódai, az Árpád-házi királyok mind arra törekedtek, hogy ez az állam növekedjen és erősödjön. Kik voltak a legsikeresebbek ebben a törekvésükben? Erről tanulunk a következő leckében.



Az Árpád-házi királyok családfája

Szent László, a lovagkirály

I. (Szent) László (1077–1095) háborúban feldúlt országot örökölt elődeitől. A nép egy része ragaszkodott pogány hitéhez. Sokan abba sem törődtek bele, hogy egy földesúrnak szolgáljanak: nem akartak jobbágyok lenni. Gyakori volt, hogy emiatt az emberek az ország más vidékeire vándoroltak el, vagy állandó lakóhely nélkül kóboroltak.

A király a rend helyreállítása érdekében **nagyon szigorú törvényeket** hozott. Elrendelte, hogy **aki egy tyúk értékénél** (vagy 10 dénárnál*) **többet lopott, azt akasszák fel.** **1**

László törvényeiben **megtiltotta a kóborlást.** Ezzel biztosítani akarta, hogy mindig legyen elegendő ember az általa adományozott földek megművelésére. Akit ilyen birtokra telepítettek, azok **kötelesek voltak új uruknak szolgálni és a termény egy részével adózni.** Többé nem voltak szabad emberek.

László **szigorú törvényeket** hozott **azok ellen, akik még mindig ragaszkodtak a pogány szokásokhoz.** **2** De a király jó példát is akart a magyarok elé állítani. Ezért azok közül, akik régebben sokat tettek a kereszténységért, **többeket a szentek sorába emelt.** Közük volt István király, a fia, Imre herceg és Gellért püspök. **3**

• **Ismételj!** Kik voltak a felsorolt szentté avatottak? Miben adtak példát a magyaroknak?

1 István veretett először pénzeket hazánkban. Ezek ezüstből voltak. Pénzének mindkét oldalán középen egy kereszt van, körülötte pedig felirat: „István király” (persze latinul: „Stephanus Rex” – sztefanusz rex).

• **Miért fontos, hogy egy országban használjanak pénzt is a cserekereskedelem mellett?**



Szent László pénzei

2 „Aki pogány szokás szerint kutak mellett áldoznak, vagy fákhöz, forrásokhoz és kövekhez ajándékot visznek, bűnükért egy ökörrel fizessenek.” (Részlet I. László törvénykönyvéből)



A Szent Jobb, István király épen maradt jobb keze • **Mit olvastál róla?**

3 A Szent Jobb. Amikor I. László I. (Szent) Istvánt szentté avatta (1083), új sírhelyet is keresett neki. A leírások szerint István koporsójának felnyitásakor az ott lévők csodálatos illatokat éreztek, és a szent király jobb kezét épségben lelték meg. A középkori ember számára ez csodának tűnt, és bizonyította, hogy István csakugyan szent. István jobb kézfejét ma Budapesten, a róla elnevezett templomban (a Szent István-bazilikában) őrzik díszes ereklyetartóban.

• **Ismételj!** Mi az ereklye?

4 A kun Ázsiából származó nomád nép volt. Életmódjuk hasonlított ahhoz, ahogy a magyarok éltek a honfoglalás előtt. Egyre gyakrabban támadtak Magyarországra László király országlása idején.

- *Ismételd! Mit jelent a nomád életmód?*

5 László személyéhez számos monda és legenda fűződik. Az egyik történet szerint László (akkor még herceg, nem király) a kunokkal vívott egyik csata után észrevette, hogy egy kun vitéz elrabolt egy szép magyar leányt. László a nyomába eredt, de nem érte utol. Rákiáltott a lányra, hogy az övénél fogva rántsa le a lóról a kunt. A lány ezt meg is tette. László pedig párviadalban legyőzte az ellenségét.

László külpolitikája

László a külső ellenséggel szemben is megvédelmezte az országot. Nagy veszélyt a kelet felől támadó sztyeppe népek jelentettek. Ők úzok voltak, de a krónikák **kunoknak** nevezték őket. Ellenük királysága előtt is harcolt, s maga vezette a sereget. 4 Mivel vitézségből sokszor adott példát katonáinak, később **lovagkirálynak** nevezték. 5

László király nemcsak védekezett, hanem hódított is. Magyarország délnyugati szomszédját, **Horvátországot meghódította**, és azt ifjabb unokaöccsére, Álmos hercegre bízta.

🌐 *Keresd meg a történelemtalaszban Horvátország híres kikötővárosát! (Ma is fontos tengeri kikötő: mai neve Zadar.)*



Szent László harca a kun vitézzel. Falfestmény a kakaslomnici templomban. Előbb a menekülő, hátrafelé nyilazó kunt látjuk, majd László és a kun vitéz kézi csatáját.

- *Meséld el a legendát! Mit csinál a képen a leány? Miből tudjuk, hogy a szent királyt ábrázolja a falfestmény?*

László **jó viszonyra törekedett a német császárral és Bizánccal** is, de ha kellett, fegyverrel védte királysága érdekeit. Magyarország tekintélyét jelzi, hogy leányát később bizánci császár vette feleségül. Ő volt Piroska, akit az ortodox egyház szentté avatott (Szent Eiréné).

- *Hogy hívják ma Konstantinápolyt, és melyik országban található?*



A Tordai-hasadék. A legenda szerint itt nyílt meg a hegy, hogy a menekülő László és vitézei egérutat nyerjenek üldözőik elől.

Könyves Kálmán, a művelt király

I. Lászlónak nem született fia. Trónját unokaöccse, **Kálmán** (1095–1116) szerezte meg. Kálmánt eredetileg papnak szánták. Iskolába járt, tudott írni és olvasni. Ez abban az időben ritkaság volt. Híres volt műveltségéről, ezért nevezték Könyves Kálmánnak. Tudós papokkal vette körül magát, udvara a szellemi élet központja volt. Ennek a pezsgő kulturális életnek fontos eredményei az István-legendák.

Kálmán folytatta László törvénykezését. Elrendelte, hogy az ország határain az árucikkek után vámot kell fizetni. **Enyhített a lo-pásra vonatkozó törvényeken.** Már csak azt ítélték halálra, aki egy szarvasmarhának megfelelő értéket lopott el.

A korhoz képest felvilágosult törvényei szigorúan jártak el a mágiával kapcsolatban. Ma is emlegetett híres kijelentése a „boszorkányok pedig nincsenek” legenda, de fellépett a pogány hitvilág hiedelmei ellen.

- *Mire következtethetsz abból, hogy Kálmán enyhítette László szigorú törvényeit?*

Kálmán követte elődjét a hódításokban is. Személyesen vezetett hadat, amikor **elfoglalta** az Adriai-tenger partvidékét, **Dalmáciát**, ami Horvátország része volt. Ez a terület főleg kikötői miatt volt fontos. 1102-ben Kálmánt horvát királlyá koronázták. A magyar királyok ettől kezdve 1918-ig egyszersmind horvát királyok is voltak.

Kálmán nem uralkodhatott békében. Öccse, **Álmos herceg** magyar király akart lenni, és többször is fellázadt ellene. Kálmánnak nem volt más választása, mint harcba szállni vele. Mivel megölni nem akarta, alkalmatlanná tette az uralkodásra: Álmost ártatlan kisfiával, Bélával együtt megvakíttatta.

III. Béla: császári trónörökösből magyar király

III. Béla apja másodszülött fia volt, ezért nem számított a magyar trón örökösének. 15 évesen került Bizáncba egy megállapodás miatt. A XII. század közepén a magyarok sokat háborúztak Bizánccal a Balkán-félsziget északi része feletti fennhatóságért. Amikor végre békét kötöttek, **a bizánci császár azt kérte, küldjenek az udvarába egy magyar herceget.** Ennek több oka volt. Egyrészt Bélával együtt kérte Magyarországot déli részeinek átadását. Másik oka az volt, hogy a császárnak akkor még nem volt fia, Béla pedig rokona volt, hiszen az akkori bizánci császár, I. Mánuel a magyar királylány, Piroska (Szent Eiréne) fia volt. **Bélát sokáig utódjaként nevelte, uralkodni tanította, sőt eljegyezte saját leányával is.** Amikor a császárnak mégis fia született, Bélát megfosztották a császári trón öröklésének lehetőségétől. Mivel nem sokkal később meghalt Béla bátyja, a herceg hazaindult Magyarországra.

- *Nézz utána a családfán, hogy ki volt Béla apja és bátyja!*
- *Ki volt Szent Piroska apja?*

III. Béla magyar birodalma

III. Béla uralkodása (1172–1196) a Magyar Királyság egyik fénykora volt. Az országra béke köszöntött. Megkoronázása után III. Béla hozzáfogott a magyar államügyek rendbetételéhez. Bizáncban megtanulta, hogy miért előnyös, ha minden fontos ügyet írásba



Csemeszkopács temploma. A kicsiny templom nem sokkal nagyobb egy osztályteremnél. Az akkori falvak lakosságát mutatja, hogy egy ekkora templom is elég nagyknak bizonyult. • *Szerinted körülbelül hányan laktak egy középkori magyar faluban?*



Szent Piroska, a bizánci császár felesége (a jobb oldalon)



Szent László fejereklyetartója. Ebben a díszes szoborban őrzik Szent László király koponyájának egy darabját, azaz ereklyéjét. A szobor arca III. Bélára hasonlít. • *Mi mindent nevezhetünk ereklyének? Miért volt fontos a középkori keresztények számára az ereklye?*



Anonymus szobra Budapesten, a Városligetben • Mit gondolsz, miért nem ábrázolta az arcát a szobrász?



Díszes oldal Anonymus krónikájából, Anonymus nevének (P. mester) kezdőbetűjével



Az Aranybulla pecsétje

foglalnak. Ezért udvarában hivatalt szervezett, ahol a hozzá hű papok okleveleket állítottak ki: ez lett a **királyi kancellária**. Oklevelek bizonyították a király birtokadományozásait, oklevelekre jegyezték fel a perekben hozott királyi ítéleteket.

III. Bélát külföldön is nagy királynak tartották, s a **korabeli ismert világ legfőbb hatalmasságai között tartották számon**. Messze földön csodálták fényes udvarát, és tartottak hadseregétől. Amikor kereszties hadak Magyarországon vonultak keresztül, az átutazók személyesen is megtapasztalhatták, milyen hatalmas és gazdag király. 1192-ben szentté avatatta I.

László királyt, és ezzel ő is hatalmas elismerést kapott a pápától. Az Árpád-ház így a „szent királyok nemzetsége” lett. László szentté avatására készült egy díszes fejekreklyetartó, a herma, amelynek arcmása III. Bélát ábrázolta.

III. Béla hírneve utódai körében is megőrizte fényét: unokája, IV. Béla király így emlékezett róla: „Nagy Béla király”.

II. András és az Aranybulla

III. Béla halála után nagy változások következtek. Fia, II. András uralkodását külső és belső háborúk, viszályok kísérték. Az uralkodót udvari emberei állandóan kérésekkel zaklatták. Azt akarták elérni, hogy a király örök időkre adjon nekik földet és várakat. Cserébe hűséget ígértek. **András**, hogy megerősítse hatalmát, teljesítette a kérésüket. **Hatalmas területeket és fontos királyi várakat adományozott az uraknak**. Közülük a leggazdagabbakat ekkor kezdték báróknak nevezni.

- *Vitassátok meg, hogy igaza volt-e Andrásnak! A földek és a várak eladományozása erősítette-e a királyi hatalmat*
- rövid időn belül és
- hosszú távon?

Gondoljatok arra is, hogy mi volt a szerepe a királyi váraknak! (118. oldal!)

II. András birtokadományai sokakat elkésérítettek. Az előkelők egy része sérelmezte, hogy a király az udvarában élő idegeneknek (főleg németeknek) is bőven adott tisztségeket és birtokokat.

Az idegenek II. András német feleségével, Gertrúddal érkeztek a magyar királyi udvarba. Az asszony rokonait II. András elhalmozta tisztségekkel és birtokokkal. A magyar előkelők úgy érezték, hogy a király elfordult tőlük. Amikor András külföldön hadakozott, az összeesküvő bárók a Pilis hegységben, egy vadászaton megölték a királynét.

Az elégedetlenek lecsillapítására **II. András 1222-ben oklevelet adott ki**. Ezt nem a szokásos viasz-, hanem aranypecséttel pecsételték le, ezért a neve **Aranybulla** lett. Ebben a király több ígéretet tett a nemeseknek. A legfontosabb az volt, hogy a **törvény szerint a nemeseknek nem kellett adót fizetniük**. Az Aranybulla kimondta, hogy a nemeseknek a királyt a külföldi hadjárataira csak akkor kell elkísérniük, ha az uralkodó fizet érte. Ha ellenség tör az országra, akkor vi-

szont kötelesek fegyvert fogni. Azt is **megengedte a törvény, hogy a nemesek szembeforduljanak királyukkal, ha az megszegi az ország törvényeit.**

- *Miért volt ez fontos a nemesek számára? Mi a különbség az ország védelme és a külföldi hadakozás terhei között?*
- *Ki volt Bánk bán? Ki írt drámát róla? Ha nem tudod, érdeklődj!*
- *Az arany szó jelentése nyilvánvaló. De mit jelent a „bulla”? Nézz utána a Magyar értelmező kéziszótárban!*
- *Miért nem volt az Árpád-kori Magyarországnak fővárosa?*
- *Mit jelent a királyi udvar „országjárása”?*
- *Mi mindennel foglalkozott ez alatt a király?*

IV. Béla és a bárók ellentéte

II. András fia, **IV. Béla** (1235–1270) követte a trónon. Az új király másképpen uralkodott, mint apja. Nem osztogatta a birtokokat, sőt sokat vissza is vett. Éreztetni akarta a bárókkal királyi tekintélyét. **6** Magatartásával IV. Béla **elidegenítette magától az ország jelentős részét** – épp a legrosszabbkor.

Krónikáink tudtak róla, hogy népünk egy része keleten maradt. Egy domonkos szerzetes, Julianus barát három társával elindult, hogy megkeresse őket. Útja sikerrel járt, de visszatérve rémületes hírt hozott: jön a tatár (más néven mongol) támadás! **7** Uralkodjunk, akit kánnak* szólítottak, népével Magyarország meghódítására indult. Julianus tudta, hogy ezt a hadsereget még senki sem győzte le. A bárók azonban nem törődtek a figyelmeztetéssel.

A kunok

IV. Béla a nomád tatárok ellen egy másik vándorló nép, a **kunok segítségével bízott**. Ők ismerték a tatárok harcmódját. Már többször háborúztak velük. A király ezért **befogadta őket** országába.

A nép és a földesurak azonban gyűlöltek a jövevényeket. A kunok ugyanis nem hagyták abba a nomád életet, s állataik lelegelték a termést. Sokan azt hitték, hogy a tatároknak kémkednek. Ezért megtámadták és megölték a **kun** vezért. Népe ezután **pusztítva, rabolva hagyta el az országot**.

- *Melyik királyunk idején törtek rá a kunok az országra?*
- *Többször tanultatok már a nomád és földművelő életmód különbségéről. Soroljátok fel ezeket a különbségeket!*
- *Miért nem segítették a nagyurak IV. Bélát?*



Nyilázó mongol harcos • *Nevezd meg a képen látható fegyvereket!*

6 „amikor isteni rendelkezés folytán örökös következtében ránk szállt az ország kormányzása, mi, báróink és egész országunk közös tanácsára elhatároztuk, hogy elveszszük néhány elődünk felesleges és haszontalan adományait, és országunkat abba az állapotba vezetjük vissza, amelyben elődünk, a boldog emlékű Béla király idejében volt.” (IV. Béla oklevele 1237-ből)

7 Julianus barát fél évet vándorolt, mire megtalálta a keleten több száz évvel ez előtt leszakadt magyarokat. Érdekes, hogy még (körülbelül 800 év elteltével is) megértették egymást. A keleti magyarok szörnyű hírral fogadták őt: egy hódító nép, a tatár minden népet le akar igázni Európában! Julianus azonnal visszafordult, hogy figyelmeztesse a magyar királyt a veszélyre.

📍 *Julianus a keleten maradt magyarokat a feltételezett magyar őshazában (Magna Hungaria) találta meg. Keresd meg ezt a területet a történelmi atlaszban! Mely folyók között található?*

📍 *Nézd meg Julianus barát útját a történelmi atlaszban!*

Szablyával rohamozó tatárok • *Mi a szablya? Mit gondolsz, milyen fegyvert használtak a rohamot megelőzően?*



A tatár betörés Magyarországra és a király menekülése a tatárok elől



8 *Tatár cselvetések.* Pesthez érve a tatárok a városfalak mögé húzódott magyarok szemé láttára égették föl a környező falvakat. Végül a kalocsai érsek katonáival üldözőbe vette az ellenséget. A tatárok látszólag menekülni kezdtek, az érsek és vitézei pedig utánuk vágottak.

Ám a menekülés csapda volt! Egy mocsaras részre érve az üldözők elakadtak, mert a páncéljaik lehúzták őket. A tatárok visszafordultak, és nyilakkal halomra ölték a magyarokat.

Később Esztergomnál a tatárok át akartak kelni a Dunán. Megvárták, míg befagyott a folyó, de nem tudták, van-e olyan erős a jég, hogy a lovakat is elbírja. Ezért a magyarokkal szemközti parton hagytak egy sereg lovat és marhát, ők pedig elbújtak. A magyarok azt hitték, hogy a tatár sereg elvonult, s a jégen keresztül hazahajtották állataikat. Több se kellett a tatároknak! Ők is átkeltek a folyón, és lemészárolták a magyarokat. *(Ezt a történetet egy szemtanú pap, Rogerius [rogériusz] jegyezte le.)*

A tatárjárás

A magyar had megpróbálta útját állni a Batu kán vezette tatár fősergnek. **A két sereg 1241. április 11-én, Muhi mellett ütközött meg. A magyarok vereséget szenvedtek.** IV. Béla király elmenekült, de hadvezéreinek többsége meghalt. Az ország nyitva állt az ellenség előtt.

- *Melyik népről tanultunk hasonlót: színlelt meneküléssel maga után csalja az ellenséget, majd hirtelen szembefordul az üldözőkkel, és közben társaik rejtékhelyeiről is megtámadják őket?*

A tatárok pusztítása súlyos volt. A lakosság egy részét legyilkolták, másokat rabláncra fűzve hurcoltak el. A településeket felégették. **8** Ugyanakkor voltak olyan területek is az országban, amelyet nem, vagy csak alig ért el a tatár sereg. A király a támadók elől egy kis dalmáciai szigetre menekült. 1242-ben itt érte a hír, hogy a tatárok kivonultak Magyarországról.

- *Melyik magyar király foglalta el Dalmáciát?*
- *A dalmáciai sziget, ahová Béla menekült, Trau szigete volt. Nézd meg a történelematlaszban a király menekülési útvonalát! Érdeklődj, hogyan nevezik ma a szigetet!*
- *A nagykánok székhelye Karakorum volt. Számítsd ki, kb. hány kilométert kellett Magyarországról idáig lovagolniuk a tatár vezéreknek!*



IV. Bélát üldözik a tatárok • *Vajon miért lett volna fontos a tatároknak, hogy elfogják a királyt?*

Az Árpád-kor alkonya (1242–1301)

A hazatért **IV. Béla felhagyott a birtokok visszavételével, sőt nagymértékű adományozásba kezdett; de a kedvezményezettek számára feltételt szabott, kövárat kellett építeniük.**

• *IV. Béla maga is épített várat. Te már tudsz erre példát mondani. Ismételd! Melyik várat, várost alapította IV. Béla?*

Az ország nem juthatott vissza a III. Béla nevéhez kötődő aranykorba, de a megváltozott körülmények között gyarapodásnak indult. Várak, városok épültek, visszatelepültek a kunok, és a Magyar Királyság terjeszkedni is tudott: a Száva folyótól délre bánságok sorát hozta létre. ⁹

A királyi hatalom azonban mindinkább visszaszorult, mert a megadományozott birtokosok egyre nagyobb hatalmat szereztek. Az utolsó Árpád-házi király, III. András idején már törvénnyel kellett előírni, hogy a királyi felségnek adják meg a tiszteletet. III. Andrással „letört az utolsó aranyágacska”, **1301-ben férfiágon kihalt az Árpád-ház**, amely 450 éven keresztül uralkodott. Leányági leszármazottak indultak harcba a Szent Koronáért, vagyis a Magyar Királyság birtoklásáért.



Szigliget várának romjai. A várat a pannonhalmi apátság építtette 1250 körül, majd később IV. Béla visszavette saját tulajdonába.

Vázlat

Szent László intézkedései:

- szigorú törvényeket hoz a magántulajdon és az egyház védelmében;
- külpolitikája: kelet felé védekezik, dél felé hódít (Horvátország).

Könyves Kálmán:

- udvara a szellemi élet központja;
- meghódítja Dalmáciát.

III. Béla, a nagy hatalmú király:

- Bizáncban nevelkedik;
- királyként virágzó, rendezett, nagy tekintélyű udvart hoz létre.

II. András: kiadja az Aranybullát.

IV. Béla újjászervezi az államot a tatárjárás után.

⁹ „Ahhoz folyamodtunk, amihez tudtunk: a kereszténység érdekében, királyi méltóságunkban megalázkodva két leányunkat két rutén herceghez, a harmadikat pedig Lengyelország hercegéhez adtuk nőül, hogy rajtuk és más keleti barátainkon keresztül értesüljünk a tatárok mélységesen titkolt újdonságairól, s így szándékaikkal és csalárd fortélyaikkal valamelyest felkészültebben nézhessünk szembe. A kunokat is befogadtuk országunkba, s ó, fájdalom, ma pogányokkal védelmezzük országunkat, és pogányokkal verjük le az egyházhoz hűtleket. Mi több, a keresztény vallás védelmére elsőszülött fiunkhoz kun nőt kapcsolunk a házasság kötelékével, hogy ezáltal a rosszabbat elkerüljük, és valami alkalmat találjunk rá, amivel sikerül őket a keresztység felvételére szólítani, amint már többekkel meg is tettük.” (IV. Béla király levele IV. Ince pápának. 1250. november 11.)



Árpád-kori templom Karcson. A XII. században épült, román stílusban.

Összefoglaló kérdések

1. Miért kellett szigorú törvényeket hoznia Szent László királynak?
2. Miért nevezik Lászlót „lovagkirálynak”?
3. Mivel tudod bizonyítani, hogy Kálmán valóban nagyon művelt volt?
4. Bizonyítsd, hogy III. Béla nagy hatalmú király volt!
5. Miért adta ki II. András az Aranybullát?
6. Miért nevezik IV. Bélát második honalapítónak?



Szent Péter (mozaikbrázolás az isztambuli Szent Megváltó-templomban). A szentek ábrázolásának talán legszembetűnőbb jellegzetessége a fej körül futó kör alakú arany ív vagy korong, a glória. A „gloria” latin kifejezés és dicsőséget jelent. A képeken a szentek üdvözülését jelző dicsfényt ábrázolja. • *A glórián kívül milyen más jelképet fedezhetsz fel a képen? Lapozz vissza a kereszténység kialakulásáról szóló leckéhez, és értelmezd a jelképet!*



A glória az elektronikus kommunikációban, a közösségi oldalakon is elterjedt jelkép
• *Vajon mire utalhat az itt látható „emoji” esetében?*

18. Árpád-kori szentek

Budapest városképét ma is meghatározza Szent Gellért Duna fölé magasodó szoboralakja a róla elnevezett hegy oldalában. Keresztet emel a város fölé, jelezve, hogy ezer éve az ország a keresztény hitet és kultúrát választotta. De egyik legkedveltebb parkunk, pihenőhelyünk, a Margit-sziget is az Árpád-kori szentek világába vezet vissza. Ha pedig Szent Erzsébet nevére rákeresünk az interneten, akkor azt láthatjuk, hogy a világ minden táján, Dél-Amerikától az Egyesült Államokon át Németországig találunk róla elnevezett templomokat, kórházakat, vagy más jótékony intézményeket. Ebből is látható, hogy mennyire velünk élő részei hagyományainknak az Árpád-kori szentek.

Szentek

A katolikus egyház **azokat az embereket nyilvánítja szentté, akik üdvözüléséről** – azaz mennyországba kerülésükről – **biztosan meg van győződve**. Az ókorban a keresztényüldözések során nagyon sok keresztény vállalta a halált is hitéért. Őket nevezik vértanúknak (hiszen a „vérükkel tanúskodnak” hitükről), akiket szentté is avattak. Más esetekben az erényes, büntelen élet, valamint a kereszténység érdekében nyújtott kiemelkedő teljesítmény is eredményezhetett szentté avatást.

A szentté avatás során az egyház megvizsgálja a szent életét. **Szükséges több, a szenthez kötődő csodát is igazolni:** ezek olyan események (pl. gyógyulások), amelyek nem magyarázhatók meg más tudományos módon. A vizsgálatok eredményes lezajlása után a pápa közreműködésével történik meg a szentté avatás.

A szentek a katolikusok számára leginkább példászerű életükkel mutatnak irányt. Fontos tudni, hogy a szentek tisztelete azon alapszik, hogy kétségtelenül üdvözültek, ezért sikeresen tudnak közbenjárni azért, hogy az emberek kérései teljesüljenek. Tehát **a katolikusok nem a szentekhez, hanem Istenhez imádkoznak, de kéréseik érdekében a szentek közbenjárását is kéri.**

Az első magyarországi szentek

Szent László király uralkodása alatt, **1083-ban** ünnepélyes körülmények között **került sor Magyarországon az első szentté avatásokra**. Az államalapító, az országot keresztény hitre térítő **István királyt**, szent életűnek tekintett fiát, **Imre herceget** és az első magyarországi vértanút, **Gellért püspököt** avatták szentté. Az ünnepélyes szertartás egyfelől követendő példákat állított a frissen keresztény hitre tért magyarok elé, másfelől elismerését is jelentette Magyarország megtérésének, továbbá komoly tekintélyt adott az Árpád-háznak is azáltal, hogy igen hamar két szentet is adott a kereszténységnek.

A szent életű királyfi

Szent Istvánnak több fia is született. Közülük név szerint ismerjük elsőszülött fiát, Ottót, aki azonban még gyermekkorában meghalt. Az egyetlen, felnőttkort megélt fia **Szent Imre herceg** volt. Nevét nagybátyja, a német-római császár, II. Henrik után kapta, ugyanis az Imre a Henrik név magyar változata.

Az apjával egy időben szentté avatott Imrét a katolikus hagyomány (legendái alapján) szűzies, erényes élete miatt tiszteli. Érdekes, hogy emiatt szinte minden ábrázolásán – szemben más középkori hercegekkel, királyokkal – sima, szakáll nélküli az arca és liliomot tart a kezében. A legenda szerint trónörökösként meg kellett házasodnia (véltetően egy bizánci hercegnővel), de szüzességét a házasságban is megőrizte, betartva fogadalmát.

Imre életéről keveset tudunk. Mivel nem elsőszülött fiú volt, elképzelhető, hogy gyerekkorában akár egyházi pályára is készülhetett. (Nevelője Szent Gellért püspök volt.) Bátyja korai halála után azonban már egyértelműen trónörökösnek nevelték. Fiatalkorában apja mellett többször feltűnt templomlátogatásokon, ahol felajánlásokat is tett. Nagykorúvá válva valószínűleg a királyi haderőt is vezette 1030-ban, a német támadással szemben. Elképzelhető, hogy házassága is főként korai halála miatt, és nem szüzességi fogadalma eredményeként maradt gyermektelen. **Rejtélyes, vadászat során történt halála** is arra utal, hogy véltetően nem élt szerzetesi életet. Ennek ellenére kétségtelen, hogy alapos vallásos nevelést kapott, a ránk maradt kevés forrás alapján pedig nincs okunk kételkedni abban, hogy mélyen vallásos életet élt, és uralkodása esetén hívő keresztény király lehetett volna Magyarországnak.

Imre szentté avatásában véltetően fontos szerepet játszott, hogy a frissen keresztény hitre tért Magyarországnak az erényes életet élő királyfiban **követendő példát** lehessen **felmutatni**. Továbbá a XI. században elterjedő papi nőtlenség eszményének meghonosítását is nagyban szolgálta a szűzies életet élő királyfi példája.

Az első magyarországi vértanú

Szent Gellért Velencében született, módos kereskedőcsaládban. Gyerekkori betegségéből való gyógyulása miatt ajánlották fel szülei bencés szerzetesnek. Gellért szorgalmasan tanult és kora egyik legnagyobb tudású szerzetese lett, meg is választották rendtársai kolostoruk apátjává. Egyszer az apát el akart zarándokolni a Szentföldre, ám egy vihar miatt hajója eltérült. A kikötés után találkozott a pannonhalmi bencés apáttal, aki István királyhoz hívta Székesfehérvárra. Gellértet itt isteni látomás győzte meg arról, hogy Magyarországon kell maradnia. **Néhány évig Szent Imre herceg nevelőjeként működött**, majd remeteként visszavonult a Bakonyba és ott elmélkedő életet élt. Később a király az éppen szerveződő **csanádi püspökség élére** hívta vissza a remeteségből.

István halála után Magyarországon harc kezdődött a királyi trónért vetélkedők között. A zavaros időkben pogánylázadás tört ki. A lázadók nem kegyelmeztek a keresztény hit követőinek, még kevésbé a papoknak. 1044-ben, amikor Gellért a pesti rév **1** felé igyekezett, **a pogány lázadók elfogták és a Kelen-hegyről letaszították**. Ilyen módon tehát Gellért püspök volt az első, aki Magyarországon vértanúként, a hitéért halt meg.



Szent Gellért szobra Budapesten, a Gellért-hegy oldalában, az Erzsébet híd fölött • **Miért ezen a helyen került felállításra a szobor? Mit jelképez, a város fölé tartott kereszt?**



Szent Imre szobra Budapesten • **Milyen, Imrere utaló jelképek ismerhetők föl a képen?**

1 Pesten, a mai Erzsébet híd térségében már a középkorban is forgalmas átkelőhely (rév) működött a Dunán.



Szent Imre temetése és Vazul megvakítása (a Képes Krónika ábrázolása). Szent István Imre halálával egyetlen felnőttkort megélt fiát, örökösét veszítette el. Emiatt a trónöröklésről is rendelkeznie kellett. Mivel rokona, Vazul következett volna a sorban, de ő pogány életet élt, a király uralkodásra alkalmatlanná tette (megvakította), fiait pedig elűzte. • **Honann tudható, hogy a kép 1083 után készült? Milyen jelkép alapján azonosítható Szent István és Szent Imre? Hogyan tették uralkodásra alkalmatlanná Vazult? Hogy jelennek meg Vazul menekülő fiai?**



Szent Erzsébet a mindennapokban: Erzsébet-kenyér és Erzsébet Program • *Vajon miért neveztek el kenyértípust Szent Erzsébetről? Mit gondolsz, miért neveztek el a hátrányos helyzetű családok üdülését segítő programot Szent Erzsébetről?*

A leghíresebb magyar szent

Erzsébet **II. András király és Gertrúd királyné lánya** volt. Kisgyermekként **eljegyezték egy német gróffal**. Jegyajándékként a feljegyzések szerint még egy ezüst fürdőkádat is küldött a magyar király, melynek kapcsán a krónikás feljegyezte, hogy „csak ámultak (...), olyant még sose láttak”. Ettől kezdve jegyese szüleinek a kastélyában élt. Felnöve a gróf feleségül vette, és három gyermekük született.

Erzsébet egyre több időt fordított a szegények, a koldusok megsegítésére. Családja ezt nem nézte jó szemmel. Legendája szerint egy alkalommal, amikor a koldusoknak kenyeret vitt, férje megállította. Felháborodott azon, hogy felesége megint a szegényeknek osztogatja a vagyonukat. Ám amikor belenézett **a kosárba, ott kenyerek helyett piros rózsákat látott.** Mindennek ellenére férjével – a korban szokatlan módon – igazi, szerelmi házasságuk volt, ezért is rázta meg nagyon, amikor a gróf egy hadjárat alkalmával meghalt.

Özvegyként kolostorba vonult, és szigorú önmegtartóztatással szerzetesi (apáca) életet élt. Fiatalon, 24 évesen halt meg. Sírjánál azonnal számtalan csodás gyógyulás történt, így Erzsébetet halála után nem sokkal szentté avatták. Messze a legismertebb magyar származású szent, egész Európában, de világszerte is tisztelik. Könnyű megismerni őt a képeken: nagy csokor rózsát tart a kosárban vagy a kötényében.



Szent Erzsébet sírja Marburgban (Németország, Tübingia), a Szent Erzsébet-tempomban

Árpád-házi Szent Erzsébet. Üvegfestmény a kaszai Szent Erzsébet-székesegyházban. • *Miért tart Erzsébet rózsákat a kötényében?*

Királylány a kolostorban

1242-ben a tatárok kivonulásának hírére IV. Béla elhagyta a neki védelmet nyújtó dalmáciai szigetet. A király gyásza nagy volt. Siratta a menekülés viszontagságai miatt meghalt két kislányát, és siratta a felperzselt országot is. Úgy érezte, hogy a bekövetkezett sok rossz Isten büntetése volt. Béla szerette volna kiengesztelni Istent. Ezért **elhatározta, hogy akkor született kislányát, Margitot szerzetesnőnek (apácának) adja.**

Margit felnővén messze földön híres lett szerénységéről. Hiába volt királyleány, **a kolostorban nem hagyta, hogy szolgálják,** sőt ő szolgálta ki a többieket. Minden héten egyszer ő főzött és elmosogatta az edényeket. Örömmel vállalta a konyha felsöprését, a tűzifa összehasogatását, behordását. Vízet húzott a kútból. **Minden olyan munkát elvégzett, amit máshol a szolgálókra bízta.** Még azokat a betegeket is szívesen ápolta, akiktől apácátársai undorodtak.

Néhány évvel később **IV. Béla úgy gondolta, hogy lányát mégis férjhez adja** a cseh királyhoz. Azt remélte, hogy a csehek így szövetségesei lesznek. Ám a királylány **szembeszállt apjával,** kockáztatva a király haragját is. **Apáca akart maradni.** Végül a király engedett Margit akaratának.

Margit nevét ma is őrzi Budapesten a Duna egyik szép szigete (a Margit-sziget, melyet korábban, a középkorban Nyulak szigetének neveztek). Margitot halálától kezdve kitüntetett tisztelet övezte, csodás eseteket is feljegyeztek, **szentté avatása** mégis mindig elakadt valamilyen okból. A pápa végül csak **a XX. században** avatta szentté.



A Margit-szigeti kolostor romjai. Itt élt Szent Margit.

Vázlat

Szentek a katolikus egyházban.
Az Árpád-ház szent királyai: István és László.
Gellért püspök, a vértanú.
Szent Erzsébet – a legismertebb szent királylány.
Szent Margit a Nyulak szigetén.



Szent Margit. A liliom az ártatlanságot jelképezi. • Vajon mit jelenthet a könyv és a kép bal sarkában levő pajzs?

Összefoglaló kérdések

1. Miért lesz az egyház szentjévé valaki?
2. Ki avattatta szentté István királyt?
3. Meséld el Gellért vértanúságát!
4. Miről ismerhető fel Szent Erzsébet ábrázolása?
5. Miért került kolostorba Margit?

19. Árpád-kori győztes harcok és csaták

„Itt küzdtének honért a hős / Árpádnak hadai” – írta Vörösmarty Mihály a Szózatban. A honfoglalás és a keresztény magyar királyság megalapítása után fontos kérdés volt, hogy sikerül-e megvédeni az ország önállóságát, biztosítani a békés fejlődést. Nyugatról és keletről is érték támadások az országot, de Árpád-házi uralkodóink kiállták a próbát.

Pozsony, 907

Az Avar Kaganátus bukása után néhány évtizeddel újra egy sztyepei eredetű hatalom kezén egyesült a Kárpát-medence. A magyar honfoglalás alaposan átrajzolta Közép-Európa politikai térképét, ráadásul az új sztyepei-állam igen harcias volt a IX–X. század fordulóján, és sorra indította hadjáratait. Ezek a támadások leginkább a Keleti Frank Birodalmat sújtották, s ezért ott válaszcsoportot határoztak el. **A keleti frankok amúgy sem nyugodtak bele Pannónia nyugati felének elvesztésébe.** 907-ben így a szokásostól eltérően a Magyar Nagyfejedelemség védekező szerepre kényszerült a frank támadás miatt.

1 „A bajorok kilátástalan háborúja a magyarokkal, Luitpold herceget megölték, övéinek féktelen kevélységét letörték, és a keresztények alig néhányan menekültek meg, a püspökök és grófok többségét meggyilkolták. A bajorok teljes hadseregét megsemmisítették a magyarok.” (*Sváb Évkönyvek, 926 után*)

A határ menti villongásokat **907 nyarán** követte a **birodalmi had támadása**, amelynek **célja a magyar sztyepei-állam megsemmisítése** volt. Két hadoszlop haladt keletre a Duna két partján, s a folyón hajók szállították az utánpótlást. A magyarok Pozsonyig engedték nyomulni a támadókat, ott **a sztyepei lovasíjász haditaktika elemeinek** (színellett megfutamodás, bénító hatású nyílzápor) **mintaszerű alkalmazásával** először a salzburgi érsek déli parton vonuló hadoszlopát, majd a Dunán átúsztatva a bajor herceg seregét verték meg. (Bajorország volt a Keleti Frank Birodalom keleti, a magyarokkal szomszédos tartománya.) Ezzel a győzelmével **a magyarság szentesítette a honfoglalást, biztosította népe fennmaradását a Kárpát-medencében.** **1**

Német támadások, 1051–1052

A magyar–német kapcsolat II. (Szent) Henrik császár halála (1024) után rosszra fordult. Ennek oka az volt, hogy **Szent Henrik – Szent István sógora – gyermektelenül hunyt el**, s vele kihalt a Szász-dinasztia. Helyébe **más uralkodócsalád** lépett, amely **kelet felé hódító** politikát kívánt folytatni. **Már Szent Istvánnak is vissza kellett vernie egy támadást** 1030-ban, s ő ekkor egy ellentámadást vezetve Bécs városát is elfoglalta. Az István halálát követő válságos évtizedekben Orseolo Péter király német hűbért vállalt (1045), hogy megtartsa hatalmát. **2** Ebből általános elégedetlenség fakadt, amely 1046-ra elsöpörte Péter uralmát.

I. András király (1046–1060) személyében egy **valódi Árpád-házi uralkodó** következett Szent István leányági unokaöccsei, Péter és Aba Sámuel után. András látta, hogy a német császár nem nyugszik bele a hűbéres ország elvesztésébe. Hamar hazahívta öccsét, Bélát, és együtt készültek fel a Magyar Királyság védelmére.

2 Ha egy uralkodó hűbért vállalt, az annyit jelentett, hogy elfogadta alárendeltségét egy másik uralkodóval szemben, s hűségét esküvel is biztosította. Ez lényegében az ország önállóságának a feladása.

A „felperzselt föld” taktikája

Egy hadjáratra induló sereg számára életfontosságú volt az utánpótlás biztosítása. Nemcsak a katonák élelmeszer- és ivóvízellátását kellett biztosítani, de fontos volt a lovak, öszvérek etetése és itatása is. A hadvezéreknek meg kellett szervezniük a készletek feltöltését és mozgatását. Vagy úgy, hogy a sereget rengeteg szekér kísérte, amelyek szállították az ellátmányt, vagy úgy, hogy a menetoszlop egy-egy folyó közelében haladjon, mert így teherszállító hajókkal lehetett biztosítani a sereg ellátását.

Az utánpótlás fontosságával a védekező fél is tisztában volt, és a támadó haderővel szemben többféle taktikát választhatott. Az egyik leghatékonyabb volt a tudatos visszavonulás stratégiája, amelynek során jelentős területeket adott fel, miközben alkalmazta a „felperzselt föld” taktikáját. Ez azt jelentette, hogy abban a sávban, ahol az ellenség közeledett, kiürítették a falvakat, elszállították vagy felgyújtották a termést, a tartalékokat, és esetleg megmérgezték a kutakat. Így a támadók egy idő után utánpótlási gondokkal küszködtek. A kimerülő sereg sokkal sebezhetőbbé vált, és egy váratlan, gyors ellentámadás a védekező fél részéről akár végzetes csapást is mérhetett rá.

A határvillongások után **1051 szeptemberében III. Henrik birodalmi sereggel tört az országra**. Szárazföldi úton vezette seregeit, az utánpótlást viszont a Dunán leúsztatott hajók szállították. Az így megosztott német támadók hírvivők útján érintkeztek egymással. A támadás szokatlan irányból, és ami újszerű, több oszlopban érte hazánkat. A zalai kerülő révén a jól megerősített Rába–Rábca vonal gyeprürendszere **3** elől akart kitérni Henrik. Sikert is a császárnak hamar a Fejér vármegyei Bodajkig nyomulni. A gyors haladásban viszont nem vette észre a magyarok cselét. A lakosság ugyanis **András király és Béla herceg vezetésével elrejtette, elpusztította az élelmet**, s elmenekült a támadók útjából. A „felperzselt föld” taktikájának sikeres alkalmazása révén **4** a németeket éhínség gyötörte.

III. Henrik tervének gyenge pontja volt még a sereg és az ellátmány elválasztása. Amikor ugyanis a hajók parancsnoka azt tudakolta, hol várjon a császárra, üzenetét elfogták a magyarok, s egy hamisított levelet küldtek neki vissza, amely hazaküldte a Dunán hajózó hadtápot! A legyengült támadókat magyar és besenyő íjászok sanyargatták. A császár kénytelen volt békét kötni. **A túlélő németek közül sokan eldobálták pajzsukat, vértjeiket**, hogy minél hamarabb juthassanak haza német földre. Ezért hívják a monda szerint ezt a helyet **Vértes hegységnek**.

1052-ben III. Henrik újra támadt. Okulva kudarcából, ezúttal együtt vonult fel a szárazföldi hadsereg és a vízi ellátmány. Az előző év hadműveletéhez képest teljesen más természetű harci cselekményre került sor: **Pozsony várának ostromára**. Ekkor történt, hogy **Zotmund elsüllyesztette a hajókat**. A bátor bűvár a szó minden értelmében véve megfúrta a németek hadi vállalkozását, a várat sikerült megvédeni. Hóstitte viszont akaratlanul eltereli a figyelmet arról, hogy a vár ostroma a nyugat-európai harcászat szerint folyt. Az is fontos körülmény, hogy a vitézségben kiemelkedő várvédők nevük alapján idegen föld szülöttei lehettek, így az otthonról hozott ismereteket alkalmazták új hazájuk védelmében. **5**

3 Mi az a gyeprü? A gyeprü a honfoglalás kora óta a magyar honvédelem része: az ország határán kialakított széles, lakatlan területsáv, amelyet gyeprüőrök – közöttük a székelyek – védtek, valamint természetes, sőt mesterséges akadályok is nehezítették a rajta való áthaladást.

4 „Magyarországra jött a császár rengeteg harcossal, a Zala és a Zselic patakok forrásai mellett. Élelemmel megrakott hajókat is küldött a Dunán Magyarországra, ezeknek parancsnokává fivérét, Gebhard püspököt tette. Ezek hallatára András király és Béla herceg az összes gabonakazlat és szénaboglyát felégettette, a lakosokat minden állatukkal együtt messze elvezette azokról a vidékekről, amelyeken a császár készült átvonulni. Amikor a császár behatolt Magyarországra, és a felégett vidékekre ért, sem katonáinak, sem lovainak nem talált élelmet, azt sem tudta, hol vannak a hajói, így azokról sem kaphatott semmifajta segítséget.” (Képes Krónika)



Bűvár Kund a Képes Krónikában

5 „Abban az időben a németek királya nagy sereggel ostrom alá vette Pozsony várát, mert (...) uralma alá akarta hajtani Magyarországot. A vár megvívására sok hadigépet állított fel, de nyolcheti ostrommal sem ért el semmit. Az említett király ugyanis hajóhaddal érkezett Pozsony várának ostromlására. Ekkor a várbéli magyarok találtak egy Zotmund nevű, úszni igen jól tudó férfit, akit elküldtek az éj csendjében a császár hajóihoz. A víz alatt jutott oda, megfúrta az összes hajót, és ezek megteltek vízzel. A németek hadereje megtört, s gyengén, erejüket veszítve tértek haza. Sok vitéz volt Pozsonyban, de közülük is kivált Woytech, Endre, Vylungard, Urosa és Márton, akik naponta keményen megküzdöttek a németekkel.” (Képes Krónika)

Kerlés, 1068

Az Árpád-korban **keletről** is többször érte támadás az országot. Innen **sztyeppei nomád népek fenyegettek**. 1068-ban egy ilyen támadás áttörte a gyepek védelmét, és mélyen benyomult Erdély területére. Az **úzak törtek Magyarországra**, akiket **krónikásaink kunoknak** neveztek. Miután több vármegyét feldúltak, zsákmánnyal megrakott menetoszlopuk kivonulását a magyar haderő megakadályozta. Kerlésnél a magyarok harcra kényszerítették az úzakat, és súlyos vereséget mértek rájuk. A csatában **Salamon király unokatestvéreivel, Géza és László herceggel személyes példát mutatva**, közelharcban és nyilazásban egyaránt kitűnve vezette győztes rohamra a sereget. ⁶

⁶ „Salamon király (...) szenvedélyes harci dühében kiáltozva csapatával a legmeredekebb oldalon, szinte kúszva hatolt föl a pogányokhoz, akik sűrű nyílzáporral borították el őt. Géza herceg, aki mindig óvatos volt, az enyhébb emelkedőn hágva föl, nyilazva rontott a kunokra. Testvére, László az első támadáskor négyet megölt a legvitézesebb pogányok közül, az ötödik súlyosan megsebesítette őt nyilával, de ezt is nyomban megölte. Az isteni irgalom gyorsan begyógyította ezt a sebet. A pogányok szégyenletesen megfutottak az őket irtózatossal fenyegető magyarok elől. A magyarok azonban még gyorsabban üldözték őket, s éles, szomjazó kardjaikat a kunok vérével részegítették. (...)

A király és a dicső hercegek tehát, miután szinte az összes pogányt megölték és az összes keresztényt kiszabadították a fogságból, egész Magyarország szerencsés seregével együtt örvendezve a diadalmas győzelemnek, hazatértek.” (A *Képes Krónika leírása a kerlési ütközetről*)



Szent László a cserhalmi (kerlési) ütközetben

Összefoglaló kérdések

1. Mi a jelentősége a pozsonyi csatának Magyarországtörténelmében?
2. Miért kerültek szembe Szent István utódai a német-római császárokkal?
3. Mit jelent a „felperzselt föld” taktikája?
4. Melyik hegységnél, majd melyik várnál állították meg a magyarok a német támadást 1051-ben és 1052-ben?
5. Ki volt a magyar király a kerlési ütközet idején?

Vázlat

- Keleti frank támadás a Magyar Nagyfejedelemség ellen – a pozsonyi csata.
A Német-római Birodalom kísérlete a Magyar Királyság meghódítására a XI. században.
Nomád támadás keletről – Salamon király győzelme Géza és László segítségével (a kerlési csata).

20. Magyarország koronázási jelvényei

A Szent István által megalapított Magyar Királyságban az utolsó királykoronázás 1916-ban volt. Ez alatt a közel kilenc évszázad alatt a királyi felségjelvények alig változtak, s ezek jórészt az Árpád-korból származtak. A magyar korona a királyság kezdeteitől fogva a keresztény államiség legfontosabb hatalmi jelvényévé vált. 1256-ban tűnt fel először a „Szent Korona” kifejezés.

A Szent Korona

Sokáig úgy tartották, hogy ezt a koronát kapta Szent István II. Szilveszter pápától. A **modern kutatás** ezt nagyrészt kétségbe vonja, és **elkészítését a későbbi korokra teszi**. A legfőbb nézetkülönbség abban mutatkozik, hogy a korona egy részből állt-e (hagyományos felfogás), vagy két részből szerkesztették össze (modern kutatás).

A történészek, művészettörténészek szerint a Szent Korona két, jól elkülöníthető részből áll. Felső felét, az ún. **latin koronát** tisztább aranyból való keresztpántok alkotják, amelyeket rekesz-zománc táblácskák díszítenek. A tetejét Krisztus zománcképe borítja, amelyet középen átfúrtak, ide illesztették a később elferdült keresztet. A Szent Korona felső része azért kapta a „latin korona” nevet, mert az apostolábrázolásokat latin nyelvű felirattal látták el. A kereszt alakú pánton nyolc apostolt ábrázoltak a tizenkettőből. Ezek: Péter, Pál, Jakab, János, András, Fülöp, Bertalan és Tamás.

A latin korona egy nagyobb ezüsttartalmú aranyabroncson nyugszik, az ún. **„görög koronán”**. Az alsó abroncs rekesz-zománc képeit görög nyelvű feliratok kísérik. Sokan úgy vélik, hogy az alsó koronarészt I. Géza király (1074–1077) kapta a bizánci császártól, és az alsó és felső részt a XII. században illesztették össze.

Aranyművesek viszont ötvöstechnikai megfontolásból a hagyományos eredetelmélet mellett törnek lándzsát. Véleményük szerint a Szent Korona egységes aranyműves alkotás, felső és alsó felét egy műhelyben készítették, és Szent István uralkodása előtt már készen állhatott.

- *Ismételj! Mit gondolsz, mi volt a jelentősége annak, hogy István a pápától kért és kapott koronát?*

A koronázási palást

Eredetileg több részből állt az a koronázási szertartáshoz való díszruha, amelynek fennmaradt darabja a koronázási palást. Ez a palást félkör alakú, kékeslila színű, aranyfonállal sűrűn kivarrt textil.

A palást miseruhának készült ¹, ám mivel az első magyar királyi pár adományozta a székesfehérvári koronázó bazilikának, a XII. században **koronázási palásttá alakították át**, és ráillesztették a gyöngyökkel kivarrt, díszített gallért. A paláston Krisztus és az apostolok ábrázolása mellett feltűnik Szent István, Boldog Gizella, és fiuk, Szent Imre.



A Szent Korona ma is államiságunk jelképe, a magyar címer alkotóeleme, annak ellenére, hogy az ország nem királyság. Az Országházban őrzik.



A koronázási palást

¹ A koronázási palást latin nyelvű felirata pontosan tájékoztat koráról és eredeti rendeltetéséről. Ennek magyar fordítása: „Krisztus megtestesülésének 1031. évében, (...) István király és Gizella királyné készíttette és adta ezt a miseruhát a Fehérvár városában lévő Szűz Mária-templomnak.”



A jogar



Az országalma



A koronázási kard

A jogar

A koronázáskor használt jogar egy 29,5 centiméter hosszú hengeres nyélre illesztett hegyikristály gömb. A 6,5 centiméter magas és 7,3 centiméter átmérőjű **kristálygömböt**, amelyre három oroslánalakat véstek, aranyfoglatat rögzíti a nyélhez. A foglatatról 26 kis aranygömb lóg le. A mogyorófa nyelet hat aranyozott ezüstlemez borítja.

A jogar a **koronázási jelvényegyüttes vélhetően legrégebbi, változatlan formában fennmaradt darabja**. A hegyikristály gömböt a X. századi Egyiptomban alakították ki, a jogar egésze a XI. század elejéről származhat.

Az országalma

Az országalma mint hatalmi jelkép az ókorra vezethető vissza. Az ókorban éggömb volt, erre illesztettek keresztet a bizánci császárok. A koronázási palást már Szent István kezében ábrázol egy országalmát. A jelenlegi országalma 16 centiméter magas, és aranyozott ezüsből készült. A gömbresz ebből 8,9 centiméter átmérőjű, és két félgömbből állították össze. A tetejére kettős keresztet illesztettek, oldalán pedig kis címerpajzs látható. A négyfelé osztott pajzson az Árpádok vörös-ezüst sávozata és az Anjouk lilomos címere váltakozik. A címeregyesítés az Anjouk [anzsuk] jogalapját hirdeti a magyar királyi címre, vagyis azt, hogy ők leányágon az Árpád-házból származtak. (A vörös-ezüst sávozat és a liliom egyesítése a Képes Krónikában is megjelenik.) Ebből következően az **valószínű, hogy** az országalma már korábban – talán **már Szent István idejétől fogva – megvolt**, és a címert csak a XIV. század elején illesztették rá.

- *Van olyan legenda, amely szerint a koronázás előtt földet tettek az országalmába. Mit gondolsz, mit jelenthetett ez?*

A koronázási kard

A kard nemcsak kézfegyver volt, hanem régi mondákban is megörökített hatalmi jelkép. Ám ez a régiség nem vonatkozik erre a kardra, ugyanis a magyar koronázási jelvényegyüttesnek ez a legfiatalabb tagja. **A XV. század második felében készült.** Típusát tekintve észak-itáliai eredetűnek mondható ez az egyszerű fegyver. Hossza 98 centiméter, az egyenes penge szélessége 6,5 centiméter. Nagy méretű markolatgombjának felületét növényi motívumok díszítik, ám ezek ma már alig láthatók.

- *Mit jelképezett egy uralkodó kezében a kard?*

Vázlat

Szent Korona

- latin korona és görög korona;
- egységes aranyműves alkotás.

Koronázási palást – miseruhának készült.

Jogar – kristálygömb aranyfoglatban.

Országalma – címeregyesítés.

Koronázási kard – észak-itáliai eredetű.

Összefoglaló kérdések

1. Melyik koronázási jelvényünk a legrégebbi, és melyik a legfiatalabb?
2. Mikor alakult ki a Szent Korona a kutatók egy része szerint?
3. Miért nevezik latin koronának a Szent Korona felső részét? Miért görög korona az alsó rész?
4. Milyen anyagból van a jogar gömbje, és milyenből a nyele?
5. Miért illesztettek címereket az országalmára az Anjouk idején?
6. Nézz utána, mi volt a szerepe a kardnak a koronázási szertartás során!

Képek és portrék az Árpád-kor történetéből

Népünk legrégebb történetében – mint más népek őstörténetében is – nagyon sok a vitás kérdés. Ez természetes, hiszen ezekből az időkből még nincsenek írásos források. Ősi mondáink és a legújabb kutatások a török népek közé tartozó hunok rokonságáról szólnak. A nyelvtudomány viszont azt mutatja, hogy a magyar nyelv a finnugor nyelvek családjába tartozik. Őseink több száz évig vándoroltak, és félnomád életet éltek. Sok néppel találkoztak, keveredtek. A hosszú vándorút során alakult ki a magyar nép. A vándorlás utolsó állomása a Fekete-tengertől északra elterülő Levédia és Etelköz volt. Itt alakult ki a törzsszövetség. Erről az időszakról már írásos forrásokkal is rendelkezünk. A magyarság Kr. u. 862 és 895 között – Álmos és Árpád nagyfejedelem vezetésével – elfoglalta a Kárpát-medencét. Azóta ez a terület az otthonunk. A honfoglalás után a letelepedett magyarok még évtizedekig vezettek kalandozó hadjáratokat. Géza fejedelem azonban belátta, hogy át kell venni a nyugat-európai államok berendezkedését. Géza áttért a keresztény vallásra, és fiát – a későbbi Szent István királyt – megkezesztelte.

István kemény harcok árán megszilárdította hatalmát. Magyarország belépett a keresztény királyságok sorába. István megszervezte a magyar egyházat és a vármegyéket. Törvényekkel biztosította a rendet. Szent István fia, Imre herceg korán meghalt. Főleg ez okozta, hogy István halála után zűrzavaros évtizedek köszöntöttek Magyarországra. A trónviszályokat kihasználva a német-római császárok megpróbálták meghódítani az országot. Sikertelenül. A rendet Szent László és Könyves Kálmán állította helyre. A magyar állam erejét hódítások is jelezték. III. Béláról már egész Európában tudták, hogy gazdag, erős ország királya.

A XIII. század elején a királyi hatalom meggyengült, mert II. András hatalmas királyi birtokokat és várakat adományozott híveinek. Pedig újabb veszedelem leselkedett országunkra: a tatárok támadása. Egyéves pusztítás után a tatárok elhagyták hazánkat. IV. Béla király, a „második honalapító” újjászervezte a megtépázott országot. IV. Béla halála után a királyi hatalom ismét meggyengült. Ekkorra néhány földesúri család is óriási földbirtokokat szerzett. A leghatalmasabb földbirtokosok (a bárók) egymás és a király ellen is harcoltak. A legerősebb bárók kiskirályokként uralkodtak területeiken. 1301-ben pedig kihalt az Árpád-ház férfiága.

1. Milyen forrásokból ismerjük népünk történetének kezdeteit? Beszélj a mondákról, az írásos forrásokról és a nyelvtudomány eredményeiről!
2. Meséld őseink életmódjáról!
3. Miről híres Emese, Csaba királyfi, Álmos és Árpád?
4. Jellemezd a honfoglaló magyarok életmódját!
5. Miért indítottak őseink „kalandozó hadjáratokat”?
6. Minek köszönhették a kalandozó magyarok katonai sikereiket?
7. Melyek voltak Géza fejedelem legfontosabb intézkedései?
8. Mikor uralkodott Szent István? Melyek voltak a legfontosabb intézkedései?
9. Milyen harcok gyengítették meg a Magyar Királyságot I. (Szent) István halála után?
10. Merre terjesztette ki a Magyar Királyság területét I. (Szent) László és Könyves Kálmán?
11. Miért adta ki II. András az Aranybullát? Mikor történt ez?
12. Mi történt Muhinál? Mikor volt ez a csata?
13. Milyen intézkedéseket tett IV. Béla a tatárjárás után az ország megerősítésére?
14. Mondj legalább egy olyan Árpád-házi szentet, aki nem volt király!
15. Miért gyengült meg a királyi hatalom az utolsó Árpád-házi királyok alatt?
16. Mikor „tört le az utolsó aranyágacska”? Mit jelent ez a kifejezés?

Összefoglalás



- Melyik mondánk jut eszedbe a képről? Meséld el röviden a mondát!



- Mi a legendája a képen látható tájnak?



- Kit ábrázol a szobor? Miről nevezetes ez a személy?



- Kinek a síremlékét látod a képen? Meséld el ennek a személynek a legendáját!

Kislexikon

A kerettanterv kötelező fogalmait **vastag betűvel** tüntettük fel. Ezeket mindenképpen tanuld meg! A többi fogalom csak a tankönyv szövegének megértésében segít.

alom • Állatok számára fekhelyül földre szórt szalma vagy avar.
amfiteátrum • Kör vagy ellipszis alakú, emelkedő nézőtérrel rendelkező nyitott építmény a római korban, amely a cirkuszi játékok megrendezésére szolgált.

amulett • Talizmánként (lásd: talizmán) viselt kis tárgy, érem.
 apostolok • Eredetileg Jézus tizenkét tanítványa, akiket a Biblia szerint különleges hatalommal ruházott fel, hogy alkalmasak legyenek tanításainak terjesztésére. A leghíresebb apostolok: Péter, János, Jakab, Máté, Júdás. Később Pál is apostol lett, bár nem volt Jézus tanítványa. Ő is közvetlenül Jézustól kapta az apostoli megbízást a damaszkuszi úton.
 aszalás • Gyümölcs vagy zöldség szárítással való tartósítása.

babona • Tévhit. Az babonás, aki egyes dolgoknak (pl. fekete macska) vagy cselekedeteknek (pl. kopogás bal kézzel) természetfeletti, varázslatos erőt tulajdonít.

barakk • Ideiglenes célra, általában fából emelt épület.

barbár • Az ókori görögök (és rómaiak) barbárnak neveztek minden idegent, aki különbözött tőlük, és nem vette át a görög-római műveltséget. Ma a durva, erőszakos, műveletlen emberekre szokták mondani.

bebalzsamozás • A holttest tartósítószerrel való kezelése felbomlás, elporladás ellen.

bencés rend • Az első nyugati szerzetesrend, amely szigorú regula (szabályzat) szerint él a mai napig. Jelmondata: Imádkozzál és dolgozzál!

bérház • Kibérelhető lakásokból álló nagyobb lakóház.

Biblia • A keresztény vallás szent könyve.

boltív • Oszlopokat összekötő (vagy falnyílást áthidaló), ív alakú építmény.

borostyánkő • Megkövesedett ősi fenyőgyanta. Főleg a Balti-tenger partvidékén fordul elő. Szép, sárgás színe és csillogása miatt ékszerkészítésre használják.

bőrheveder • Bőrből készült vastag szalag.

brokát • Nehéz selyemanyag, amelynek kidomborodó mintáit arany- vagy ezüstszállakkal varrják ki.

bronz • A réznek és az ónnak az ötvözete.

céh • A középkorban az azonos foglalkozású iparosok és kereskedők szervezete.

címer • Megkülönböztető jelvény, amelyet bizonyos szabályok szerint rajzolnak meg. Címere lehet személynek, családnak, városnak, s ma már különböző szervezeteknek is.

Damaszkusz • Szíriai – tehát Föniciától keletre eső – kereskedőváros, fontos szárazföldi kereskedőutak találkozásánál. Ma Szíria fővárosa.

dénár • Ezüsből vagy rézből vert régi pénz.

diszkosz • Széle felé elvékonyodó, korong alakú sportszer. (Eredetileg éles szélű dobófelegyver volt.)

egyistenhit • Olyan vallás, amely egyetlen istent tisztel.

eke • A föld vetés előtti lazítására (azaz a szántásra) való talajművelő eszköz.

élősködő • Olyan állat vagy növény, amely más fajú élőlények szervezetéből táplálkozik (pl. bolha, tetű, kullancs).

érc • Fémet (pl. rézet, vasat) tartalmazó ásványi kőzet.

eredendő bűn • A bibliai történet szerint az első emberpár evett a tiltott fa gyümölcséből. Azóta az ember veleszületetten (tehát: eredendően) bűnös.

évszázad • Száz évből álló időszak.

évtized • Tíz évből álló időszak.

expedíció • Ismeretlen területek felderítésére szervezett kutatóút.

falanx • Az ókorban használt hadrend. A lándzsás, pajzsos katonák zárt, falhoz hasonló alakzatot képeznek, amely mozgás közben is megmarad.

fáraó • Ókori egyiptomi uralkodó.

fejedelem • Királyi címet nem viselő uralkodó.

finnugor • Egy nyelvcsalád elnevezése, amelybe egyes nyelvtörténeti felfogások szerint a magyar nyelv is tartozik.

flotta • Hadi vagy kereskedelmi célra épült hajóhad.

fogadott fiú • Az ókori Rómában gyakori volt, hogy egy neves po-

litikus örökbe fogad egy ifjat vagy ifjakat. Ez nem elsősorban családi köteleket jelentett, hanem azt, hogy őt választja arra a feladatra, hogy majd folytassa a politikáját.

földesúr • A feudalizmusban a földbirtok tulajdonosa.

germánok • Az Északi-tenger és a Balti-tenger vidékén élő népek a Kr. e. 2. évezredben. Innen húzódtak a mai Németország területére, a Rajna és a Duna folyók vidékére. Földjeiket és állataikat az asszonyok és a szolgák gondozták, a férfiak inkább vadászattal és háborúskodással foglalkoztak. Sokat harcoltak a rómaiakkal – váltakozó sikerrel. Julius Caesar és Tacitus írt róluk. A germán nyelvek közé tartozik ma például az angol, a német.

gladiátor • Harci játékokra (egymás elleni vagy állatok elleni küzdelemre) használt rabszolga a római korban.

götikus stílus • A középkorban a román stílust követő művészeti stílus. Építészetére a csúcsíves formák, a támfalak és a hatalmas, színes üvegű ablakok jellemzőek.

hadisarc • A háború után a legyőzöttől követelt – és a győztesnek fizetendő – nagy összegű pénz.

hágó • Magas hegygerincen át vezető, járható út.

hám • Lószerszám, amivel a lovat ekék vagy szekerek elé kötötték.

helytartó • Az uralkodót (pl. a császárt) egy távoli tartományban helyettesítő személy.

herceg • A királyi családjához vagy a rangban őket követő családokba tartozó főúr. Az Árpádok idején sokszor a herceg volt a királyi had főparancsnoka.

hieroglifa • Az ókori egyiptomiak képírása.

hírhedt • Nagyon rossz hírű.

honfoglalás • 1. Az a cselekvés, amikor valamely vándorló nép egy területet elfoglal, és ott letelepszik, hazát alapít. 2. A magyarság beköltözése a Kárpát-medencébe (862–895).

hozomány • A menyasszony vagyona, amit a házasságba visz.

hósköltemény • Rendkívüli képességű hősök kalandjait elbeszélő hosszabb verses mű. Az elmesélt történet általában az egész nép történelmének fontos eseménye.

humanisták • A humanizmus által hirdetett emberszeretet, emberségség eszméjét követő tudós, író.

hunok • A IV–V. században Ázsiából Európába vándorolt és hatalmas birodalmat alapított népszövetség. Később beolvadtak más népekbe.

hűbéres • Hűbérurának a tőle kapott földadományért hűséggel, szolgálattal tartozó birtokos.

hűbérúr • Földesúr, akinek hűbérese(i) van(nak).

ingóság • Ingó (tehát elmozdítható) vagyontárgy: bútór, ékszer stb. (Ellentéte az ingatlan vagyon: földbirtok, ház stb.)

ispán • Magas rangú, általában a vármegye élén álló királyi tisztviselő.

iszlám • Egyistenhívő vallás, amelyet Mohamed próféta alapított a Kr. u. VII. században. Szent könyve a Korán. Az arabok, majd a törökök között terjedt el. Így nevezik a valláshoz kötődő kultúrát is.

járvány • Fertőző betegségek tömeges előfordulása, elterjedése.

jászol • Állatok vályúszerű etetője. Lábakon áll vagy a falhoz erősítik.

jelenkor • A történelmi korok között jelenleg az utolsó. Az első világháborúval kezdődött, és napjainkban is tart.

jobbágy • Gazdálkodó paraszt a feudalizmusban, akinek a földje a földesúr tulajdonában volt, s a földhasználat fejében urának különféle szolgáltatásokkal (terményadó, robot) tartozott, valamint szabadságában is korlátozva volt.

jósda • Az ókori görög világban szent hely, ahol a jósnő segítségével az istenektől tanácsot lehetett kérni egy-egy döntés előtt.

kalandozás • A Kárpát-medencébe érkező magyarok Nyugat- és Dél-Európába vezetett hadjáratai a X. században. Céljuk az elenséges népek távol tartása a Kárpát-medencétől, valamint a zsákmányszerzés.

kalóz • Tengeri rabló.

kán • Török (vagy mongol) fejedelmi cím.

kandalló • Nyílt tűzterű, kéménnyel ellátott építmény, amelyet termek fűtésére használnak.

kantár • A lószerszámnak a ló fején lévő része. Ez teszi lehetővé a ló irányítását.

kárpit • Vastag szálakból szőtt szövet, amit falra erősítve, vagy függönyként lehet használni.

katakomba • Föld alatti, sokszor többemeletes gyülekező vagy temetkező hely.

katolikus • A görög eredetű szó jelentése egyetemes, amely a kereszténység hitvallásában kifejezi, hogy a Krisztusban való hit faji, nemzeti hovatartozástól függetlenül üdvözít. Az egyház jelzőjeként azt a felekezetet jelenti, amely egyedül ön maga intézményét, élén a pápai hatalommal, tartja hitelesnek az evangélium hirdetésére és a szentségek kiszolgáltatására.

kemence • Fűtésre, sütésre épített nagyobb, zárt tűzhely.

kengyel • Lószerszám, amely a nyeregről csüng le a ló két oldalán, és lábtartóként szolgál a lovasnak. Féméből készült, s már az avarok is használták. Segítségével a lovas biztosabban ül lován, s jobban tud harcolni.

Képes Krónika • A XIV. század közepén keletkezett latin nyelvű magyar kódex, amely I. Károly (1308–1342) koráig írja le a magyarok történetét. A valóságos események leírásán túl bőven tartalmaz mondákat is. Nevét onnan kapta, hogy a szöveget rengeteg gyönyörű színes képecske (úgynevezett miniatúra) díszíti.

keresztény vallás • Jézus által a Kr. u. I. században alapított egyistenhívő vallás. Szent könyve a Biblia.

keresztség • A keresztény egyház szentsége, amely a Krisztushoz tartozást jelképezi.

kislexikon • Ez az, megtaláltad!

kódex • A könyvnyomtatás elterjedése előtti időből származó, kézzel írt könyv.

kolostor • Szerzetesek lakhelyéül szolgáló épület vagy épületcsoport.

kopja • Lándzsaszerű szúrófegyver.

könyvnyomtatás • A könyvek nyomtatás útján való sokszorosítása.

középkor • Az európai történelemnek a Nyugatrómai Birodalom bukásától (476) Amerika felfedezéséig (1492) terjedő időszaka. középkori város • A falunál nagyobb, általában fallal körbekerített és kiváltságokkal rendelkező település. Lakói (a városi polgárok) főként iparral és kereskedelemmel foglalkoztak.

Krisztus előtt (Kr. e.) • A Jézus Krisztus születésének hagyomány szerinti időpontja előtti évek jelölése.

Krisztus után (Kr. u.) • A Jézus Krisztus születésének hagyomány szerinti időpontja utáni évek jelölése.

krónika • Az eseményeket időrendben elbeszélő, általában a középkorban írt történelmi mű.

kun • Európában a X–XI. században feltűnt és később a magyarságba beolvadt török eredetű nép.

kupa • Kehely vagy kancsó alakú nagyobb ivóedény.

kupola • Nagyobb tér lefedésére épített, félgömb alakú boltozat. Európában az etruszkok alkalmazták először, s tőlük vették át a rómaiak.

légió • A legmagasabb katonai csapategység volt az ókori rómaiaknál.

levéltár • Fontos iratok megőrzésére, rendszerezésére létesített intézmény.

lovag • Katonáskodó életet élő, nemesi jogállású páncélos lovas.

majorság • A földesúr saját kezelésében lévő birtokrésze, amelyet a jobbágyok műveltek meg (robottal).

makett • Valamilyen építmény vagy közlekedési eszköz kicsinyített másolata.

Mars • A háború istene a római vallásban. Eredetileg a tavasz istene is volt, erre emlékeztet a róla elnevezett március hónap.

mécses • Olajjal töltött, kanóccal működő, egyszerű világítótest.

mirha • Egyes észak-afrikai fák gyantája. Füstölésre és gyógyászati célra használták.

mitosz • Természetfölötti lényekről, hősökről, ősi eseményekről szóló monda.

monda • Elbeszélés, történet híres történelmi eseményekről, illetve személyekről. A mesétől valóságtartalma különbözteti meg.

mozaik • Apró színes kövekből vagy üvegdarabokból összeállított kép.

múmia • Olajos, gyantás nedvekkel tartósított (bebalzsamozott) holttest.

nagycsalád • Több (3-4) nemzedéket magába foglaló családi közösség.

nemes • Földbirtokkal és kiváltságokkal rendelkező ember a feudális időkben.

nemez • Állati szőrszálak összepréselésével előállított sűrű textilanyag. A juh gyapját szálakra tépdesték, majd ezt nád- szőnyegre terítették, felgöngyöltették, és elé lovakat fogva hengergették, hogy jól összeálljon. Ezután vékonyabb rudakban addig gurították és csapkodták, amíg kellő tömörségű lett. A nemez készítése a lányok és asszonyok feladata volt, legalább tízen-tizenöten dolgoztak egyszerre a nemezen.

nemzettség • A nagycsaládnál nagyobb társadalmi egység, főleg rokonsági alapon összetartozó emberek csoportja.

népgyűlés • 1. Az állam irányítását végző egyik intézmény, ahol az arra jogosultak elmondhatják véleményüket és dönthetnek különböző ügyekről. 2. Néptömeg részvételével tartott politikai gyűlés.

népvándorlás • A IV–VII. században Európa és Nyugat-Ázsia népeinek nyugati irányú vándorlása.

nomád • A nem települt, folyton új területekre vándorló, főleg állatok legeltetésével foglalkozó népek elnevezése.

nyest • Menyétféle, szürkésbarna ragadozó állat. Prémjével kabátokat díszítettek.

nyilvános tárgyalás • Bárki szabadon elmehet nézőnek a bírósági tárgyalásra, mert az a nyilvánosság előtt zajlik.

okker • Sárgás színű ásványi anyag. Finomra őrölve festéknek használták.

ókor • Az első államok kialakulásától a Nyugatrómai Birodalom bukásáig (tehát 476-ig) számított történelmi kor.

olimpiai játékok • Az ókori görög világban Olümppia község mellett négyévenként, Zeusz isten tiszteletére rendezett, a görög törzseket összekapcsoló vallási ünnepség és a vele kapcsolatos sportversenyek.

oltár • Régi korokban az isteneknek szánt áldozat bemutatására (pl. az áldozati állat levágására) épített asztalszerű emelvény. Ma a pap az oltárnál a templomi szertartásokat végzi.

Öszövecség/Héber Biblia • A Biblia első, Krisztus születése előtt keletkezett része, a zsidó vallás szent könyve.

ökörsem • Erdőkben élő, barnás színű, apró énekesmadár.

öntözőes földművelés • A csapadék pótlására rendszeres öntözést alkalmazó növénytermesztés.

őskor • Az emberiség történetének legrégebb és leghosszabb kora. Kezdetének a mai ember kialakulását, végének az első államok megjelenését tekintjük.

ötvözet • Kettő vagy több fém összeolvasztásával előállított fém.

pajzs • Ütést, vágást, szúrást felfogó, karon viselt védekező fegyver. Készülhet fából, bőrből vagy fémből, illetve ezek összetételéből.

pálos rend • Magyar alapítású szerzetesrend, mely a XIII. században a Pilisben jött létre.

páncél • A középkorban a testet védő „vasruházat”. Több módon készülhetett. Többnyire a testformákhoz igazodó erős vaslemezeket fűzték össze.

pápa • Róma püspöke, a katolikus egyház feje.

Paradicsom • A mennyország elnevezése.

pergamen • Borjú, kecske vagy juh különlegesen kikészített, vékony bőre. Régen többnyire erre írtak.

piramis • Egyiptomban a fáraók számára temetkezési helyül szolgáló, gúla alakú hatalmas építmény.

pogány • Nem keresztény. (Más jelentésben: nem egyistenhívő.)

polgár • A középkori város teljes jogú lakója, aki a városi kiváltságokból is részesült.

polgárháború • Ellenségeskedő politikai csoportok háborúja egy államon belül.

portya • Kisebbségi fegyveres csoport ellenséges területre való betérése. Célja általában a zsákmányszerzés, túszedés.

prófeta • Isten kiválasztott embere, aki közvetíti Isten akaratát a népnek.

provincia • A rómaiak által meghódított, Itálián kívüli adófizető tartomány.

rabslolga • Ura tulajdonában lévő, neki teljesen kiszolgáltatott, jogfosztott személy.

régészet • A régi korok tárgyi emlékeinek feltárásával, vizsgálatával foglalkozó tudomány.

regös • 1. Középkori énekmondó. 2. Ünnepek (főleg karácsony és újév) táján ősi népszokás szerint házról házra járva énekeket mondó jelmezes fiú.

rekonstrukció • Egy régi tárgy vagy épület elkészítése az eredeti állapot szerint. (Lehet rajzban vagy kicsinyített változatban, maketten is.)

robot • A jobbágy kötelező ingyemmunkája a földesúr vagy a vármegye részére.

román stílus • Középkori művészeti stílus. Építészetére a vastag falak, a keskeny, lőrészerű ablakok és a félköríves boltozat a jellemző.

sánc • Katonai védelem céljára földből épített töltés.

sarlatán • Tanulatlan, rossz orvos; kuruzsló.

sarló • Ósi mezőgazdasági szerszám. Nyélbe erősített pengéjével vágják el a növények, főleg a gabonafélék szárát (aratás).

saru • Egyszerű lábbeli: szíjjakkal, pántokkal a lábra csatolható talp.

szablya • Görbe, egyélű kard. A lovas népek fegyvere volt.

székelyek • A magyar nép vitatott eredetű, ősi csoportja, amely a X. században már jelen volt a Kárpát-medencében.

Szent Korona • A magyar királyok uralkodói jelvénye, amellyel a királyt beiktatták a hatalomba (koronázás). Máig a keresztény magyar államiság egyik fontos jelképe.

szertartás • Ósi hiedelmekhez – vagy vallásokhoz – kapcsolódó ünnepélyes cselekedet. Célja a földöntúli erők befolyásolása.

szerzetes • Zárt közösségben, szigorú szabályok szerint élő egyházi személy. A női szerzetes az apáca.

szittyák (más néven szkíták) • A Fekete-tengertől északra élő ókori nép. Nomád állattartással foglalkoztak. A Kr. e. VI. század végén Dareiosz perzsa király nagy sereg élén sikertelen hadjáratot viselt ellenük. Egyes középkori krónikások bennük keresték a magyarok őseit.

szökőnap • Egy év 365 nappól áll, de a valóságban ennél valamivel hosszabb: 365 nap, 5 óra 48 perc és 46 másodperc. A „többlet” miatt négyévenként egy nappal hosszabb évet számítunk: ez az úgynevezett szökőév, amely 366 napos. A szökőnap érdekes módon nem február 29., hanem február 24. (Ez a rómaiak naptáráig visszanyúló hagyomány miatt van így.) A szökőévek bevezetése előtt ez a többletidő sok zűrzavart okozott a nap-tárakban.

sztyeppe • Fátlan, füves síkság.

taktika • Harcászati, a harc módja.

talizmán • Olyan tárgy, főleg kép vagy érem, amely a babonás hit szerint (lásd babona) megóvja viselőjét a bajtól.

táltos • A magyar ősvallásban szereplő személy, aki önküivületi állapotban természetfeletti lényekkel érintkezik, és különleges testi adottságokkal rendelkezik.

tarsoly • A honfoglaló magyaroknál a férfiak viseletének legszebb darabjai az ezüstveretes tarsolyok. Nem véletlen, hogy hatalmi jelvényként is szolgáltak. A tarsoly jobboldalt függött le az övről, s gazdájuk abban tartotta például a tűzgyújtásra használt acélt, kovát és taplót.

tarsolylemez • A tarsoly fémből kovácsolt díszes fedőlapja.

tatár • A XIII. században Európát megtámadó nomád, harcias mongol és török törzsek elnevezése.

távolsági kereskedelem • Messzi (gyakran több száz, több ezer kilométer távolságban levő) területekkel, népekkel folytatott kereskedelem.

Tejút • Távoli csillagok tömegéből alakult széles, világos sáv a nyári csillagos égbolt közepén. A Nap is a Tejútrendszer része. teljhatalom • Olyan vezetőnek van teljhatalma, akinek minden hatalom a kezében van, tehát senki nem ellenőrizheti, döntéseibe senki nem szólhat bele.

tevekaraván • A sivatagban teveháton utazó kereskedők csoportja. Néha több ezer tevéből állt.

tized • A jobbágyok által az egyháznak fizetett adó, a termék tizedrésze.

tóga • Az ókori római férfiak vállon átvethető, lepelszerű felsőruhája. A római polgár 17 éves korában öltötte fel először, ünnepélyes keretek között. Ha valamilyen hivatalra pályázott valaki, hófehér tógával hívta fel magára a figyelmet. Amikor elnyerte a tisztséget, biborszegélyű tógát öltött. A győztes hadvezér élénk színre festett tógában pompázott. A gyász jele a sötét tóga volt.

torzó • Emberi alakot megcsonkult módon, például fej vagy végtagok nélkül ábrázoló szobor.

többitenhít • Olyan vallás, amely egyszerre több istent tisztel. tömjén • A tömjénfa gyantája. Parázsra téve nagyon illatos füst száll fel belőle. Ósi időktől kezdve vallási szertartásokhoz használják.

törzs • Közös területen élő, azonos származású és nyelvű nemzetségek közössége.

turulmadár • Álmos és Árpád nemzetségének totemállata. Pontosan nem meghatározható, sólyomhoz hasonló, hatalmas ragadozó madár.

újkor • Történelmi kor, az 1492 és 1914 közötti időszak.

Újszövetség • A Biblia két fő része közül a második. A keresztény vallás szent iratainak gyűjteménye. Jézus életével, tanításaival és cselekedeteivel foglalkozik.

uradalom • A nagybirtok gazdasági és igazgatási egysége.

Úr megtestesülése • Jézus születése.

úrvacsora • Keresztény szentség: a Krisztussal való titokzatos közösség szertartása.

vályog • Nedves agyagból és növénydarabkákból kevert ősi építőanyag. Formába döngölték és kiszáritották: ez a vályogtégla.

vár • Katonai védekezésre alkalmas, falakkal, bástyákkal megerősített építmény.

várandós • Aldott állapotban van, terhes.

vármegye • Egy területen a király hatalmát képviselő közigazgatási egység, bíraskodási és katonai feladatokkal. A XIII. század végétől fokozatosan a nemesség érdekeit is védte.

városállam • Egyetlen városból és a közvetlen környékéből álló állam.

vérségi kötelék • A rokonok közötti erős kapcsolat.

vérszerződés • Sztyeppei népeknél szokásos megerősítése egy megállapodásnak. A résztvevők pár csepp véruket egy borral töltött edénybe csorgatják, és mindannyian isznak belőle.

zarándokok • Azok a hívők, akik távoli szent helyeket keresnek fel, többnyire gyalog.

zsidó vallás • A zsidó nép vallása, a legősibb egyistenhit. Szent könyve a Héber Biblia (Oszövetség).

zsoldoshadsereg • Zsoldért – tehát fizetségért – harcoló, jól kiképzett katonákból álló hadsereg.

Időrend (kronológia)

A kerettantervben szereplő évszámokat vastag betűkkel tüntettük fel. Ezeket tanuld meg, a többi évszám csak az időbe-ni tájékozódást szolgálja.

Világtörténelem (egyetemes történelem)

Krisztus előtt:

Kr. e. 3000 körül: az Egyiptomi Birodalom egyesítése.

Kr. e. 1000 körül: Izrael fénykora.

Kr. e. 776: az első feljegyzett olimpiai játékok.

Kr. e. 753: Róma alapítása a mondák szerint.

Kr. e. VI. század: a Perzsa Birodalom létrejötte.

Kr. e. 490: a marathóni csata.

Kr. e. V. század közepe: Athén fénykora.

Kr. e. 336–323: Nagy Sándor uralkodása.

Kr. e. 146: Róma elpusztítja Karthágót.

Kr. e. I. század: a római köztársaság válsága.

Kr. e. 44. március 15.: Julius Caesar meggyilkolása.

Kr. e. 27 – Kr. u. 14: Augustus uralkodása.

Krisztus után:

30 körül: Jézus Krisztus keresztre feszítése.

I. század közepe: Néró uralkodása.

IV. századra: a kereszténység elterjedése a Római Birodalomban.

IV. század vége: a Római Birodalom kettéosztása.

IV. század vége: a hunok Európában.

V. század első fele: a hunok birodalmának fénykora.

476: a Nyugatrómai Birodalom bukása, az ókor vége.

622: Mohamed Mekkából Medinába megy – az iszlám időszámítás kezdete.

800: Nagy Károly császárrá koronázása.

1000 körül: a keresztény államok létrejötte Európában.

XI. század közepe: a keresztény egyház kettészakad.

XI–XIII. század: a távolsági kereskedelem fellendülése.

XIV. század közepe: nagy pestisjárvány Európában.

XV. század: a humanizmus és reneszánsz elterjedése.

XV. század: a könyvnyomtatás feltalálása és elterjedése Európában.

Magyar történelem (Mindegyik évszám Krisztus utáni időpontot jelöl.)

IX. század: a magyarok Etelközben.

862–895: honfoglalás.

907: a pozsonyi csata.

972–997: Géza fejedelem uralkodása.

997–1000–1038: Szent István uralkodása.

1000: István megkoronázása.

1051–1052: német támadások.

1077–1095: Szent László uralkodása.

1095–1116: Könyves Kálmán uralkodása.

1172–1196: III. Béla uralkodása.

1222: Aranybulla.

1235–1270: IV. Béla uralkodása.

1241–1242: tatárjárás.

1290–1301: III. András uralkodása.

1301: Az Árpád-ház (férfiágának) kihalása.

Források

Illusztrációk

KURDI ISTVÁN és SZEGSZÁRDY ILDIKÓ

Fotók

7. o. Íródeák (Képes krónika, Országos Széchényi Könyvtár, Wikipédia közkinccs)
7. o. A Képes krónika első oldala (Országos Széchényi Könyvtár, Wikipédia közkinccs)
7. o. Budai krónika lapja (Scheide Library, Princeton University)
10. o. Leonard Woolley régész leletével (Wikipédia közkinccs)
11. o. Márkusfalvi Máriássy István címere (Magyar Országos Levéltár, Budapest)
11. o. Nagy Lajos király lovagi öltözetben (Grand Armorial équestre de la Toison d'or, Bibliotheque de l' Arsenal Paris)
12. o. Wagner Sándor: Dugovics Titusz önfeláldozása (Magyar Nemzeti Galéria, Budapest)
12. o. III. Béla pénze (Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest)
12. o. Rozgonyi csata (Képes krónika, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest)
12. o. Nagy Lajos ábrázolása (1488, Thuróczy krónika, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest)
12. o. Mátyás király címere (1488, Thuróczy krónika, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest)
13. o. Aranybulla pecsétje (Magyar Nemzeti Múzeum, Wikipédia közkinccs)
17. o. Okori kerékmaradvány (National Museum of Slovenia Ljubljana, Wikipédia közkinccs, Petar Milošević)
20. o. Egyiptomi falfestmény (Metropolitan Museum New York, közkinccs)
21. o. Falfestmény Ipi sírjából (Wikipédia közkinccs)
22. o. Egyiptomi család agyagszobra (Metropolitan Museum New York, közkinccs)
23. o. Egyiptomi lány korszóval (Oriental Museum Durham University)
23. o. Egyiptomi férfi szobrocška (Metropolitan Museum New York, közkinccs)
25. o. II. Ramszesz fáraó múmiája (Wikipédia közkinccs)
25. o. Núbiai íjászok (Museum of Cairo)
27. o. Trója c. film részlete (2004, Wolfgang Petersen, Warner Bros.)
27. o. Trójai faló ábrázolása (Archaeological Museum of Mykonos, Wikipédia közkinccs, Travelling Runes)
29. o. Mükénéi váza (British Museum)
30. o. Olajbogyószüret görög vázán (British Museum)
32. o. Vázakép kútból vizet vevő nőekkel (Staatliche Antikensammlungen München, Wikipédia közkinccs)
33. o. Olümpia makettje (British Museum, Wikipédia közkinccs)
38. o. Borostyán út Szombathelynél (Wikipédia közkinccs, Tatomir Ion-Marius)
42. o. Terentius Neo portréja (Naples National Archaeological Museum, Wikipédia közkinccs)
44. o. Sírők Pannoniából (Soproni Múzeum Római kori kőtár)
49. o. Nagy Sándor, a hódító c. film részlete (2004, Oliver Stone, Warner Bros.)
51. o. Hannibál karthágói pénzérmén (Wikipédia közkinccs, CNG Coins)
52. o. Pompeius szobra (Pallazo Spada Rome)
55. o. Gemma Augustae (Kunsthistorisches Museum Wien, Wikipédia közkinccs, James Steakley)
66. o. M.S. Mester: Kálvária (1506, Magyar Nemzeti Galéria)
69. o. Zliten mozaik (Jamahiriya Museum, Tripoli, Wikipédia közkinccs)
70. o. Mathias Grünewald: Isenheimi oltárkép (Unterlinden Museum, Wikipédia közkinccs)
74. o. Nagy Károly hermája (Aachener Domschatzkammer, Wikipédia közkinccs, Beckstet)
74. o. Nagy Lajos arany- és ezüstpénze (Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest)
81. o. Id. Jörg Breu oltárképe (Zwettl, Wikipédia közkinccs)
84. o. Ákos falu temploma (Wikipédia közkinccs, SGECK)
84. o. Nyírbátor temploma (Wikipédia közkinccs, Marion Schneider & Christoph Aistleitner)
84. o. Nyírbátor templombelső (Wikipédia közkinccs, Zoltán Ultry)
85. o. Középkori oktatás illusztrációja (British Museum, Wikipédia közkinccs)
85. o. Egyetemi oktatás középkori ábrázolása (Laurentius de Voltolina, Kupferstichkabinett Berlin, Wikipédia közkinccs)
89. o. Középkori vásár Saint Denisben (Bibliotheque National de Paris)
91. o. Gutenberg Biblia (British Library, közinccs)
91. o. Christian Galantaris: Biblia Sacra Mazarinea (Bibliotheque National de France, Wikipédia közkinccs)
92. o. Leonardo da Vinci: Mona Lisa (1503-1519, Louvre Museum)
92. o. Michelangelo: Doni Tondo (1504-1506, Uffizi, Firenze)
93. o. Canaletto: Velencei látkép (Metropolitan Museum New York, közkinccs)
95. o. Díszes Korán egy lapja (Metropolitan Museum New York, közkinccs)
96. o. Német-római császári korona (Schatkammer Wien, Wikipédia közkinccs, Gryffindor-CSvBibra)
96. o. Zsoltárok könyve illusztráció (British Library, közkinccs)
98. o. Szaladin és Richárd ütközete (Wikipédia közkinccs)
98. o. Lovagi torna (Codex Manesse, Metropolitan Museum New York, közkinccs)
99. o. Zsigmond király Richental krónikájában (New York Public Library)
104. o. Szkíta aranyszarvas (Cleveland Museum, közkinccs)
107. o. László Gyula: Élet a jurtában
107. o. László: Gyula: Lovasok
108. o. Biborbanszületett Konstantin aranypénze (British Museum, London)
109. o. Gesta Hungarorum egy lapja (Wikipédia közkinccs)
109. o. László Gyula: Emese

109. o. Székely Bertalan: Vérszerződés (1895-1897, Kecskeméti városháza, Wikipédia közkinccs)
 110. o. Árpád szobra az Országházban (Szécsi Antal, Országgyűlési Múzeum, Budapest)
 110. o. Rakamazi hajfonatkorong (Jósa András Múzeum, Debrecen)
 111. o. Az ún „Attila kard” (Kunsthistorisches Museum Wien)
 115. o. Feszty Árpád: A magyarok bejövetele (1892-1894, Nemzeti Történeti Emlékpark Ópusztaszer)
 116. o. Lehel kürtje (Képes krónika, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest)
 117. o. István király a koronázási paláston (Magyar Nemzeti Múzeum)
 118. o. Székesfehérvári bazilika rekonstrukciója (Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár)
 120. o. Tihanyi apátság alapítólevelének részlete (Országos Széchényi Könyvtár, Budapest)
 120. o. Német és magyar katonák küzdelme (Képes krónika, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest)
 121. o. Szent László pénzei (Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest)
 121. o. A Szent Jobb ereklye (Szent István Bazilika, Budapest, Mudrák Attila)
 121. o. Szent László harca a kun vitézzel (Kakaslovnici Plébániatemplom, Wikipédia közkinccs, Thaler Tamás)
 123. o. Szent László herma (Győri Nagyboldogasszony-székesegyház, Wikipédia közkinccs)
 124. o. Gesta Hungarorum kezdőlapja (Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Wikipédia közkinccs)
 124. o. Aranybulla pecsétje (Magyar Nemzeti Múzeum, Wikipédia közkinccs)
 126. o. Tatárjárás (Képes krónika, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest)
 129. o. Vazul megvakítása (Képes krónika, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest)
 130. o. Erzsébet-kenyér (Tatai Szent Imre plébánia)
 130. o. Szent Erzsébet sírja Marburgban (Wikipédia közkinccs, Miszawolf)
 131. o. Szent Margit ábrázolás (Országos Széchényi Könyvtár, Budapest)
 133. o. Búvár Kund (Képes krónika, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest)
 134. o. Kisfaludy Károly: Szent László a cserhalmi ütközetben (1826-1830, Magyar Nemzeti Galéria)
 135. o. Magyar koronázási palást (Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest)
 136. o. Magyar koronázási ékszerek (Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest)

OH-Képtár: [iStockphoto.com/Thinkstock](https://www.iStockphoto.com/Thinkstock) 25.

Shutterstock Képügynökség: 4., 6., 9., 13., 17., 18., 19., 22., 23., 25., 29., 30., 35., 37., 40., 41., 46., 47., 53., 54., 56., 57., 58., 59., 60., 62., 63., 64., 67., 68., 69., 70., 71., 72., 78., 81., 82., 83., 84., 85., 86., 90., 92., 93., 94., 95., 99., 102., 106., 107., 110., 114., 122., 123., 124., 125., 127., 128., 129., 131., 135.

Shutterstock szerkesztői képek (/Shutterstock.com): 6. o. Galyamin Sergej, 22. o. Vladimir Wrangel, 40. o. TTstudio, 41. o. Rolf_52, 59. o. SF Photo, 67. o. Michal Szymanski, 68. o. Bill Perry, 69. o. Joaquin Ossorio Castillo, 70. o. Roger de Montfort, 82. o. Vladislav Gajic, 86. o. faber1893, 86. o. Vectormiss, 90. o. Fernando Duarte Nogueira, 92. o. Pecold, 128. o. steve estvanik, 129. o. Nikoletta Lia Muhari, 130. o. Adam Jan Figel

Tartalom

Bevezető	3	IV. A középkor világi	73
I. Személyes történelem	5	10. Élet a várban és a vár környékén	74
1. Körülöttem a történelem	6	11. Élet a kolostorban	80
2. Címer, zászló, pecsét és az idő mérése	11	12. Élet a városban	86
II. Fejezetek az ókor történetéből	19	13. A kereszties lovagok világa	94
3. Az ókori Egyiptom világa	20	Összefoglalás	101
4. Az ókori Hellász öröksége	26	V. Képek és portrék az Árpád-kor	
5. Az ókori Róma öröksége	35	történetéből	103
6. A görög-római hadviselés	45	14. Történetek a magyarok eredetéről	104
7. Képek a népvándorlás korából	56	15. Honfoglalás és „kalandozások”	111
Összefoglalás	59	16. Szent István és a magyar állam	117
III. A kereszténység	61	17. Árpád-házi királyportrék	121
8. Az Ószövetség népe	62	18. Árpád-kori szentek	128
9. Jézus élete, tanításai és a kereszténység ...	66	19. Árpád-kori győztes harcok és csaták	132
Összefoglalás	71	20. Magyarország koronázási jelvényei	135
		Összefoglalás	137
		Kislexikon	138
		Időrend (kronológia)	141
		Források	142